

รูปแบบของรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์
แหล่งทุน : งบบำรุงการศึกษา (วิจัยอาจารย์ทั่วไป)

1. ปกนอก
2. รองปก
3. ปกใน
4. บทคัดย่อภาษาไทย
5. บทคัดย่อภาษาอังกฤษ
6. กิตติกรรมประกาศ
7. สารบัญ
8. สารบัญตาราง
9. สารบัญภาพ / แผนภูมิ / อื่น ๆ (ถ้ามี)
10. บทที่ 1 บทนำ
11. บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
12. บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย
13. บทที่ 4 ผลการวิจัย
14. บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ
15. บรรณานุกรม
16. ภาคผนวก (ผู้ทรงคุณวุฒิ, เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย , แบบสอบถาม หรืออื่น ๆ)
17. ประวัติผู้วิจัย
18. สันเล่มรายงานการวิจัย (ระบุเลขรหัส ชื่องานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย ปี พ.ศ.ที่สำเร็จ)

หมายเหตุ - ใช้รูปแบบอักษร TH SarabunPSK

- การตั้งค่าหน้ากระดาษ ด้านซ้ายมือ และด้านบน ให้เว้นว่างห่างจากขอบประมาณ 3.75 เซนติเมตร หรือ 1.5 นิ้ว
- นิ้ว ด้านขวาและด้านล่าง ให้เว้นว่างห่างจากขอบประมาณ 2.5 เซนติเมตร หรือ 1 นิ้ว
- ไม่ต้องกั้นหน้า กั้นหลัง

รายงานการวิจัย

เรื่อง

สร้อยดอกหมาก : อัตลักษณ์ผ้าไหมท่ามกลางกระแสทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ
จังหวัดมหาสารคาม

Sroi Dakh Mak : Identity of Silk amid Capitalism for Economic
Development, Maha Sarakham Province

ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2561)

รายงานการวิจัย

เรื่อง

สร้อยดอกหมาก : อัตลักษณ์ผ้าไหมท่ามกลางกระแสทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ
จังหวัดมหาสารคาม

Sroi Dakh Mak : Identity of Silk amid Capitalism for Economic
Development, Maha Sarakham Province

ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2561)

หัวข้อวิจัย	สร้อยดอกหมาก : อุตสาหกรรมผ้าไหมท่ามกลางกระแสทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ จังหวัดมหาสารคาม
ผู้ดำเนินการวิจัย	รองศาสตราจารย์ ดร.ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ
หน่วยงาน	หลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ปี พ.ศ.	2561

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องสร้อยดอกหมาก อุตสาหกรรมผ้าไหมท่ามกลางกระแสทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์กระบวนการสร้างความหมายของวัฒนธรรมการทอผ้าไหม ผ่านลวดลายสร้อยดอกหมาก 2) วิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก และ3) หาแนวในการสร้างกลยุทธ์ทางการค้า เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ การวิจัยและหน่วยในการวิเคราะห์ในระดับชุมชน ที่มีผลงานการทอผ้า ที่มีประวัติความเป็นมา สภาพสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับวัฒนธรรมการผลิตการทอผ้าแบบโบราณ และมีการ เลื่อนไหลตามกาลเวลา อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับและได้รับรางวัลจากการผลิตผ้าจากสินค้า หัตถกรรมบริบทพื้นที่การวิจัย ผู้ศึกษาได้เลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 50 คน โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

ผลการวิจัยพบว่ากระบวนการสร้างรายได้และยกระดับทางเศรษฐกิจชุมชนจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับบทบาทในการผลิต และการผลักดันให้ได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน มีการปรับรูปแบบของ การผลิตให้เป็นอุตสาหกรรม โดยอัตลักษณ์ที่สำคัญของผ้าไหมคือความแตกต่างของบริบทของชุมชน ตาม ความเชื่อและการได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ การทอผ้านั้นยังมีความยึดโยงกับความเป็นเพศตามบริบท ของสังคม และสะท้อนถึงความเป็นชนชั้นของคน ผ้าไหมถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบสังคม และ กรรมวิธีในการผลิตมีความเกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ได้รับการ แพร่กระจาย ผ้าไหมทอมือจึงมีหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของกระบวนการทางวัฒนธรรมในสังคม

Research Title   Sroi Dakh Mak : Identity of Silk amid Capitalism for Economic Development, Maha Sarakham Province

Researcher   Assoc.Prof.Dr.Piyaluk Potiwan

Organization   Politicak Science, Political Science and Publice Administration Faculty, Rajabhat Maha Sarakham University

Year   2018

ABSTRACT

This research focused on the Sroi Dakh Mak : identity of silk amid capitalism for economic development Maha Sarakham province and have aims to 1) analysis of the meaning of silk weaving culture 2) analyze the process of creating the identity of the silkworm, and 3) find a way to create a trade strategy for develop the economy of Maha Sarakham. The researcher selected the research area and unit for analysis at the community level, the work of weaving with history, social, cultural, and cultural traditions are linked to the culture of production. The researcher selected 50 purposive sampling groups using unstructured interview methods and participatory and non-participatory observation.

The research found that the process of generating income and raising the economic level of the community require importance to role in production and to push for the standard of community products. The pattern of industrial production has been adjusted. The important identity of silk is the difference in the context of the community by faith and by inheritance. Weaving is also linked to gender in the context of society and reflect on the class of people. Silk was made a part of social order and the process of production is related to traditions. It is part of a culture that has been spread. Hand-woven silk is responsible for meeting the basic needs of cultural processes in society.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้มาจากการทำงานแบบรวมพลังของบุคลากรหลายฝ่าย ความสำเร็จของงานเกิดขึ้นได้เนื่องจากการได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากหน่วยงานและบุคคลจำนวนมาก ผู้วิจัยรู้สึกประทับใจและขอขอบคุณในการสนับสนุนและความร่วมมือของทุกฝ่ายมา ดังนี้

ขอขอบคุณ สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ที่ได้ให้การสนับสนุนในการดำเนินงานวิจัย และอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ ขอขอบคุณ นักศึกษาสาขาวิชารัฐศาสตร์ ที่ได้อุทิศตนเป็นผู้ช่วยวิจัยและลงพื้นที่ในเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขอขอบคุณกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการทำวิจัยครั้งนี้และที่ขาดไม่ได้คือ บิดามารดา สำหรับกำลังใจที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถแก้ไขปัญหาและดำเนินงานแต่ละขั้นตอนลุล่วงไปได้อย่างดี และอีกหลายท่านที่ไม่ได้กล่าวถึง ณ ที่นี้ ผู้วิจัยขอภัยและขอขอบคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ผู้วิจัย

2561

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญ.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
ขอบเขตการวิจัย.....	3
คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย/(นิยามศัพท์เฉพาะ).....	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา.....	6
แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม.....	10
แนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม.....	11
แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์.....	13
ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม.....	17
ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม.....	19
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	28
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	30
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	31
ขอบเขตการวิจัย.....	31
วิธีดำเนินการวิจัย.....	32
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	32
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	36
จริยธรรมในการวิจัย.....	38

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัย.....	39
บริบทเมืองมหาสารคาม.....	39
ความเชื่อเรื่องการทอผ้าไหมจังหวัดมหาสารคาม.....	46
ประวัติการทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก จังหวัดมหาสารคาม.....	50
การผลิตผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากจังหวัดมหาสารคาม.....	59
แนวทางการพัฒนาผ้าไหมเชิงพาณิชย์ของจังหวัดมหาสารคาม.....	64
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	68
สรุปผลการวิจัย.....	68
อภิปรายผล.....	69
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	70
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	70
บรรณานุกรม.....	71
ภาคผนวก.....	
ภาคผนวก ก.....	
ประวัติผู้วิจัย.....	

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	30
4.1 แผนที่โดยสังเขปของอำเภอเมืองมหาสารคาม.....	42
4.2 การทอผ้าไหมในจังหวัดมหาสารคาม.....	44
4.3 การเลี้ยงไหมในจังหวัดมหาสารคาม.....	48
4.4 การสาวไหมในจังหวัดมหาสารคาม.....	48
4.5 การย้อมสีไหมในจังหวัดมหาสารคาม.....	49
4.6 รูปการมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก.....	53
4.7 รูปการมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก.....	54
4.8 รูปการมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก.....	54
4.9 รูปการมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก.....	54
4.10 ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมาก.....	55
4.11 การสาวไหม.....	59
4.12 ฟืม.....	61
4.13 กง.....	61
4.14 ไนปั่นด้าย.....	62
4.15 อัก.....	62
4.16 การปั่นไหมโดยใช้อัก.....	63
4.17 การทอผ้า.....	63
4.18 กี่กระตุก	65
4.10 ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมาก.....	55

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	24
4.1 เครื่องชี้เศรษฐกิจด้านอุปทาน จังหวัดมหาสารคามประจำเดือนมิถุนายน ปี 2561...	45
4.2 ราคาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก.....	56
4.3 กลุ่มผลิตผ้าไหมและลายผ้าไหมในจังหวัดมหาสารคาม.....	57
4.4 แนวทางการยกระดับผ้าไหมทอมือเชิงพาณิชย์.....	65

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

เมืองมหาสารคามรู้จักกันในนามของตักศิลา นคร คือ เมืองแห่งการศึกษา ตามประวัติศาสตร์เชื่อว่าเมืองมหาสารคามได้รับการแต่งตั้งเป็นเมือง เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2408 บางความเชื่อระบุว่าเดิมก่อนจะตั้งเป็นเมืองมหาสารคาม บริเวณนี้เคยเป็นที่อยู่ของมนุษย์มานาน ตามบันทึกของหลวงอภิสิทธิ์สารคาม (บุตตี) ตลอดจนประวัติศาสตร์ภาคอีสานและเมืองมหาสารคาม ของ บุญช่วย อัดถาวร ระบุว่า ท้าวมหาชัย (กวด) พาผู้คนออกจากเมืองร้อยเอ็ดมาทางทิศตะวันตก ประมาณ 1,000 เส้น จึงหยุดตั้งอยู่บริเวณที่ดอน แต่ราษฎรนิยมเรียกว่า “วัดข้าวฮ้าว” อยู่ได้ประมาณ 6 เดือน เห็นว่าขาดแคลนแหล่งน้ำ จึงย้ายมาตั้งระหว่างกุศยางใหญ่กับหนองท่ม ซึ่งเป็นที่ชุมชนที่มีผู้อาศัยอยู่บ้างแล้ว คือ บ้านจาน ประกอบกับทางออกไปเล็กน้อยก็เป็นห้วยตะคาง จึงนับว่าเป็นชัยภูมิที่มีแหล่งน้ำสมบูรณ์ ในส่วนของการปกครอง เมืองมหาสารคามเมื่อแรกตั้งอยู่ในความดูแลบังคับบัญชาของพระขัติยวงษา (จัน) เจ้าเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นผู้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอรับพระราชทาน “บ้านลาด กุศยางใหญ่” เป็นเมือง ของท้าวมหาชัย (กวด) เป็นเจ้าเมือง ต่อมาราชสำนักได้มีสารตรามาถึงพระขัติยวงษา (จัน) ลงวันอังคาร เดือน 10 ขึ้น 1 ค่ำ ปีฉลู สัปตศก จุลศักราช 1227 ซึ่งตรงกับวันที่ 22 สิงหาคม 2408 โปรดเกล้า ฯ ขนานนามบ้านลาดกุศยางโย เป็นเมืองมหาสารคาม ตามพระราชทานนามสัญญาบัตร ประทับพระราชลัญจกร ตั้งท้าวมหาไชยเป็นที่พระเจริญราชเดช เจ้าเมือง ทำราชการขึ้นแก่เมืองร้อยเอ็ด ให้พระราชทานท้าวมหาไชย ผู้เป็นที่พระเจริญราชเดชเจ้าเมืองมหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคามเป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตอีสานตอนกลาง อาชีพประชากรส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ว่างเว้นจากการทำนาจะมีการประกอบงานหัตถกรรม อาทิจากปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เป็นอาชีพเสริม ในหลายชุมชนของจังหวัดมหาสารคามได้มีการสืบสานรูปแบบของการทอผ้าไหมโบราณ เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ละหมู่บ้าน แต่ละชุมชนจะมีความโดดเด่นของรูปแบบงานผ้าไหมที่แตกต่างออกไป ในปัจจุบันเมื่อกระแสของระบบทุนเข้ามามีบทบาทกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ทำให้รูปแบบของกระบวนการทอผ้าไหมได้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งแต่เดิมนั้นจะเป็นการทอที่มุ่งเน้นใช้ในครัวเรือน หรือเป็นมรดกตกทอด ขอฟาก ของหมั้น เท่านั้น แต่ปัจจุบันการทอผ้าไหมจะมุ่งเน้นแบบธุรกิจ มีการค้าขายในตลาดหัตถกรรมอย่างเป็นทางการและเป็นระบบ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ในกระบวนการทอผ้าไหมยังพบว่ามีการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น และเป็นกระบวนการผลิตที่ครบวงจรในชุมชน คือ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม แล้วทอเป็นผืน

เรียกว่า “การทอแบบธรรมชาติ” และการทอโดยซื้อไหมสำเร็จ แต่แบบที่สองนี้ต้นทุนในการผลิตสูง จึงทำให้
ผ้าไหมที่จำหน่ายราคาแพงขึ้น (กรมศิลปกร. 2541)

จังหวัดมหาสารคามได้กำหนดยุทธศาสตร์จังหวัดที่เกี่ยวข้องกับผ้าไหม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 และมีการ
จัดประกวดลวดลายของผ้าไหมขึ้นผ้าไหมมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมากเป็นลายผ้าโบราณลายดั้งเดิมของท้องถิ่น
อีสาน เป็นลายเก่าแก่ของบรรพบุรุษ ซึ่งชาวบ้านในแถบภาคอีสานโดยเฉพาะ จังหวัดมหาสารคามได้ทอใช้กัน
มากและจังหวัดมหาสารคามได้กำหนดให้เป็น “ลายเอกลักษณ์ประจำจังหวัด” ซึ่งแต่เดิมนั้นชาวบ้านแถบ
จังหวัดมหาสารคามได้มีการทอผ้าลายโบราณ ตามแบบบรรพบุรุษอยู่หลายลายด้วยกัน แต่ภายหลังลายเก่าแก่
เหล่านี้ก็เริ่มสูญหายไปจากชีวิตการทอผ้าของชาวบ้าน เนื่องจากความยากในการทอ ส่งผลให้ลายสร้อย
ดอกหมากซึ่งถือว่าเป็นลายผ้าโบราณลายหนึ่งที่เกือบจะสูญหายไปจากท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

ถึงอย่างไรก็ตามเมื่อทางจังหวัดมหาสารคามได้กำหนดให้มีการประกวดผ้าไหมประจำจังหวัดขึ้น
ปรากฏว่าผ้าไหมที่ได้รับรางวัลชนะเลิศคือ ลายสร้อยดอกหมาก เพราะมีความสวยงามและวิจิตรบรรจง พร้อม
ทั้งได้มีการกำหนดให้ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากเป็นผ้าไหมประจำจังหวัด พร้อมกับสนับสนุนให้ชาวบ้าน ทอ
ผ้าลายนี้ให้มากขึ้น ทำให้ขณะนี้กลุ่มทอผ้าไหมทุกอำเภอของจังหวัดมหาสารคาม ต่างก็หันมาผลิตผ้าไหมลาย
สร้อยดอกหมากเพื่อการค้ามากขึ้น ความโดดเด่นและความสง่างามของลายผ้าไหมสร้อยดอกหมากตลอดจน
ความประณีตของฝีมือและศิลปะในการทอทำให้ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากมีชื่อเสียงสร้างรายได้ให้แก่จังหวัด
มหาสารคามมากขึ้น เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว และเป็นที่น่าสนใจแก่ผู้พบเห็น

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คณะวิจัยต้องการศึกษาหาข้อมูลและการตีความหมายบนลวดลายผ้าไหมลายสร้อย
ดอกหมากบนแนวคิดของ “อัตลักษณ์” ผ้าไหมกลางกระแสทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ จังหวัดมหาสารคาม เพื่อจะ
ได้เป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของจังหวัด และการสร้างรายได้ให้กับชุมชนรวมทั้งเป็นการสนับสนุน
ส่งเสริมและสืบทอดความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากให้คงอยู่ตลอดไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสร้างความหมายของวัฒนธรรมการทอผ้าไหม ผ่านลวดลายสร้อย
ดอกหมาก
2. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก
3. เพื่อหาแนวในการสร้างกลยุทธ์ทางการค้า เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัด
มหาสารคาม

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นทั้งงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาของผลงานการทอผ้า โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตำนาน พงศาวดาร จารึก เรื่องเล่า และการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับความเชื่อทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะแหล่งของผลงานด้านการทอผ้าที่มีชื่อเสียงในเขตจังหวัดพื้นที่วิจัย โดยวิธีการสำรวจ สัมภาษณ์ และสังเกต

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยเก็บข้อมูล รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นักวิชาการด้านวัฒนธรรม ด้านการตลาด ด้านบริหารธุรกิจ และผู้รู้ในชุมชน ประชาชนท้องถิ่นที่มีความเชี่ยวชาญ โดยแบ่งการศึกษาข้อมูลเป็น 1) นำข้อมูลมาจัดระเบียบ วิเคราะห์องค์ประกอบตามรูปแบบผลงานการทอผ้าที่พบในสถานที่ต่างๆ รวมทั้งสังเคราะห์ลักษณะของผลงานที่พบในลักษณะของการตีความตามความหมาย และจุดประสงค์ในการสร้างสรรค์ผลงานชิ้นนั้นๆ 2) สรุปผลการศึกษา

3. ขั้นตอนในการสร้างกลยุทธ์ทางการค้า การตลาด เพื่อยกระดับเศรษฐกิจ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ในขั้นตอนที่ 1 และ 2 มาสังเคราะห์ต่อยอดเชิงพาณิชย์

คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย/(นิยามศัพท์เฉพาะ)

อัตลักษณ์ หมายถึง สิ่งที่เป็นคุณสมบัติของคนหรือของสิ่งหนึ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะที่ทำให้สิ่งนั้นโดดเด่นขึ้นมาจากสิ่งอื่น

ผ้าไหม หมายถึง ผ้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือมีแสงแวววาวเป็นมันเลื่อม เนื้อผ้าฟูไม่เรียบ อ่อนนุ่ม มีน้ำหนัก บางชนิดเป็นปุมปมอันเนื่องมาจากระดับคุณภาพ

สร้อยดอกหมาก หมายถึง ผ้าไหมที่เป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัดมหาสารคาม

กระแสทุนนิยม หมายถึง ระบบเศรษฐกิจโดยมีวิธีการผลิตที่มุ่งเป้าหมายเพื่อทำกำไรในเศรษฐกิจแบบตลาด คุณลักษณะสำคัญของทุนนิยม คือ การสะสมทุน ตลาดแข่งขันและค่าจ้างแรงงาน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก
2. ทราบกระบวนการสร้างความหมาย สร้างรูปแบบ สร้างอัตลักษณ์ และการถ่ายทอด

วัฒนธรรมการทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก ในสภาวะกระแสทุน

3. ทราบแนวทางการจัดการและส่งเสริมกลยุทธ์ทางการตลาดและการค้าของผ้าไหมลายสร้อย
ดอกหมาก เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ จังหวัดมหาสารคาม

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องสร้อยดอกหมาก:อัตลักษณ์ผ้าไหมท่ามกลางกระแสทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา
2. แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรม
3. แนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม
4. แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์
5. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม
6. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา

คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”(Local wisdom) ได้มีหน่วยงานทางการศึกษา นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญได้ใช้คำทั้ง 2 คือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” และ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ควบคู่กันไปแต่บางครั้งใช้คำใดคำหนึ่งเท่านั้นซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ดังนี้

ภูมิปัญญา (Folk Wisdom) เป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควรและดำรงอยู่ได้ยาวนานย่อมต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่จำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้นอกจากแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้วยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญ และพัฒนาการของคนในชาตินั้นทั้งนี้ เพราะภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนชาติที่เจริญมีสังคมที่สงบสุขร่มเย็นไม่ระส่ำระสาย และมีความเป็นอิสระจึงจะสามารถสร้างสรรค์และสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้

เรื่องของ “ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์อื่น ๆ กล่าวคือ มี

มันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้น เรียนรู้ แก้ปัญหาและมีการสืบทอดแบบแผนความรู้เป็นมรดกมาช้านาน (จักรพันธ์ โสเมษเกษตริณ, 2551) แม้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่สั่งสมและถ่ายทอดเป็นมรดกมาช้านาน แต่มีเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่ง คือ เป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ค่าใช้จ่าย การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืน (ประเวศ วัชชี, 2530) คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรืออาจเรียกชื่อแตกต่างกัน แต่ความหมายเดียวกันอาจจะเป็นคำใหม่ในวงการการศึกษาและแม้แต่วงการพัฒนาแท้จริง แล้วแนวคิดและการปฏิบัติมีมานานแล้วในหมู่ของชาวบ้านและผู้ที่ทำงานในท้องถิ่น แต่ได้รับการหยิบยกขึ้นมาพูดคุยกันอย่างจริงจัง เมื่อไม่นานมานี้ กลุ่มนักพัฒนา องค์กรเอกชน ซึ่งทำงานในระดับหมู่บ้านเป็นกลุ่มแรกที่เริ่มรื้อฟื้นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งนี้ เพื่อค้นหาคุณค่าที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับกิจกรรมพัฒนา ซึ่งพวกเขาได้รับผิดชอบอยู่ก่อนหน้าที่จะศึกษา เรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ได้มีการศึกษาเรื่องราวทำนองนี้แต่เรียกชื่อว่าเป็นการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนหรือ การถึงพาดตนเองของชาวบ้าน ประเด็นสำคัญ ๆ ในเรื่องภูมิปัญญาจึงยังไม่ได้นำมาใช้โดยตรงกับการพัฒนา ด้านต่าง ๆ ของประเทศ แต่มีแนวโน้มว่าจะนำบางส่วนมาเชื่อมโยงหรือประยุกต์ใช้มากขึ้น ความสนใจเริ่มแรกนี้จึงเป็นเพียงการตระหนักหรือกระตุ้นให้เกิดการตระหนักในภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่น (ชลทิศย์ เอี่ยมสำอางค์ และ วิศนี ศิลตระกูล, 2533)

ความหมายของภูมิปัญญา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546) ให้ความหมายคำว่า “ภูมิปัญญา” ว่าหมายถึง พื้นฐานความรู้ความสามารถ

พทยา สายหู (2534) ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาไว้ว่า คือ “ความรู้ คามคิด ที่ได้สั่งสมไว้” ชาวบ้าน คือ “คนธรรมดาหรือสามัญชน” หากรวมความหมายก็อาจนิยามไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน “ความรู้ ความคิดของคนธรรมดา หรือสามัญชนที่ได้สั่งสมไว้” ส่วนอีกคำหนึ่งคือคำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง “เครื่องมืออุปกรณ์การดำรงชีวิตของหมู่คณะ”

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2543) ให้ความหมายคำว่า “ภูมิปัญญา” ว่าหมายถึง 1) ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ๆ มีลักษณะเป็นข้อมูลเนื้อหาสาระ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ฯลฯ 2) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ ความเชื่อดังกล่าวอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อก็กลายเป็นความรู้ ความเชื่อบางอย่างอาจพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน ฝีมี่จริงหรือไม่ 3) ความสามารถหรือ

แนวทางในการแก้ปัญหา ป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการสร้างหรือดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นต้น

เอกริทย ฌ กลาง (2540) นิยาม “ภูมิปัญญา” ว่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญาอันล้ำค่าของท้องถิ่น หรืออีกนัยหนึ่งว่า เป็นพื้นฐานความรู้ ความสามารถของบุคคลในท้องถิ่น และความสัมพันธ์กับแบบแผนการดำรงชีวิต ที่ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อม และกระบวนการทางสังคมเสมือนเป็นแกนหลักของการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข

รัตนะ บัวสนธิ (2542) ได้ให้มุมมองอีกมิติว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงกระบวนการที่คนที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อมซึ่งกระบวนการที่คนดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา จารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชนและปัจเจกบุคคล

ซึ่งกระบวนการที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออกได้ 3 ลักษณะคือ

ลักษณะที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

ลักษณะที่ 2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ลักษณะที่ 3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเองจากการศึกษาความหมายภูมิปัญญาข้างต้น สรุปว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงความรู้ความสามารถของบุคคลในท้องถิ่นที่ได้เรียนรู้มีประสบการณ์สั่งสมเลือกสรรปรับตัวจนเป็นความรู้ที่สามารถนำไปแก้ปัญหา หรือสร้างเสริมให้มีการดำรงชีวิตประจำวันที่ดีขึ้น จากนั้นนำไปถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ทั้งวิธีการบอกเล่าสั่งสอน และการปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่างการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน

ดังนั้นคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน จึง หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการประยุกต์และเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นองค์ความรู้ ที่มีความหมายเช่นเดียวกับองค์ความรู้พื้นบ้าน คีย์ (Keyes. 1989 อ้างถึงใน ชัยนต์ วรรณฤติ. 2540) ได้ให้ความหมายของ “ระบบความรู้พื้นบ้าน” ว่า หมายถึง ความคิด ความเข้าใจ ทักษะที่ได้พัฒนาก่อนก่อรูปขึ้นมา โดยชาวบ้านเพื่อที่จะสามารถนำเอา มาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับความคิดหรือระบบคิดเชิงปฏิบัติ (Practical

Thought) มีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เพื่อปรุงอาหาร การสร้างบ้าน การรักษาพยาบาล หรือการจัดสรรบทบาททางสังคม และการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความรู้พื้นบ้านจะดีหรือจะมีประสิทธิภาพอย่างไร จะต้องวัดกันที่ว่าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวัน มากน้อยเพียงใด วิธีการศึกษาระบบความรู้พื้นบ้านจำแนกออกเป็น 4 ประเภท (จักรพันธ์ โสมะเกษตริณ, 2551)

1. การสร้างระบบการจำแนกสรรพสิ่ง เป็นวิธีการที่กลุ่มชาติพันธุ์ หรือคนในสังคมกลุ่มหนึ่งจัดระบบปรากฏการณ์ หรือจัดสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกของความเป็นจริงที่อยู่ล้อมรอบตัวเขาเอง ความเชื่อหรือฐานคติเบื้องต้นของแนวทางการศึกษาที่เรียกว่า “วิทยาศาสตร์ชาติพันธุ์” (Ethno science) อยู่ที่ว่า คนจะมีความรับรู้ระบบ หรือลักษณะของธรรมชาติ หรือการดำรงอยู่ของธรรมชาติ คือ เข้าใจธรรมชาติว่ามันมีประโยชน์อย่างไร แล้วจึงใช้ระบบวิธีคิดหรือวิธีการนั้นจัดระบบหาความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งนั้นขึ้นมาจัดระบบของคนกลุ่มนั้น ในการมองสรรพสิ่งมาองธรรมชาติว่าเป็นอย่างไร แล้วจึงใช้ระบบวิธีคิดหรือวิธีการนั้นจัดระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มนั้นให้ความสำคัญต่อสิ่งใด ให้ความสำคัญต่อสิ่งนั้นว่ามีความหมาย มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของเขาอย่างไรบ้าง กล่าวคือ การจำแนกนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ของกลุ่มนั้นกับสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิตมากน้อยเพียงใด

2. วิธีการศึกษาระบบคิดพื้นบ้าน (Indigenous Conceptual System) เป็นวิธีการที่ไม่ได้ศึกษาเพียงการจำแนกประเภทแบบที่เรียกว่า เอธโนไซ (Ethno science) เพียงเท่านั้น การศึกษาระบบพื้นบ้านเป็นการศึกษาระบบคิด ซึ่งเป็นพื้นฐานของความเข้าใจกับประสบการณ์ของมนุษย์ เช่น แทนที่จะศึกษาแต่เพียงว่าระบบ หรือว่าชาวบ้าน มีวิธีจำแนกพืชและสัตว์ หรือชีววิทยารอบตัวเขาอย่างไร แต่วิธีการศึกษาระบบคิดพื้นบ้านแนวนี้ เป็นการศึกษารื่องระบบคิด ศึกษาขอบเขตทั้งหมดว่า ระบบเกษตรของชนกลุ่มนั้น เขามีความเข้าใจระบบทั้งหมดอย่างไร ศึกษาขอบเขต การกระบวนการของระบบ และเป็นการศึกษาอย่างมีการเคลื่อนไหว อยากรู้ก็ตามการศึกษาระบบคิดพื้นบ้านนี้ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาทัศนคติของคนในระบบนิเวศหรือคนในชุมชน โดยให้ความสนใจต่อวิธีการที่ชนกลุ่มนั้น หรือกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งในสังคมตีความและความหมายต่อระบบ หรือที่เราเรียกว่าประสบการณ์ของมนุษย์ กิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร การแพทย์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมว่าคนในสังคมนั้นให้ความหมายและให้ความสำคัญอย่างไร เช่น ระบบคิดพื้นบ้านเกี่ยวกับรักษาพยาบาล โดยศึกษาว่าชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับโรคต่าง ๆ ได้อย่างไร เช่น โรคของอาการซึ่งเกิดจากการปวดท้อง คำว่า “เจ็บท้อง” ความจริงคำว่าเจ็บท้องเป็นภาษาคำเมืองมากกว่าไทยกลางแทนความหมายคำว่า “ปวด

ท้อง” ในภาษาเหนือ จึงใช้คำว่า “เจ็บท้อง” ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นความหมายของอาการโรค อันเป็นวิธีการที่ชาวบ้านอาจตีความ โดยอาศัยความเข้าใจในลักษณะที่เป็นสามัญสำนึก จะนำไปสู่วิธีการรักษาพยาบาลหรือการแก้ปัญหาดังกล่าวขึ้นมา

3. การศึกษาระบบคุณค่าของพื้นที่บ้าน (Local Value System) มีความหมายเหมือนกับคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวิธีการศึกษาที่ต่างไปจากการศึกษาระบบคิด การศึกษาระบบคุณค่า หรือระบบภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นการศึกษาว่าคนในสังคมมองเห็น หรือให้คุณค่าต่อความสัมพันธ์ของเขากับคนอื่นในสังคมอย่างไร และระหว่างเขากับโลกที่เขาอาศัยอย่างไรบ้าง รวมถึงความรู้พื้นบ้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการที่ชาวบ้านปฏิบัติต่อกันและกัน ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะของศักยภาพของชาวบ้าน ศักยภาพของชุมชนในการปรับตัวและในการแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้หมายถึงการจำแนกความรู้ ไม่ได้หมายถึง วิธีหรือเทคนิคอย่างไร แต่หมายถึงระบบคิดทั้งหมด ซึ่งโยงวิธีการที่เขาใช้อยู่กับการตีความของเขากับความสัมพันธ์กับโลก ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม วัฒนธรรม ด้านความเชื่อหรือด้านจิตวิญญาณ ในประเด็นนี้ คีย์ (Keyes) ไม่ได้ชี้ว่าระบบคุณค่าของความรู้ ระบบคุณค่าของท้องถิ่น หรือว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น โยงกับความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ วงการพัฒนา นั่นคือ ศักยภาพของชุมชน หรือระบบคิดทั้งหมดที่ชาวบ้านพยายามจะปรับตัวในการแก้ไขปัญหาในดำรงชีวิต

4. การศึกษาระบบความรู้พื้นบ้าน โดยการศึกษาผ่านการศึกษาโลกทัศน์ หรือการศึกษา คอสโมโลยี (Cosmology) การตีความของชาวบ้านอาจจะเรียกว่าเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์ว่ามีความเชื่อพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างไร มีการตีความเกี่ยวกับเรื่องของเวลา เรื่องสถานที่และบุคคลในสังคม สิ่งที่จะนำมาศึกษาก็คือ แนวความคิดเรื่องของเวลาว่าคนในสังคม มีวิธีการและระบบการทำงานให้สัมพันธ์กับเวลาและฤดูกาล และการสังเกตความสัมพันธ์ของ กิจกรรมเหล่านี้ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม การตีความ และการให้คุณค่าของการเปลี่ยนแปลงในเชิงอายุ หรือว่าการเปลี่ยนแปลงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อความอยู่รอดของสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ ภูมิปัญญาทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤติและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนไว้ ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองการพัฒนาเพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิมเพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัย

2. แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรม

แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) เป็นแนวคิดที่พยายามอธิบายถึงการนำทรัพยากรที่สะสมอยู่ในความรู้ความสามารถหรือทรัพย์สินที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มสังคมมีไว้ในครอบครอง และสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือสร้างผลตอบแทนทั้งทางเศรษฐกิจหรือการได้รับการยอมรับในสังคมโดยใน ส่วนนี้จะนำเสนอความหมายและประเภทของทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นพื้นฐานนำไปสู่การทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมเกิดจากการพัฒนาแนวคิดของ มาร์กซ (ม.ป.ป.อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) ที่นำความหมายเรื่องทุนไปประยุกต์ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม ที่แสดงให้เห็นถึงบทบาททางเศรษฐกิจที่มีต่อพลังการผลิตทุนประเภทอื่น และนำไปสู่การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและการค้าแนวคิดเรื่องทุนการผลิต (manufactured capital) ซึ่งศึกษาวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเครื่องจักรการสร้างและกระบวนการผลิตสินค้าและการบริการแนวคิดเรื่องทุนมนุษย์ (human capital) เป็นการศึกษาทรัพยากรมนุษย์ในด้านสุขภาพ ความรู้ ทักษะ แรงจูงใจ และความสามารถของมนุษย์ โดยมองว่าทุนมนุษย์เป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจขององค์การที่ต้องลงทุนพัฒนาผ่านทางการศึกษาและการอบรม (Porritt, 2005) รวมไปถึงการเพิ่มมิติการประยุกต์แนวคิดเรื่องทุน เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ของสังคมและวัฒนธรรม

บูร์ดิเยอ (ม.ป.ป.อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน, 2551) นำแนวคิดเรื่องทุนมาประยุกต์ใช้ศึกษาวัฒนธรรม โดยได้นิยามความหมายของทุนว่าสิ่งใดจะกลายเป็นทุนได้ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้น ได้ทำหน้าที่ในฐานะความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคม (functionas social relation of power) โดยแบ่งประเภทของทุนออกเป็น 4 ประเภท ประกอบไปด้วย 1) ทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) เป็นทุนที่เกิดจากการสะสมความมั่งคั่งของรายได้และทรัพย์สินที่อยู่ในรูปของเงินทอง อาคาร บ้านเรือน ฯลฯ ซึ่งสามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นทุนประเภทอื่นตามมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ 2) ทุนทางสังคม (social capital) เป็นรูปแบบของโครงสร้างสถาบันเครือข่ายและความสัมพันธ์ซึ่งปัจเจกบุคคลสามารถใช้ในการดำรงรักษาและพัฒนาตนเองเพื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคมตามที่ตนเองต้องการ ทุนทางสังคมเป็นเสมือนทรัพยากรประเภทหนึ่งที่สามารถนำไปสร้างประโยชน์ทางสังคมได้ 3) ทุนทางสัญลักษณ์ (symbolic capital) เป็นสถานภาพชื่อเสียงหรือการได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นที่ทำให้เจ้าของทุนเกิดการได้เปรียบหรือได้รับผลประโยชน์และ 4) ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ซึ่ง Bourdieu (Richardson, 1986) นิยามไว้ว่าเป็นทุนที่สะสมอยู่ในตัวตนของแต่ละบุคคลวัตถุสิ่งของและที่อยู่ในรูปแบบของสถาบัน ซึ่งแต่ละบุคคลได้รับการหล่อหลอมและผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดผ่านทางระบบการศึกษาผลผลิตที่ได้จากการสะสมทุนทางวัฒนธรรม คือ รสนิยม (Taste) ซึ่งจะสร้างความแตกต่างและเป็นเครื่องมือที่ใช้ดำรงรักษาชนชั้น ในสังคมให้ดำรงอยู่ต่อไปในขณะที่ Storey (1999) นักวิชาการด้านวัฒนธรรมศึกษาเชื่อว่า ทุนทางวัฒนธรรมเป็นการสะสมของความรู้ ความคุ้นเคยและความรู้สึกของแต่ละบุคคลในเรื่องภูมิหลัง ครอบครัว การลงทุนทางด้าน

การศึกษา และสถานภาพทางสังคมซึ่งส่งผลต่อความสำเร็จในชีวิตที่แตกต่างกันเช่นเดียวกับ Mc Robbie (2005) ที่ให้ความหมายของทุนทางวัฒนธรรมว่าเป็นการกระจายรูปแบบของทุนชนิดหนึ่ง ทุนวัฒนธรรมจะอยู่ในความสามารถพิเศษหรือทรัพย์สินส่วนบุคคลและไม่สามารถลดทอนไปยังทุนทางเศรษฐกิจได้ แต่ละคนจะมีทุนทางวัฒนธรรมแตกต่างกัน

ประเภทของทุนทางวัฒนธรรม

Bourdieu (n.d.อ้างถึงใน Richardson, 1986; ดวงพร คงพิกุล, 2555) แบ่งทุนทางวัฒนธรรมเป็น 3 รูปแบบได้แก่ทุนที่มีอยู่ในตัวตน (embodied form) ทุนที่อยู่ในรูปของวัตถุ (objectified form) และทุนที่อยู่ในรูปแบบสถาบัน (institutionalized state) ดังนี้

- 1) ทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตัวตนเป็นสมรรถนะด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตัวตน เช่น การแสดงออกของร่างกายและจิตใจ เป็นทุนที่อยู่ในระดับอุปนิสัยมักปรากฏในชีวิตทางวัฒนธรรมและต้องใช้ระยะเวลาในการก่อตัว ทำหน้าที่ถ่ายทอดความคิดทัศนคติและค่านิยม
- 2) ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุ เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่แสดงออกให้เห็นในรูปของวัตถุ สื่อมวลชน หรือสิ่งของ เช่น รูปภาพ งานเขียน หนังสือ อนุสาวรีย์ ฯลฯ ซึ่งทำหน้าที่แบ่งปันความหมายทางวัฒนธรรมที่ถูกกำหนดโดยผู้ผลิตวัฒนธรรมหรือแนวคิดของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคม (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2551)
- 3) ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของสถาบัน คือ การอ้างอิงถึงคุณสมบัติของทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกัน เช่น สถาบันการศึกษา หรือ สถาบันประเมินผลต่าง ๆ ทุนทางวัฒนธรรม สามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คือ อาจเปลี่ยนรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ หรือคุณสมบัติทางการศึกษา ซึ่งสร้างความแตกต่างระหว่างความรู้ที่เป็นทางการที่ได้รับการรับรองความสามารถกับความรู้ทางวัฒนธรรมแบบธรรมดา เป็นการรับประกันทุนเพราะผลผลิตของการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางวัฒนธรรมได้สร้างมูลค่าของทุนทางวัฒนธรรมให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติทางการศึกษาผลกำไรในรูปวัตถุและสัญลักษณ์ที่คุณสมบัติทางการศึกษา (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2551)

3. แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) เป็นกระบวนการที่รองรับความยั่งยืนและเป็นหลักประกันความต่อเนื่องของวัฒนธรรม เมื่อเกิดวัฒนธรรมต้องผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม โดยแนวคิดนี้เกิดมาจากการผลิตซ้ำด้านวัตถุแบบทุนนิยม (materials reproduction) และการผลิตซ้ำด้าน

ความคิด/จิตสำนึกอุดมการณ์ (ideological/mental reproduction) ซึ่งมาร์กซ (ม.ป.ป.อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน, 2551) เห็นว่าวัตถุทุกชนิดที่พบเห็นจำเป็นต้องถูกวิเคราะห์ไปให้ถึงกระบวนการผลิต

ক্রอมบ์ตัน(1993: อ้างถึงในรุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2550) มีความคิดแตกต่างไปจาก ความเชื่อเดิมว่าแท้จริงแล้วการให้ความหมายการผลิตซ้ำของ Marx เป็นการผลิตของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมซึ่งเป็นการผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมกันในสังคม โดยเป็นสาเหตุที่สำคัญในการซึ่งจะนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมทางชนชั้น การผลิตซ้ำตามความเชื่อนี้เป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการผลิตแบบทุนนิยมที่จะทำหน้าที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่ครอบงำสังคม โดยมีระบบปฏิบัติการผ่านทางการศึกษาและวัฒนธรรม เช่นเดียวกันกับ กรัมซี (ม.ป.ป.อ้างถึงในรุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2550) ที่มองว่าการผลิตซ้ำนั้นเป็นการได้มาซึ่งผลประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นปกครองหรือกลุ่มที่มีอำนาจทางสังคมโดยคนส่วนใหญ่ได้ยอมรับ ผ่านการหล่อหลอมจากสถาบันในสังคม เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา ซึ่งได้สถาปนาของกลุ่มของสถาบันขึ้นมาโดยผลประโยชน์ของชนชั้นนำ

แต่ถึงอย่างไรก็ตามบูร์ดิเยอ (1989,1998 อ้างถึงในรุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข,2550) เห็นว่า การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมคือยุทธศาสตร์ซึ่งเกิดมาจากการที่แต่ละบุคคลรับรู้ถึงกฎกติกาในกลุ่มสังคม ซึ่งมีระบบปฏิบัติการในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม ซึ่งรูปแบบยุทธศาสตร์การผลิตซ้ำมี 2 รูปแบบคือ 1) ยุทธศาสตร์การผลิตซ้ำ (reproduction strategy) ซึ่งเป็นกระบวนการดำรงและพัฒนาสถานะ และ2) ยุทธศาสตร์การแปลงซ้ำ (reconversion strategy) ซึ่งเป็นกระบวนการป้องกันรักษา หลังจากนั้นวิลเลียมส์ (ม.ป.ป.อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพและสมสุข หิน วิมาน,2551) ที่มองว่าแท้จริงแล้วการผลิตซ้ำแบบของ มาร์กซไม่เพียงแต่วัตถุเท่านั้นที่ต้องมีการผลิตซ้ำ แม้แต่วัฒนธรรมอุดมการณ์และจิตสำนึกก็ต้องผ่าน กระบวนการผลิตเช่นเดียวกัน (cultural production) ในมุมมองเช่นนี้วิลเลียมส์แบ่งรูปแบบของวัฒนธรรม ออกได้ 2 ประเภทคือ 1) วัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ (lived culture) และ 2) วัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ (record culture) ซึ่งในระบบของการบันทึกหรือผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดมาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย”(culture of the period) ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของ “ประเพณีในการ เลือกรส”(selective tradition) ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันมีวัฒนธรรมที่ถูกสร้างตลอดเวลาแต่ประเพณีในการ เลือกรสจะทำหน้าที่คัดเลือกให้วัฒนธรรมบางอย่างถูกผลิตซ้ำและยังคงอยู่

ด้วยเหตุนี้การวิเคราะห์การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของ องค์ประกอบในระดับที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ผลิตและผู้สืบทอด รวมทั้งจะต้องใช้ การสื่อสารทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มสมาชิกใหม่ในกระบวนการของการผลิตซ้ำ นอกจากนี้แล้วในการผลิตซ้ำทาง วัฒนธรรมจะมีความหมายสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อเป็นการผลิตซ้ำที่มีรหัสความหมายหรือความเชื่อบางประการแฝง อยู่ (ม.ป.ป.อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน,2551;Williams,n.d.อ้างถึงใน Grisworld, 2004)

Grisworld (2004) ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

เพิ่มเติมอีก 4 ด้านคือ 1) ด้านการผลิตคือการพิจารณาว่าวัฒนธรรมได้รับการผลิตและสร้างความหมายขึ้นมาได้ โดยการผลิตวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายนอก เช่น ระบบการตลาดระบบทุน 2) ด้านการเผยแพร่ ซึ่งมองว่าวัฒนธรรมที่แต่ละกลุ่มสังคมพยายามที่จะผลิตวัฒนธรรมให้เป็นของตนเอง นั้นผู้ผลิตวัฒนธรรมและสมาชิกในกลุ่มจะต้องร่วมกันสร้างความหมายและวิถีทางการรับรู้ 3) ด้านการบริโภค คือ การพิจารณาว่าสมาชิกในกลุ่มบริโภคหรือรับรู้วัฒนธรรมที่ถูกเผยแพร่อย่างไรและความหมายของวัฒนธรรมที่สมาชิกในกลุ่มรับรู้ และ 4) ด้านการผลิตซ้ำคือการพิจารณาว่าวัฒนธรรมถูกผลิตซ้ำต่อเนื่องเพื่อให้ดำรงอยู่

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม Grisworld (2004) เชื่อว่า การผลิตซ้ำมีความเกี่ยวข้องกับการสื่อสารทางวัฒนธรรมซึ่งมีผลต่อการรับรู้ความหมายทางวัฒนธรรมโดยเทคโนโลยีกลุ่มคนและสังคมมีความสัมพันธ์ต่อการสร้างและการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของกลุ่มเพราะสมาชิกในกลุ่มมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความรู้ทางวัฒนธรรมตลอดเวลาซึ่งการผลิตซ้ำสามารถทำได้โดยการสื่อสารผ่านตัวบุคคลหรือการใช้สื่อเทคโนโลยีด้วยวิธีต่างๆ อาทิ (1) การบอกเล่าการบอกเล่าเป็นการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face to face) (2) การบันทึกลายลักษณ์อักษร และ(3) สื่ออิเล็กทรอนิกส์สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ในการวิจัยครั้งนี้นำแนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมและกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ว่า ผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมากนั้น ได้ถูกทำให้เข้าใจว่าผู้ที่เป็นเจ้าของทุนทางวัฒนธรรมมีวิธีการสะสมทุนทางวัฒนธรรมอย่างไร และมีกระบวนการเลือกลงทุนหรือเปลี่ยนรูปแบบทุนทางวัฒนธรรมไปสู่ทุนอีกชนิดหนึ่งอย่างไรบ้าง

4. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ในนิยามศัพท์ของคำในภาษาอังกฤษ คำว่า Identification แปลว่าการกำหนดเอกลักษณ์หมายถึงกระบวนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งนิยามตนเองหรือเอกลักษณ์ของตนโดยยึดถือบุคคลอื่นหรือสิ่งอื่นนอกจากตัวเองเป็นหลัก ในขณะที่อัตลักษณ์ตามพจนานุกรมภาษาอังกฤษ-ไทยคำว่า Identity คือ คำว่า อัตลักษณ์ ซึ่งตรงกับความหมายของคำนี้ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษนั่นก็คือสิ่งที่ เป็นคุณสมบัติของคนหรือสิ่งหนึ่งและมีนัยขยายต่อไปว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะของคนหรือสิ่งนั้นที่ทำให้สิ่งนั้นโดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากสิ่งอื่น แต่ในปัจจุบันความหมายนี้ได้แปรเปลี่ยนไปแนวโน้มทางทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ทำให้เกิดการตั้งคำถามอย่างมากกับวิธีการมองโลกการเข้าถึงความจริงของสิ่งต่างๆ รวมทั้งสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นความจริงที่เป็นปัจเจกบุคคล

วิธีคิดในกระแสนี้หรือถอนความเชื่อเกี่ยวกับคุณสมบัติของปัจเจกภาพความเป็นปัจเจกกลายเป็นเรื่องของกรนิยามความหมายซึ่งสามารถเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามบริบท อัตลักษณ์จึงเป็นมโนทัศน์ที่คาบเกี่ยวสัมพันธ์กับวิชาหลายแขนงทางด้านสังคมศาสตร์ทั้งสังคมวิทยา มนุษยวิทยา จิตวิทยา และ

ปรัชญาอัตลักษณ์มีความสำคัญเป็นพิเศษเนื่องจากเป็นปริณพจน์เชื่อมต่อระหว่างข้อทั้งสองในด้านหนึ่งอัตลักษณ์คือความเป็นปัจเจกที่เชื่อมต่อและสัมพันธ์กับสังคม (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546)

ประสิทธิ์ ลีปรีชา (2547) ได้กล่าวถึงความหมายของ อัตลักษณ์ ว่า อัตลักษณ์ (identity) มีรากศัพท์มาจากภาษาลาติน คือ Identitas เดิมใช้คำว่า Idem ซึ่งหมายความว่าเหมือนกัน (thesame) อย่างไรก็ตามโดยพื้นฐานภาษาอังกฤษแล้ว อัตลักษณ์มีความหมายสองนัยยะด้วยกันคือความหมายเหมือนและความ เป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไป นั่นคือ การตีความหมายเหมือนกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์และการ เปรียบเทียบกันระหว่างคนหรือสิ่งของในสองแง่มุมมองคือความคล้ายคลึงและความแตกต่าง

Bergerand Luckmann (1967) ในประสิทธิ์ ลีปรีชา (2547) เชื่อว่าอัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคม อาจมีความคงที่ ปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทาง สังคมเป็นหลัก กล่าวโดยอีกนัยหนึ่งอัตลักษณ์เป็นเรื่องของความเข้าใจและการรับรู้ที่เราเป็นใครและคนอื่น เป็นใคร ซึ่งขึ้นกับการรับรู้เกี่ยวกับตัวเราเองอย่างไรและคนอื่นรับรู้เราอย่างไร โดยมีกระบวนการทางสังคมใน การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อคนหรือกลุ่มอื่นๆ ด้วย

อัตลักษณ์ (Identity) แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์ระดับปัจเจก (individual identity) และอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective identity) ในระดับปัจเจกบุคคลหนึ่งอาจมีหลายอัตลักษณ์ อยู่ในตัวเองในขณะที่อัตลักษณ์ร่วมก่อให้เกิดความสงบอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนและไม่สามารถแยกออกจากการ กระทำหรือละทิ้งสถานภาพของปัจเจกในกลุ่มได้ (ประสิทธิ์ ลีปรีชา, 2547)

อภิญา เฟื่องฟูสกุล (2546) อ้างถึงKathryn Woodward (1997) ได้กล่าวไว้ว่าอัต ลักษณ์คือสิ่งที่ทำให้เรารับรู้ตนเองว่าเราคือใครและเราดำเนินความสัมพันธ์กับคนอื่นๆตลอดจนโลกที่แวดล้อม ตัวเราอยู่อย่างไร อัตลักษณ์คือสิ่งที่กำหนดทางเดินให้กับเราเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าใครเป็นพวกเดียวกับเราและใคร ที่แตกต่างจากเราส่วนใหญ่แล้วอัตลักษณ์ถูกกำหนดโดยความแตกต่างซึ่งอาจมองเห็นได้ในลักษณะของการ แบ่งแยกออกจากกัน นอกจากนี้ สไตรเกอร์และเบอร์ค (Stryker,1968; Stryker&Burke, 2000) ได้กล่าวถึง นิยามของคำว่าอัตลักษณ์หรือ Identity นั้นเป็นหน่วยเล็กๆในการศึกษาทางสังคมวิทยาซึ่งเชื่อมโยงเรื่องของ ทักษะที่มีต่อตัวตนหรือเอกลักษณ์เป็นความสัมพันธ์ในเชิงบทบาทหน้าที่และพฤติกรรมอันเกิดจากบทบาท ของบุคคลนักทฤษฎีอัตลักษณ์ได้ตั้งข้อโต้แย้งกันว่าตัวตนคือการรวมกันของอัตลักษณ์ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของ ลักษณะเฉพาะของบทบาท นอกจากนี้แล้วอภิญา เฟื่องฟูสกุล (2546) ได้แบ่งประเภทของอัตลักษณ์มี 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์บุคคล (personnel identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) เพื่อศึกษา ความคาบเกี่ยวและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองระดับนี้บุคลิกภาพไม่ได้หมายถึงการตอบสนอง (response) ต่อสิ่ง ไร้นอกจากแต่เป็นความพร้อมหรือแนวโน้มที่ตอบสนองในขณะที่อีริก อีริกสัน(Erick Erickson) นักจิตวิทยา มองว่าการก่อรูปของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการตลอดทั้งชีวิต และคนเราสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญ ของตนเองได้อีริกสันเลือกใช้คำว่า อัตลักษณ์ (identity) แทนคำว่าบุคลิกภาพ ทั้งนี้เป็นเพราะประสบผลใน

การพัฒนาอัตลักษณ์ที่มีคุณภาพมีบุคลิกภาพที่มีการบูรณาการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับอดีตของตนเองที่หาอัตลักษณ์ตนเองไม่พบหรือมีอัตลักษณ์ที่แตกสลายก็รู้สึกว่าการมีชีวิตคือความสิ้นหวังและไม่อาจแก้ไขให้ดีขึ้นได้อีก

ในทัศนะของเดอร์ไคม์ เชื่อว่าการเชื่อมโยงปัจเจกเข้ากับอัตลักษณ์ร่วมทางสังคมนั้นมีความสำคัญทั้งนี้เพราะปัจเจกมีลักษณะของการร่วมกันสร้างและผลิตซ้ำสัญลักษณ์ที่เป็นเสมือนอัตลักษณ์ร่วมของสังคมเขาให้ความสำคัญกับพลังของพิธีกรรมทั้งแง่มุมการเสนอเนื้อหาสาระ (cognitive aspect) และแง่มุมของพลังทางอารมณ์ (emotive aspect) อีกทั้งพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายผ่านการใช้ปฏิบัติการรวมกลุ่ม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ในยุคสมัยใหม่ (modernism) ซึ่งอัตลักษณ์ในยุคสมัยใหม่ปรากฏพบในทฤษฎีสังคมวิทยา คือ โดยมีพื้นฐานความเชื่อมาจากปลายศตวรรษที่ 19 ในลักษณะสำคัญก็คือ การเสนอโมทัศน์ของปัจเจกภาพภายในบริบทสังคมผู้บุกเบิกก่อตั้งวิชาการของปรัชญาปฏิฐานนิยม ซึ่งเอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) เชื่อว่าสังคมมีแรงยึดเหนี่ยวโดยธรรมชาติซึ่งอยู่เหนือกว่าและมีอำนาจบังคับบัญชา อัตลักษณ์ร่วมของสังคมมีอาจทอนลงไปเป็นจิตสำนึกของปัจเจกคนใดคนหนึ่งหรืออีกนัยหนึ่งอัตลักษณ์ร่วมของสังคมไม่ใช่ผลรวมของอัตลักษณ์ของปัจเจก แต่สำหรับนักคิดในสายปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactions) เห็นว่าอัตลักษณ์คือสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในขณะที่ชาร์ลส์ คูลีย์ (Charles Cooley) เชื่อว่าสังคมและปัจเจกบุคคลเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ สังคมเกิดจากการผสมผสานของตัวตนเชิงจิตของคนหลายๆคนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ความรู้สึกเกี่ยวกับตัวเราพัฒนาขึ้นมาจากปฏิกิริยาของเราต่อความเห็นของผู้อื่นเกี่ยวกับตัวเรา เขาเรียกตัวตนที่เกิดจากกระบวนการนี้ว่าตัวตนในกระจกเงามันประกอบไปด้วยภาพลักษณ์ของเราที่เรามีต่อตนเองและจินตนาการเกี่ยวกับการตัดสินของผู้อื่นต่อภาพลักษณ์นั้น สำหรับจอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) ได้ศึกษาพัฒนาการที่ความรู้สึกเกี่ยวกับตัวตนค่อยๆก่อกำเนิดจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์เขาเห็นว่ากลไกสำคัญของการสร้างตัวตนคือการเรียนรู้ที่จะสวมบทบาทของผู้อื่นและหัวใจสำคัญในการเรียนรู้ก็คือภาษาซึ่งเป็นช่องทางถ่ายทอดระบบสัญลักษณ์และกฎเกณฑ์ร่วมของสังคม มีด ได้เสนอแนวคิดที่ว่าตัวตนมีสองด้านที่ปะทะสังสรรค์กันเองตลอดเวลาด้านหนึ่งคือ Me อันเป็นตัวตนที่เกิดจากความเห็นและปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นและเป็นส่วนที่เป็นลักษณะเฉพาะของเราเอง เออร์วิง กอฟมัน (Erving Goffman) ได้จำแนกแยกแยะความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคม เขานิยามความคิดความรู้สึกที่ปัจเจกมีต่อตนเองว่า Ego Identity ส่วนภาพของปัจเจกผู้นี้ในสายตาคนอื่นในฐานะที่เป็นบุคคลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเขาเรียกว่า Personal Identity ซึ่งทุกสังคมมีกระบวนการแจ่มแจ้งและระบอบอัตลักษณ์ส่วนบุคคลแตกต่างกันไป อาทิ สังคมสมัยใหม่ใช้บัตรประชาชนหรือการพิมพ์รอยนิ้วมือเป็นส่วน Social Identity ของบุคคล ได้แก่ สถานภาพทางสังคม อาทิ อาชีพ ชนชั้น เพศ ชาติพันธุ์ หรือศาสนาที่ปัจเจกบุคคลนั้นสังกัด (อภิญาเพื่อฝูง, 2546)

ระบบสัญลักษณ์ (symbolic systems) กับความหมาย (meaning) ต่างล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างหรือการผลิต (production) การบริโภค (consumption) การควบคุมจัดการ (regulation) การสร้างภาพตัวแทนทางวัฒนธรรม (cultural representation) และอัตลักษณ์ของผู้คน

สัญลักษณ์หมายถึงเครื่องหมายหรือสัญญาณ (sign) ที่เชื่อมโยงระหว่างความหมาย (meaning) กับเครื่องหมายหรือสัญญาณนั้นและความเชื่อมโยงนี้เป็นสิ่งสร้างทางสังคมวัฒนธรรมมากกว่าที่เป็นการเชื่อมโยงตามธรรมชาติ อาทิ ไฟจราจรสีแดง หมายถึง หยุดนอกจากนั้นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายยังหมายถึงการเป็นภาพตัวแทนแบบอ้อมๆ(indirect representation) ของความหมายที่แฝงอยู่ตัวอย่าง เช่น สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของศาสนา และลัทธิความเชื่อต่างๆที่บ่งบอกความหมายที่เป็นเนื้อหาสาระที่ศาสนาความเชื่อนั้นๆต้องการสื่อสาร สัญลักษณ์ถูกส่งออกมาในหลายรูปแบบเช่นเป็นเครื่องหมายรูปปั้นรูปเขียน(เห็นได้ด้วยตา) ภาษาดนตรี(เสียง) และกิริยาท่าทาง (body language) ในทางสังคมวิทยา นิยามคำว่า อัตลักษณ์ (identity) หมายถึง การรู้คิดเกี่ยวกับตนเองของบุคคลในเรื่องของบทบาทและตำแหน่งในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล (Stryker, 1991) เบอร์คและไรซ์ (Burke&Reitzes,1991) กล่าวว่า อัตลักษณ์คือสิ่งที่บุคคลให้ความหมายทางสังคมที่คนซึ่งอยู่ในบทบาทเดียวกันมีร่วมกัน (shared social meanings) อัตลักษณ์มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) อัตลักษณ์ต่างๆเป็นผลผลิตทางสังคม (social products) โดยเชื่อว่าอัตลักษณ์ถูกก่อรูปและดำรงรักษาผ่านกระบวนการทางสังคม 3 ประการคือ (1) การนิยาม (naming) หรือให้ความหมายเกี่ยวกับตัวตนตามการแบ่งประเภทต่างๆทางสังคม (interaction with others in terms of these categories) เช่น เพศ อายุ อาชีพ เป็นต้น(Burke&Reitzes,1991; Citing Foote, 1951; Stryker, 1968) (2) การมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ตามการแบ่งประเภทต่างๆสังคม (interaction with others in terms of these categories) (3) การแสดงตนโดยการประนีประนอมหรือยืนยันการให้ความหมายและการแสดงพฤติกรรมตาม

2) อัตลักษณ์ต่างๆเป็นการให้ความหมายกับตนเอง (self-meaning) กล่าวคืออัตลักษณ์เป็นสิ่งที่เราได้มาจากการเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งและอัตลักษณ์เกิดขึ้นบนพื้นฐานความคล้ายคลึงและความแตกต่างของบทบาทอื่นๆ

3) อัตลักษณ์เป็นสัญลักษณ์ (symbolic)และผลสะท้อนกลับ (reflexive) มีประเด็นสำคัญ 2 ประเด็น คือ อัตลักษณ์เป็นสัญลักษณ์หมายความว่าคนที่มีอัตลักษณ์เดียวกันมีการแสดงออกในเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นเหมือนกัน (Burke&Reitzes, 1991; Citing Burke, 1980; FelsonWell,1978)

นั่นคืออัตลักษณ์ หมายถึง ความนึกคิดเกี่ยวกับบทบาทเฉพาะตนของบุคคลในการแสดงออกเพื่อติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นตามโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่บุคคลดำรงอยู่เนื่องจากอัตลักษณ์เป็นความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองจึงมีความสำคัญต่อพฤติกรรมของบุคคลกล่าวคือความนึกคิดเกี่ยวกับตนเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคลเพราะคนเราย่อมกระทำไปตามความคิดหรือมโนภาพว่าตน

ในการวิจัยครั้งนี้ได้นำแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์มาใช้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง

ความโดดเด่นของความหมายและความเป็นลักษณะเฉพาะของผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมากในอดีตมาถึงปัจจุบัน ทั้งนี้หมายถึงการสร้างความหมายแบบเดิมและความหมายใหม่ที่ถูกสร้างโดยกระแสการเปลี่ยนแปลงผ่านการทำกิจกรรมทางสังคม รวมถึงกระบวนการการดำรงรักษาไว้ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ระหว่างบุคคลหรือในแต่ละบุคคลทั้งการบำรุงรักษาและการเปลี่ยนแปลงของสังคม กระทำผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ รวมทั้งใช้ทฤษฎีของระบบสัญลักษณ์มาประกอบแนวคิดอัตลักษณ์เพื่อวิเคราะห์ความหมายที่อยู่เบื้องหลังการสื่อสารของผลงานประติมากรรมไม้ ทั้งแบบวังจันทน์และอวังจันทน์ โดยเน้นให้ความสำคัญไปที่การส่งสาร คือ กระบวนการสร้างสรรค์ข่าวสาร(message creation) และขั้นตอนของผู้รับสารคือการตีความเนื้อหาสาร (message interpretation)

5. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม(structural-functionalismtheory)นักทฤษฎีที่ให้ความสนใจในทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมนี้คือแรดคลิฟฟ์-บราวน์ (Radcliffe-Brown, 1964)และมาลินอฟสกี (Malinowski, 1960)ได้เสนอความคิดในทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมโดยมีความเห็นร่วมกันว่าสังคมต้องมีโครงสร้างที่ดีเพื่อการปฏิบัติงานอย่างมีเอกภาพองค์ประกอบต่างๆในโครงสร้างต้องเอื้ออำนวยระหว่างกันตามวิถีที่ควรจะเป็นเพื่อรักษาคุณภาพของระบบส่วนรวมดังนั้นขนบธรรมเนียมประเพณีและสถาบันต่างๆควรมีหน้าที่สนับสนุนระหว่างกันอย่างต่อเนื่องประการที่สำคัญคือระบบสังคมและวัฒนธรรมควรมีหน้าที่เป็นสื่อกลางให้สมาชิกในสังคมสามารถปรับตัวจนเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ควรทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชื่อมโยงสมาชิกในสังคมให้เข้ามามีส่วนร่วมกันทำงานทำกิจกรรมทางสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้แรดคลิฟฟ์บราวน์ (Radcliffe-Brown, 1964) มองสังคมโดยเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิต(organism)ที่ว่าคนเราประกอบด้วยระบบการทำงานของอวัยวะต่างๆซึ่งแต่ละระบบก็มีโครงสร้าง”และ”หน้าที่”ของตัวเองหากระบบใดๆหยุดทำหน้าที่จะทำให้ร่างกายเกิดอาการผิดปกติสังคมก็เช่นเดียวกันประกอบไปด้วยระบบต่างๆเช่นระบบครอบครัวเศรษฐกิจศาสนาการเมือง ฯลฯซึ่งแต่ละระบบก็มีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะซึ่งจะทำหน้าที่เพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่นเพราะฉะนั้นจึงจำต้องหาระบบความสัมพันธ์ระหว่างระบบต่างๆของสังคมคือโครงสร้างทางสังคม(socialstructure)ในแต่ละระบบซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างจะประกอบไปด้วย”สถาบัน”(institutions)ต่างๆเช่นระบบศาสนาจะประกอบด้วยพิธีกรรมความเชื่อองค์การทางศาสนา ฯลฯซึ่งแต่ละสถาบันจะต้องทำหน้าที่ร่วมกันเพื่อให้ระบบดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพระบบต่างๆของสังคมจะทำงานอย่างประสานสอดคล้องกัน

การศึกษาโครงสร้างสังคมหรือความสัมพันธ์ของคนในสังคมโดยดูจากหน้าที่ของพฤติกรรมต่างๆมีส่วนช่วยในการสร้างความเป็นปึกแผ่นและรักษาความสมดุลของสังคมอย่างไรโดยเขาให้ตัวอย่างของการอธิบายพิธีกรรมความเชื่อและเทพนิยายต่างๆของชาวอินเดียนว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาซึ่งมีหน้าที่เสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคมพิธีกรรมช่วยเสริมสร้าง “อารมณ

ร่วม”(collectiveemotion) และควบคุมความประพัตติของสมาชิกให้อยู่ในกรอบของจารีตกล่าวคือพิธีกรรมมีหน้าที่หลักในการช่วยรักษาความสามัคคีระหว่างสมาชิกส่วนการตอบสนองทางด้านจิตใจนั้นเป็นหน้าที่รอง ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมได้เสนอแนวความคิดสำคัญ 2 ประการอาจสรุปได้ว่าจุดมุ่งหมายเด่นชัดของสาขามานุษยวิทยาสังคมก็คือการเสนอวิธีการศึกษาแบบใหม่ที่แตกต่างกับวิธีการศึกษาตามแนวประวัติศาสตร์แบบเก่าเป้าหมายอีกประการคือศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและบุคคลในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม หัวใจของทฤษฎีนี้มีสมมุติฐานที่ว่าสังคมเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งสิ่งมีชีวิตนี้จะมีส่วนประกอบหลายอย่าง แต่ละอย่างมีหน้าที่เฉพาะจะต้องปฏิบัติเพื่อการคงอยู่ของส่วนรวมคือตัวสิ่งมีชีวิตนั้นสังคมมนุษย์ก็เป็นอย่างนั้น ทุกส่วนของสังคมมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติส่วนต่างๆเหล่านั้นของสังคมรวมกันเข้าก็เป็นโครงสร้างของสังคม

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมที่สำคัญคือสังคมต้องมีความมั่นคงไม่ต้องมีความสนใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงเพราะเชื่อว่าถ้าส่วนประกอบหนึ่งประกอบใดของสังคมเปลี่ยนไปส่วนประกอบอื่นจะปรับปรุงไปด้วยเพื่อที่จะให้สังคมส่วนรวมมีความมั่นคงต่อไป (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2544) วิวัฒนาการของทฤษฎีต่อมารวมเอาสังกัดระบบเข้าไปด้วยโดยบอกว่าโครงสร้างของสังคมอาจจัดเป็นระบบได้หลายระบบแต่ละระบบก็จะมีหน้าที่ต่าง ๆ กันแล้วก็รวมเอาสังกัดสมดุล (equilibrium) เข้ามาด้วยโดยบรรยายว่าระบบต่างๆของสังคมจะปฏิบัติหน้าที่อย่างสอดคล้องกันทำให้เกิดดุลยภาพหรือสังคมเกิดความมั่นคงอยู่ได้แต่สังคมก็ไม่ได้อยู่นิ่งหรือคงอยู่กับที่เติบโตเจริญก้าวหน้าหรือยุบหดเสื่อมโทรมลงได้ทั้งที่ยังมีดุลยภาพอยู่ดุลยภาพอย่างนี้เรียกว่าดุลยภาพเคลื่อนที่ (moving equilibrium) ความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมก็ขึ้นอยู่กับหน้าที่และโครงสร้างถ้าโครงสร้างเพิ่มส่วนประกอบมากขึ้นส่วนประกอบเหล่านั้นปฏิบัติหน้าที่ที่แตกต่างหรือเฉพาะเรื่องเฉพาะด้านไม่เหมือนกับส่วนที่แยกออกมาก็เรียกว่าสังคมมีความเจริญเติบโตถ้าส่วนต่างๆของโครงสร้างหดหายไปโดยไม่ปฏิบัติหน้าที่อันจำเป็นสังคมนั้นก็เสื่อมลงลักษณะสำคัญบางอย่างจากทฤษฎีนี้ได้ดังนี้ (วรรณดี เล็กเซ็ง, 2548)

1. สังคมมนุษย์ประกอบด้วยโครงสร้างส่วนต่างๆของโครงสร้างสังคมปฏิบัติหน้าที่อันเป็นประโยชน์แก่การดำรงอยู่ของสังคม
2. ความมั่นคงของสังคมมนุษย์ขึ้นอยู่กับดุลยภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของส่วนต่างๆในโครงสร้างสังคม
3. ยิ่งโครงสร้างสังคมมีความแปลกแยกมาก(differentiation)สังคมยิ่งมีความเจริญมาก
4. สาเหตุที่ทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอาจมาจากภายในสังคมหรือมาจากภายนอกสังคมก็ได้
5. สังคมสมัยใหม่มีลักษณะอารมณ์เป็นกลาง(affectiveneutrality)ความสัมพันธ์

อย่างเฉพาะเจาะจง (specificity) ยึดหลักสากล (universalism) ในการประเมินค่าการกระทำของบุคคลยึดความสำเร็จ (achievement) ในการประเมินผลงานของบุคคลและบุคคลมุ่งกระทำเพื่อประโยชน์ตนในขณะที่สังคมแบบประเพณีมีลักษณะใช้อารมณ์รักชอบ (affectivity) ความสัมพันธ์อย่างกว้าง (diffuseness) ใช้หลักตัวบุคคล (particularism) ในการประเมินค่าการกระทำของบุคคลยึดหลักเชื้อสาย (ascriptio) ในการบรรจุแต่งตั้งเข้าสู่ตำแหน่งและบุคคลมุ่งกระทำการเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน (collectivity)

6. คนที่ทำหน้าที่สำคัญของสังคมจะเป็นผู้มีอำนาจและเป็นคนชั้นสูง

7. อาชีพที่ต้องมีการศึกษาฝึกอบรมยาวนานจะได้รับค่าตอบแทนสูง

(สนธยา พลศรี, 2545)

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ในการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบของกระบวนการผลิตและชิ้นงานของผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมากในฐานะที่เป็นส่วนประกอบหนึ่งของโครงสร้างที่เป็นระบบย่อยๆหลายระบบแต่ระบบจะมีหน้าที่ของตนเองแตกต่างกันออกไป นั่นคือการสร้างสรรค์ผลงานลาดลายผ้าไหม มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความสูญหายไปตามกาลเวลา อีกทั้งยังเป็นการทำสังคมเกิดดุลยภาพ เป็นการกำหนดสถานภาพและบทบาทการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม

6. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม(cultural diffusion theory)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544) นักสังคมวิทยาเชื่อว่าทฤษฎีการแพร่กระจายมีลักษณะร่วมสมัยกับวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวคิดของนักมานุษยวิทยาอเมริกันกล่าวคือนักมานุษยวิทยายุโรปยังได้พัฒนาทฤษฎีนี้โดยนำผลการแพร่กระจายวัฒนธรรมมากำหนดเขตพื้นที่วัฒนธรรมในภูมิภาคต่างๆของโลกขึ้นแนวความคิดหลักก็คือการประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระ (independent invention) และวิวัฒนาการแบบคู่ขนาน (parallel evolution) มีโอกาสเกิดขึ้นยากมากกล่าวคือวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเกิดจากขบวนการแพร่กระจาย (the process of diffusion) ได้มีกลุ่มนักคิด 2 กลุ่ม กล่าวคือกลุ่มแรก คือกลุ่มอังกฤษเสนอว่าสงครามโลกและวัฒนธรรมชนเผ่าดั้งเดิมมีส่วนสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอียิปต์โบราณเนื่องจากมนุษย์มีการติดต่อระหว่างกันทางภาคพื้นดินและมหาสมุทรชาวพื้นเมืองบางกลุ่มก็พัฒนาวัฒนธรรมขึ้นหลังจากได้รับอารยธรรมอียิปต์บางสังคมไม่สามารถพัฒนาอารยธรรมนั้นผลก็คือเกิดความเสื่อมแบบถอยหลังเจ้าคลองหลังจากที่ได้รับอารยธรรมอียิปต์ทำให้เจริญสูงสุดวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันอธิบายได้จากสายสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างความเสื่อมของอารยธรรมอียิปต์และวัฒนธรรมดั้งเดิมและกลุ่มที่สอง คือกลุ่มวงแหวน

วัฒนธรรม (culture – circle school หรือ kulturkercisellebre) ได้รับอิทธิพลจากมานุษยวิทยาภูมิศาสตร์ (anthrop geographic) ของเยอรมันสมัยค.ศ. 19 โดยได้เสนอวิธีการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปสร้างทฤษฎีโดยศึกษาประวัติศาสตร์ของภูมิภาคต่างๆในโลกประกอบไปด้วย 1) การแพร่กระจายเกิดจากจุดกำเนิดหลายศูนย์กลางแต่ละศูนย์กลางจะมีองค์ประกอบวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปแต่ละกลุ่มเรียกว่าวงแหวนหนึ่ง (kulturkreise) เช่นประกอบด้วยการเพาะปลูกมันเส้นไม้กระดานไม้พลองและการสืบทอดเครือญาติต่างๆที่มีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวมีการผสมผสานวัฒนธรรมยังคงรักษาคุณภาพอารยธรรมที่ได้รับมาจากศูนย์กลางและแพร่กระจายไปยังส่วนต่างๆของโลกทำให้นักมานุษยวิทยาสามารถกำหนดเขตวงแหวนวัฒนธรรมได้หลายเขตและนำไปสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมได้ 2) ในหลายภูมิภาคมนุษย์ได้สร้างศูนย์กลางวงแหวนวัฒนธรรมขึ้นและได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมให้กับชุมชนอื่น ๆ ดังนั้นวัฒนธรรมหนึ่งอาจประกอบด้วยวัฒนธรรมหลายจุดศูนย์กลางและ 3) นักมานุษยวิทยาสามารถวิเคราะห์องค์ประกอบวัฒนธรรมคือศึกษาอายุจุดกำเนิดวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่เป็นการศึกษาวงแหวนวัฒนธรรมระดับชั้นวัฒนธรรม (cultural strata) วัฒนธรรมชั้นสูงหรือวัฒนธรรมปัจจุบัน (upper strata) อาจศึกษาจากหลักฐานโบราณคดีต่างๆสามารถจัดลำดับวงแหวนวัฒนธรรมศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวงแหวนวัฒนธรรมที่แพร่กระจายออกไปแนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมสอดคล้องกับแนวคิดทางมานุษยวิทยาสำนักประวัติศาสตร์เฉพาะและการแพร่กระจายวัฒนธรรม (historical particularism and culture diffusionism) ภายใต้การนำของศาสตราจารย์ฟรานซ์โบแอส (Franz Boas) ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย

ความคิดพื้นฐานของโบแอสในระยะแรกคือการปฏิเสธแนวคิดของสำนักวิวัฒนาการที่เชื่อว่าสังคมมนุษย์มีจุดกำเนิดร่วมกันแต่เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไปสู่รูปแบบต่างๆตามสภาพแวดล้อมโบแอสมองว่าสังคมและวัฒนธรรมของคนอาจมีจุดเริ่มต้นที่เป็นอิสระและไม่เกี่ยวข้องกัน (independent invention) เขาไม่เชื่อเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวของเผ่าพันธุ์มนุษย์ชาติและเชื่อว่าการที่สังคมหลายๆสังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันเป็นการแพร่กระจายของวัฒนธรรม (culture diffusion) จากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่งการยอมรับวัฒนธรรมใหม่ทำให้สังคมวัฒนธรรมเหมือนกันได้โดยไม่จำเป็นว่าเป็นเพราะจุดกำเนิดร่วมกันทฤษฎีนี้มีลักษณะอนุมาน (inductive) คือให้ความสำคัญในการเก็บข้อมูลในพื้นที่มากกว่าการสร้างหรือทดสอบทฤษฎีต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมและสังคมนั้นๆศึกษาทุกแง่มุมในลักษณะขององค์รวม (holistic) รวมวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเช่นสิ่งประดิษฐ์เครื่องใช้สิ่งก่อสร้าง (material culture) และวัฒนธรรมเป็นระบบความคิดความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตสิ่งเหล่านี้เมื่อรวมกันแล้วมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมนั้นๆจนกลายเป็นแผนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะพิเศษ (cultural pattern หรือ configuration) ซึ่งจะมีปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมเข้ามาช่วยเสริมให้เกิดความกลมกลืนและมีลักษณะเฉพาะชุดวัฒนธรรม (cultural complex) โดยมีหลายองค์ประกอบการกระจายตัวขององค์ประกอบทางวัฒนธรรม

ครอบคลุมพื้นที่ซึ่งอาจเรียกว่าเขตวัฒนธรรมหรือพื้นที่วัฒนธรรม (cultural Area) แต่องค์ประกอบของวัฒนธรรมแต่ละส่วน (cultural trait) หรือตัวเนื้อหาของวัฒนธรรมนั้นเมื่อการกระจายอยู่ตามพื้นที่จะมีความเข้มข้นหรือความแน่นหนาไม่เท่ากันส่วนที่มีองค์ประกอบแน่นหนาเรียกว่าเป็นแกนกลางวัฒนธรรม (cultural core หรือ cultural center) แต่ศูนย์รวมหรือศูนย์กลางวัฒนธรรมนี้ไม่ได้หมายความถึงพื้นที่เฉพาะจุดเท่านั้น ศูนย์กลางวัฒนธรรมอาจเคลื่อนย้ายได้ถ้าสังคมเคลื่อนย้ายไปข้อสังเกตในเรื่องการแพร่กระจายวัฒนธรรมและเขตวัฒนธรรมที่ควรคำนึงในการศึกษาคือ (จำเนียรน้อย สิงหะรักษ์, 2558)

1. สังคมวัฒนธรรมชุดใดชุดหนึ่ง (cultural complex) มีศูนย์กลางอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่งและแพร่กระจายออกไปขยายอิทธิพลใหญ่ๆ ขึ้นจนครอบคลุมพื้นที่ในวงกว้างในลักษณะของแกนกลางทางวัฒนธรรม (cultural core) และเขตวัฒนธรรม (cultural area) อาจเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และยอมรับซึ่งกันและกันได้

2. วัฒนธรรมแต่ละชุดย่อมมีเหตุผลของการเกิดและมีคุณค่าสำหรับสังคมนั้นๆ การเปรียบเทียบวัฒนธรรมในเชิงคุณค่าหรือความเจริญก้าวหน้าในลักษณะใครดีกว่ากันหรือใครก้าวหน้ากว่ากันจึงเป็นการไม่เหมาะสมทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมมีลักษณะสัมพัทธ์ (cultural relativism) แต่ละชุดมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมของตนการเกิดวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแหล่งทางวัฒนธรรมมีลักษณะเฉพาะตัวเปรียบเทียบได้ยาก

3. เมื่อวัฒนธรรมแพร่กระจายจากศูนย์กลาง (cultural diffusion) และไม่มีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมข้างเคียงที่มีอยู่แล้ว (cultural interaction) ย่อมมีการเรียนรู้รับรู้ซึ่งกันและกันในระยะแรกอาจยอมรับวัฒนธรรมใหม่ชั่วคราวที่เรียกว่าการยืมวัฒนธรรม (cultural borrowing) และต่อมาจึงรับไว้เป็นของตัวเอง (cultural adoption) ลักษณะวัฒนธรรมที่มีความใกล้เคียงกันพอยอมรับซึ่งกันและกันได้ปฏิสัมพันธ์จะอยู่ในรูปแบบของสันติวิธีแต่ถ้าวัฒนธรรมใดมีความแตกต่างกันมากอาจเกิดลักษณะของการขัดแย้งส่งผลให้เกิดกรณีพิพาทได้

ลักษณะของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

1. การปรับตัว (adaptation) อาจศึกษาด้านการปรับตัวทางด้านชีวภาพและการปรับตัวทางด้านวัฒนธรรมใช้ในความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ศึกษาซึ่งอาจจะเป็นมนุษย์และสัตว์กับสภาพแวดล้อมรอบตัวและแหล่งที่อยู่ (habitat) การศึกษาแบบนี้เป็นการพิจารณาเชิงประวัติศาสตร์ว่าได้มี 1) การเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกัน 2) การปรับเปลี่ยนมนุษย์และสัตว์เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของมนุษย์หรือสัตว์หากใช้คำว่าปรับตัว จึงมักใช้ในความหมายของการปรับเปลี่ยนส่วนใดส่วนหนึ่งหรือหลายส่วนเพื่อให้ความสัมพันธ์ลงตัวในการพิจารณาเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรมนี้ Cohen, 1990 อ้างถึงในชานาภา เมธิเกรียงไกร, 2559 เสนอข้อคิดว่า

1.1 การศึกษาเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรมควรพิจารณาองค์ประกอบด้าน ศิลปวัฒนธรรม (วรรณคดีดนตรีการแสดงและศิลปกรรมอื่นๆ) และสังคมวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตความเชื่อเป็น ต้น

1.2 องค์ประกอบต่างๆของวัฒนธรรมเรียงร้อยประสานเข้าเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นองค์รวมมีลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมวัฒนธรรม

1.3 การปฏิสัมพันธ์กับสังคมข้างเคียงหรือการค้นพบสิ่งใหม่ภายในสังคมตนเองจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อการคงอยู่ของสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ

1.4 วัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์องค์ประกอบแต่ส่วนมีความหมายและสื่อความหมายที่ลึกซึ้งและกว้างขวางกว่าข้อเท็จจริงเช่นธงมีความหมายมากกว่าผ้าผืนหนึ่ง

1.5 การดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องดำเนินเป็นกลุ่มการปรับเปลี่ยนสังคมวัฒนธรรมเป็นการปรับเปลี่ยนในกลุ่มมากกว่าในระดับปัจเจกบุคคลการสืบทอดวัฒนธรรมต้องถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งเป็นกลุ่มการปรับตัวทางวัฒนธรรมจึงเป็นการปรับเปลี่ยนของกลุ่ม

1.6 พฤติกรรมของมนุษย์ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ไม่มีพฤติกรรมใดที่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้เลย

1.7 การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมีกระบวนการและขั้นตอน

อคติทั้ง 7 ข้อที่กล่าวนี้หมายถึงการปรับตัวที่นอกเหนือจากการปรับตัวทางชีวภาพเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์มนุษย์หรือสัตว์แต่เป็นการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือบุคคลอื่น

2. การสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) และการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation) การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นไม่เป็นปัญหาในช่วงเวลาที่จำนวนประชากรมีไม่มากและความหนาแน่นของประชากรต่ำพื้นที่บนผิวโลกมีอยู่มากพอที่จะตอบสนองการขยายตัวได้แต่ต่อมาเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นการแพร่กระจายของวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีทั้งลักษณะที่เข้ากันได้และลักษณะที่ขัดแย้งกันคำว่า การสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) นี้ใช้เมื่อมีปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่าง 2 กลุ่มคนที่มีสังคมวัฒนธรรมแตกต่างกันและมีการรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกันแต่ในกรณีที่สังคมวัฒนธรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กันมีพลังไม่เท่ากันคนกลุ่มหนึ่งจะมีแนวโน้มที่จะยอมรับวัฒนธรรมของอีกกลุ่มหนึ่งเราพบว่ากลุ่มที่วัฒนธรรมมีพลังน้อยจะถูกผสมผสานกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มวัฒนธรรมที่พลังมากกว่าในขณะที่เดียวกันอาจมีการแลกเปลี่ยนกันได้สุดท้ายถ้าวัฒนธรรม 2 ชุดถูกผสมรวมเป็นชุดเดียวกันไม่ว่า

จะเป็นส่วนของชุดใดมากกว่ากันก็จะเป็นการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation) ที่เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน

3. บูรณาการทางวัฒนธรรม (cultural integration) และทวิลักษณ์ทางวัฒนธรรม (double ethnic identity) บูรณาการวัฒนธรรมคือการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรมด้วยความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมคือการมีวัฒนธรรมที่หลากหลายร่วมกันและไม่มีการพยายามครอบงำซึ่งกันและกันในสังคมปัจจุบันเมื่อเกิดรัฐประเทศและพบว่ามีการกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มตั้งถิ่นฐานอยู่ภายในอาณาเขตของรัฐประเทศถ้าปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมสมัยใหม่มีลักษณะการยอมรับซึ่งกันและกันย่อมนำมาความว่าเกิดบูรณาการทางวัฒนธรรมบางครั้งใช้คำว่าพหุวัฒนธรรม (cultural pluralism) คือรัฐประเทศที่มีหลายวัฒนธรรมประเทศที่เกิดขึ้นใหม่มักจะเป็นรัฐพหุวัฒนธรรมเพราะประเทศเหล่านี้เกิดขึ้นภายหลังการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์คือตัวอย่างรัฐประเทศที่ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประเทศสิงคโปร์และมาเลเซียก็ประกาศตัวเป็นพหุรัฐวัฒนธรรมการยอมรับพหุวัฒนธรรมหมายความว่ากฎหมายและกฎระเบียบที่ใช้ในการบริหารหรือการจกการมีลักษณะไม่เคร่งครัดเปิดโอกาสให้มีทางเลือกในการปฏิบัติการโดยไม่มีวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งนำ (dominant cultural) และวัฒนธรรมที่ถูกครอบงำ (subordinatecultural) ในการพิจารณาเรื่องพหุวัฒนธรรมรายละเอียดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นเรื่องสำคัญและข้อแตกต่างระหว่างกฎระเบียบที่กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรกับการบังคับใช้ในการปฏิบัติจริงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาด้วย (จำเนียรน้อย สิงหะรักษ์, 2558)

4. ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม(cultural conflict) การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม อาจเกิดการขัดแย้งถ้าในกลุ่มสมาชิกไม่ยอมรับซึ่งกันและกันโดยปกติกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อและภาษาพูดร่วมกันมักไม่มีความขัดแย้งทางวัฒนธรรมความขัดแย้งเกิดจากปะทะสังสรรค์ของวัฒนธรรมที่แตกต่างซึ่งเกิดจากหนึ่งหรือสองวัฒนธรรมโดยอาจเกิดจากการอพยพถิ่นของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้าสู่อาณาบริเวณที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมอื่นอยู่แล้วถ้าไม่มีการยอมรับและเป็นมิตรของวัฒนธรรมนั้นการขยายดินแดนของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อเสริมอาณาเขตของตนเองซึ่งมีผลในการรุกรานกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วการล่าอาณานิคมของสังคมตะวันตกโดยกลุ่มที่มีอำนาจสามารถเข้าไปครอบครองและเผยแพร่วัฒนธรรมของตนด้วยและความขัดแย้งอาจเกิดจากการสื่อสารถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชนระบบการศึกษาและเทคโนโลยีต่างๆหากความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มีสูงเพราะสังคมวัฒนธรรมขัดแย้งกันการปรับรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกันก็ไม่เกิดขึ้นซึ่งเกิดจากต่างฝ่ายต่างพยายามที่จะรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองไว้และไม่ยอมรับวัฒนธรรมข้างเคียงเกิดการช่วงชิงอำนาจความสัมพันธ์อยู่ในลักษณะศัตรูหรือคู่ปรับทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมอย่างรุนแรงได้

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการแพร่กระจายของ

วัฒนธรรมจากที่หนึ่งหรือแหล่งหนึ่งไปยังอีกแหล่งหนึ่งเกิดขึ้นตอนปลายศตวรรษที่ 19 และแพร่หลายในศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นช่วงที่ทฤษฎีวิวัฒนาการของ Edward B. Tylor และ Lewis H. Morgan กำลังได้รับความนิยมนำมาใช้ในการปฏิเสชนแนวความคิดของทฤษฎีวิวัฒนาการในขณะนั้นซึ่งมีด้วยกันหลายความคิดเช่นสำนักอังกฤษปฏิเสชนแนวคิดที่ว่าวัฒนธรรมต่างเกิดได้ทุกเมื่ออย่างอิสระไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมสำนักนี้เชื่อว่าคนมีความต้องการพื้นฐานเหมือนกันแม้จะอยู่ต่างถิ่นกันดังนั้นวัฒนธรรมพื้นฐานก็จะเหมือนกันส่วนวัฒนธรรมที่ต่างกันย่อมขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่ต่างกันทั้งยังเชื่อว่าวัฒนธรรมที่ดีและเจริญที่สุดแล้วจะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่น ๆ ที่ยังไม่เจริญส่วนสำนักเยอรมันเชื่อว่ามนุษย์มักจะยับยั้งวัฒนธรรมจากเพื่อนบ้านจึงเน้นในเรื่องการยับยั้งวัฒนธรรมมากกว่าการสร้างวัฒนธรรมสำหรับสำนักอเมริกันเชื่อว่าวัฒนธรรมจะแพร่กระจายจากจุดศูนย์กลาง (จุดกำเนิด) ไปตามพื้นที่เท่าที่วัฒนธรรมนั้นจะแพร่กระจายไปได้ในเขตภูมิศาสตร์เดียวกันและยุคสมัยใกล้เคียงกัน (นิยพรรณ วรณศิริ, 2540)

ผู้นำทางทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไม่ได้เกิดจากความคิดของผู้ใดโดยตรงเนื่องจากเกิดขึ้นจากหลายสำนักคิดอย่างไรก็ตามสำนักคิดต่างๆก็มีผู้นำของสำนักดังนี้

1. สำนักอังกฤษ (British School) นักทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่สำคัญได้แก่ Elliot Smith, William J. Perry และ W.H.R. Rivers โดย Smith เชื่อว่าวัฒนธรรมแพร่กระจายจากจุดกำเนิดซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมแล้วแพร่กระจายเป็นรูปวงกลมไปทั่วโลกโดยจุดศูนย์กลางอยู่ที่อียิปต์ส่วน Rivers เชื่อว่าวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นเพียงคนเดียวเท่านั้นแล้วแพร่กระจายไปทั่วโลกโดยอาศัยการอพยพย้ายถิ่นของมนุษย์

2. สำนักเยอรมัน (German School) นำโดยบาทหลวง Wilhelm Schmidt และ Fritz Graebner ซึ่งเชื่อว่าปกติแล้วมนุษย์ไม่ชอบสร้างวัฒนธรรมขึ้นเองแต่ชอบยับยั้งวัฒนธรรมจากเพื่อนบ้านอย่างไรก็ตามสำนักอังกฤษและสำนักเยอรมันมีแนวความคิดเหมือนกันคือเชื่อว่าวัฒนธรรมโลกมีศูนย์กลางที่อียิปต์แพร่กระจายจากอียิปต์เป็นรูปวงกลมและการแพร่กระจายเกิดจากการอพยพย้ายถิ่นของมนุษย์

3. สำนักอเมริกัน (American School) นำโดย Clark Wissler และ Alfred Kroeber ซึ่งเชื่อว่าวัฒนธรรมจะแพร่กระจายจากจุดศูนย์กลาง (จุดกำเนิด) ไปตามพื้นที่เท่าที่วัฒนธรรมนั้นจะแพร่กระจายไปได้ในเขตภูมิศาสตร์เดียวกันและยุคสมัยใกล้เคียงกันสำนักอเมริกันเชื่อว่าคนสร้างวัฒนธรรมได้ทุกที่เพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของตนผู้นำทางทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสำนักอเมริกันที่สำคัญอีกคนหนึ่งคือ Franz Boas นักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันซึ่งเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยโคลัมเบียประเทศสหรัฐอเมริกา (อมรา พงศาพิชญ์, 2549) ซึ่งเชื่อว่าการที่สังคมหลายๆสังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันเป็นเพราะการแพร่กระจายของวัฒนธรรม (cultural diffusion) จากสังคมหนึ่งไปยังสังคมหนึ่งการยอมรับวัฒนธรรมทำให้สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันโดยไม่จำเป็นว่าเพราะมีจุดกำเนิดร่วมกัน

ฐานคติของทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมประกอบด้วย

1. วัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นและพัฒนาจนเจริญสูงสุดในแหล่งหนึ่งแล้วแพร่กระจายไปยัง

แหล่งอื่นๆด้าน

2. วัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นในแหล่งหนึ่งแล้วแพร่กระจายไปพร้อมกับพัฒนาตนเองณ แหล่งอื่นๆได้

3. การแพร่กระจายวัฒนธรรมจะเป็นไปได้เมื่อเกิดในพื้นที่ต่อเนื่องกันไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้นและมีการเคลื่อนย้ายถิ่นของมนุษย์ทั้งแบบชั่วคราวและแบบถาวรทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาภาคสนามทางมานุษยวิทยาเป็นการยกระดับมาตรฐานของชาติพันธุ์วรรณนาให้สูงขึ้นแนวความคิดของทฤษฎีนำไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมระหว่างสังคมการปรับตัวและการยอมรับทางวัฒนธรรมของสังคมที่ต่างกันทั้งยังเป็นกรอบแนวคิดในการนำทฤษฎีไปใช้ในการพัฒนาชุมชนด้วย

จุดเด่นของทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม คือ

1. ทฤษฎีการแพร่กระจายสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนซึ่ง สนธยา พลศรี (2547) จำแนกไว้ดังนี้

1.1 ความคิดในเรื่องการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากสังคมภายนอกนำไปใช้ในการขยายผลความสำเร็จของชุมชนเพื่อเป็นตัวอย่างหรือแรงจูงใจสำหรับชุมชนที่ยังต้องได้รับการพัฒนาให้เกิดการตื่นตัวในการร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเอง

1.2 ความคิดในเรื่องการติดต่อสื่อสารระหว่างสังคมต่างวัฒนธรรมนำไปใช้ในการจัดระบบสื่อสารทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพสร้างเครือข่ายชุมชนในการเรียนรู้และพัฒนาาร่วมกัน

1.3 ความคิดในเรื่องสังคมที่มีวัฒนธรรมด้อยกว่าอาจจะรับวัฒนธรรมของสังคมที่เจริญกว่าหรือไม่ก็ได้นำไปเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาชุมชนไม่สามารถขยายผลความสำเร็จของชุมชนหนึ่งไปสู่ชุมชนหนึ่งได้เสมอไปอาจจะต้องใช้วิธีการพัฒนาชุมชนแบบอื่นๆมาใช้ด้วย

1.4 ความคิดในเรื่องสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้ามากกว่าอาจรับวัฒนธรรมของสังคมที่ด้อยกว่าก็ได้นำไปใช้เป็นกรอบแนวคิดในการป้องกันปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชน

จุดด้อยของทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม คือ ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไม่ค่อยได้รับความนิยมในสมัยต่อๆมาเนื่องจากมีจุดอ่อนดังนี้ (นิยพวรรณศิริ, 2540)

1. ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปยังอีกสังคมหนึ่งได้อย่างไร

2. แหล่งใหม่ยอมรับปฏิเสธและผสมผสานวัฒนธรรมที่แพร่กระจายเข้ามา

ใหม่นั้นอย่างไร

3. ไม่มีข้อสรุปที่ถูกต้องเสมอไปว่าสังคมหนึ่งจะยับยั้งวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านเสมอเช่นไทยไม่ได้รับวัฒนธรรมเวียดนามทั้งๆที่อยู่ใกล้เวียดนามแต่กลับรับวัฒนธรรมอินเดีย

4. ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าวัฒนธรรมใดแพร่กระจายสู่วัฒนธรรมใดหรือนัยหนึ่งคือวัฒนธรรมใดเป็นวัฒนธรรมต้นกำเนิด

แต่ถึงอย่างไรก็ตามนักวิชาการทางวัฒนธรรมบางกลุ่มโต้แย้งแนวความคิดของ Boas ว่าวัฒนธรรมที่มีส่วนคล้ายคลึงกันในแหล่งต่างๆของโลกไม่จำเป็นต้องมาจากการแพร่กระจายถึงกันแต่อาจจะเกิดจากคนละแหล่งแล้วคล้ายคลึงกันโดยบังเอิญอย่างไรก็ตามความเชื่อนี้ Boas เองก็เห็นด้วยแต่การแพร่กระจายในความหมายของ Boas ไม่ได้หมายถึงการแพร่กระจายของวัฒนธรรมแบบล่องลอยไปโดยตัวเองแต่มีปัจจัยอื่นมาประกอบได้แก่ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ซึ่งต้องเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกันไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้นปัจจัยทางระยะทางซึ่งต้องไม่อยู่ไกลเกินกว่าที่คนและวัฒนธรรมจะแพร่กระจายได้ปัจจัยทางเทคโนโลยีสื่อสารคมนาคมปัจจัยทางเศรษฐกิจและปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมซึ่งการแพร่กระจายอาจเกิดจากการเดินทางของคนสงครามการสมรสต่างวัฒนธรรมหรือภัยธรรมชาติ (นิยพรรณ วรณศิริ, 2540)

ในวัฒนธรรมหนึ่งๆจะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่นๆได้ต้องยึดหลักว่าวัฒนธรรมคือความคิดและพฤติกรรม (ผลของความคิด) ที่ติดตัวบุคคลบุคคลไปถึงที่ใดวัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั่นดังนั้นการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

1. หลักภูมิศาสตร์ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้นเช่นไม่มีภูเขาสูงทะเลกว้างทะเลทรายหิมะป่าทึบเป็นต้นเพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของคนที่มีวัฒนธรรมติดตัว
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจการที่ผู้คนต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันส่วนมากเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจบ้างก็ต้องการไปเที่ยวเตร่ดูสิ่งแปลกใหม่แต่ก็ต้องมีเงินทองจึงจะไปเที่ยวถิ่นอื่นได้คนที่มีความเศรษฐกิจดีจึงมีโอกาสนำวัฒนธรรมติดตัวไปสังสรรค์กับวัฒนธรรมอื่นได้
3. ปัจจัยทางสังคมได้แก่การสนใจไปแลกเปลี่ยนวิธีการพฤติกรรมใหม่และความรู้เป็นต้นการไปศึกษายังถิ่นอื่นจึงเป็นการไปแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยตรงการรู้จักใครใคร่และการแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรมการไปร่วมปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนาและการอพยพโยกย้ายถิ่นเพราะเกิดภัยทางสังคมเช่นเกิดสงครามและความขัดแย้งการประสพภัยธรรมชาติเช่นข้าวยากหมากแพงแห้งแล้งและการยึดครองโดยผู้รุกรานเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น
3. การคมนาคมที่ดีเป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเช่นถนนดีพาหนะสำหรับการโดยสารและการเดินทางในระยะทางไม่ไกลเกินไปนักแล้วแต่เป็นการเร่งการแพร่กระจายที่ดีอีกด้วย

อย่างไรก็ตามทฤษฎีหรือวิธีการทางการแพร่กระจายนี้ในสมัยต่อๆมาไม่ได้รับความนิยม

มากนักเพราะมีจุดอ่อนหลายประการคือ

1. ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปยังอีกสังคมหนึ่งได้อย่างไร
2. แหล่งใหม่ยอมรับปฏิเสธและผสมผสานวัฒนธรรมที่แพร่กระจายเข้ามาใหม่กับ

วัฒนธรรมเก่าได้อย่างไร

4. เป็นการไม่ถูกต้องเสมอไปว่าสังคมหนึ่งจะหยิบยืมวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านเสมอ ตัวอย่างเช่นไทยไม่ได้รับวัฒนธรรมจากเวียดนามแต่กลับไปมีรูปแบบวัฒนธรรมคล้ายของอินเดียทั้งๆที่ประเทศไทยอยู่ติดกับประเทศเวียดนาม

5. ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าวัฒนธรรมใดแพร่กระจายไปสู่วัฒนธรรมใดเป็นวัฒนธรรมต้นกำเนิด

ซึ่งจากการศึกษาของสำนักอเมริกันทำให้สามารถแบ่งเขตวัฒนธรรมออกเป็นกลุ่มๆตามยุคสมัยได้ 3 กลุ่มคือ

1. วัฒนธรรมดั้งเดิม (primitive culture) วัฒนธรรมนี้เป็นวัฒนธรรมพื้นฐานมีเห็นได้ใน 3 พื้นที่คือ

- 1.1 วัฒนธรรม Pymies ในแอฟริกาและเอเชีย (พวก Semang และ Sakai)
- 1.2 วัฒนธรรมอาร์ติก (Arctic Primitives) ได้แก่พวกเอสกีโมและแลปส์
- 1.3 วัฒนธรรมของเผ่าออสเตรเลียบอริจินีกับชนเผ่าอื่นๆที่คล้ายๆกัน

วัฒนธรรมระดับนี้เป็นวัฒนธรรมในยุคต้นสุดของวิวัฒนาการของวัฒนธรรมของ Morgan และ Tylor

2. วัฒนธรรมปฐมภูมิ (primitive culture) คือวัฒนธรรมขั้นต้นได้แก่

2.1 กลุ่มเก็บผักหักฝืนที่ค่อนข้างเจริญมีกรรมวิธีที่ดีขึ้นระดับ Horticulture หรือเพาะปลูกขั้นต้นซึ่งมนุษย์รู้จักใช้เครื่องมือแล้ว

2.2 ชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ (nomads)

2.3 กลุ่มชาวสวนสืบสกุลทางแม่ขั้นต้น (matrilineal descent) ได้แก่ การรู้ว่ามีญาติแต่เพียงแม่คนเดียวยังไม่รู้จักการมีเครือญาติอื่น

3. วัฒนธรรมทุติยภูมิ (secondary culture) ได้แก่วัฒนธรรมขั้นเจริญขั้นแล้วซึ่งเป็นระดับที่กำลังจะก้าวมาสู่ยุคศิวิไลซ์แบ่งเป็น

3.1 กลุ่มที่เพาะปลูกขั้นสูง

3.2 เผ่าที่สืบสกุลทางแม่ขั้นสูงขั้นหรือเจริญแล้วมีระบบระเบียบดีขึ้น

กว่าเดิม

3.3 ชนเผ่าที่สืบสกุลทางพ่อ (patrilimeal descent)

สรุปได้ว่าทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นการอธิบายถึงการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งโดยมีแนวคิดที่ว่าวัฒนธรรมที่ดีและที่เจริญที่สุดแล้วจะแพร่ไปยังแหล่งอื่นๆที่ยังไม่เจริญเหมือนน้ำที่ท่วมสูงสุดแล้วจะแพร่กระจายไปยังที่ๆไม่มีน้ำหรือน้ำน้อยและวัฒนธรรมใดๆจะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่นๆได้ต้องยึดหลักที่ว่าวัฒนธรรมคือความคิดและพฤติกรรมที่ติดตัวบุคคลบุคคลไปถึงที่ใดวัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั่นดังนั้นการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยภูมิศาสตร์คือต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้นเช่นไม่มีภูเขาสูงทะเลกว้างทะเลทรายแหล่งหิมะป่าทึบเพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของคนที่มีวัฒนธรรมติดตัวปัจจัยทางเศรษฐกิจการที่ผู้คนต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันส่วนมากเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจบ้างก็ต้องการไปติดต่อค้าขายหรือแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าทางเศรษฐกิจบ้างก็ไปเที่ยวเตร่ดูสิ่งแปลกใหม่คนที่มีเศรษฐกิจดีจึงมีโอกาสแพร่กระจายทางวัฒนธรรมได้ปัจจัยทางสังคมคือการสนใจแลกเปลี่ยนวิธีการพฤติกรรมใหม่และความรู้การศึกษาไปยังถิ่นอื่นจึงเป็นการแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยตรงและการคมนาคมขนส่งเป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเช่นถนนดีพาหนะสำหรับการโดยสารและการเดินทางในระยะทางสั้นแต่เป็นอัตราเร่งการแพร่กระจายที่ดี

สำหรับสังคมยุคโลกาภิวัตน์ปัจจัยต่างๆเหล่านี้เอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดีเมื่อนำทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมมาวิเคราะห์ร่วมกับศิลปกรรม ทำให้ทราบได้ว่าเทคโนโลยีการสื่อสาร และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม และเกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมต่างถิ่นมากขึ้น จึงส่งผลให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและส่งผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปกรรม ให้เป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ได้

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มีองค์ประกอบหลายอย่างที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้นได้นำมาบูรณาการกันเข้าหรือจะเรียกว่านำมาหลอมรวมกันเกิดเป็นนวัตกรรมใหม่กลายเป็นอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นเครื่องหมายของกลุ่มที่มีคุณค่า หรือมูลค่าสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน ดังงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ศิวฤทธิ์ พงศ์กรรังศิลป์ (2547) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาธุรกิจชุมชนอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่าปัญหาของการพัฒนาธุรกิจชุมชน ก็คือ การขาดความรู้ทางการบริหารจัดการ การตลาด การผลิต การเงินและบัญชี เนื่องจากความเป็นชุมชนท้องถิ่นมีวิถีชีวิตแบบชุมชนท้องถิ่นจึงไม่มีทางด้านบริหารจัดการทางธุรกิจ ดังนั้น แนวทางที่จะพัฒนาธุรกิจชุมชนอย่างยั่งยืนก็คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าดำเนินการให้ความรู้ทางด้านบริหารจัดการการเงิน และบัญชีให้กับธุรกิจชุมชน โดยในทางการบริหารจัดการก็ให้ความรู้ทางด้านวางแผนซึ่งเป็นการกำหนดเป้าหมายไว้เป็นการล่วงหน้า การจัดการองค์การเป็นการพัฒนาระบบ

แผนกำลังคนการอบรมและพัฒนาบุคคล และการสั่งการ โดยผู้นำธุรกิจชุมชนควรจะมีการติดตามผลเพื่อให้งานดำเนินการไปตามแผนที่วางไว้

ปรียาพร บุชยา (2547) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาพัฒนาการของรูปแบบและลวดลายของโอ่งมังกร จังหวัดราชบุรี” จากการศึกษาพบว่า แนวโน้มของรูปแบบและลวดลายของโอ่งมังกรที่มีอยู่ในปัจจุบันจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามสภาพยุคสังคมของสมัย ปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ และต้องต่อสู้กับปัญหาทางการตลาด และการใช้ประโยชน์จากโอ่งจะคงถูกแทนที่ด้วยภาชนะพลาสติก โอ่งซีเมนต์เป็นต้น ดังนั้น เพื่อให้เกิดความอยู่รอดจำเป็นต้องแปรเปลี่ยนรูปแบบ และลวดลายให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลง และสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค มิฉะนั้นโอ่งมังกรจะกลายเป็นเพียงแค่สัญลักษณ์ทางศิลปะที่ปรากฏในรูปแบบต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจเท่านั้น

ทรงคุณ จันทจร (2549) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงในอดีตเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียคิดใน กลุ่มมอญ – เขมร แต่ในปัจจุบันในภาษากลุ่มไท-ลาว มีประวัติการตั้งถิ่นเดิมในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อพยพเข้าสู่ประเทศไทยครั้งสำคัญ 2 ครั้ง คือ ในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อกองทัพไทยยกทัพเข้าตีลาวในศึกเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ. 2367-2394 และครั้งที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อกองทัพไทยเข้าปราบฮ่อในลาว พ.ศ. 2426-2430 ชาวกะเลิง เมื่อเข้าสู่ประเทศไทยได้อาศัย ได้อาศัยอยู่ในเทือกเขาภูพาน จังหวัดสกลนคร ใช้ชีวิตความเป็นอยู่ โดยการพึ่งพิงธรรมชาติ กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง มีความเชื่อเรื่องผี ในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ที่อาจลงโทษผู้ล่วงเกินต่อผี และมีความเชื่อในเรื่องพระพุทธศาสนา ชาวกะเลิงนิยมความรู้ของ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้องค์ความรู้เกี่ยวกับการเก็บของป่า ล่าสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ การนำไม้จากป่ามาสร้างที่อยู่อาศัย การทำไร่หมุนเวียน การทำนา การทำฝายกั้นน้ำ และการจับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำของชุมชน ชาวกะเลิงได้ใช้ระบบย่อย ของโครงสร้างสังคมที่มีหน้าที่ในการถ่ายทอดโดยตรง ได้แก่ ระบบครอบครัวและเครือญาติ และใช้ระบบของโครงสร้างด้านอื่นช่วยให้การศึกษาโดยอ้อม สำหรับวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน ใช้วิธีผ่านทางพิธีกรรม ผ่านการให้ลงมือปฏิบัติจริง ผ่านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านการลองผิดลองถูก และผ่านการให้แบบจดจำและแบบปฏิบัติ ที่เรียกว่า ครูพักลักจำ ซึ่งผลจากการถ่ายทอด ทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ของชุมชนกะเลิง

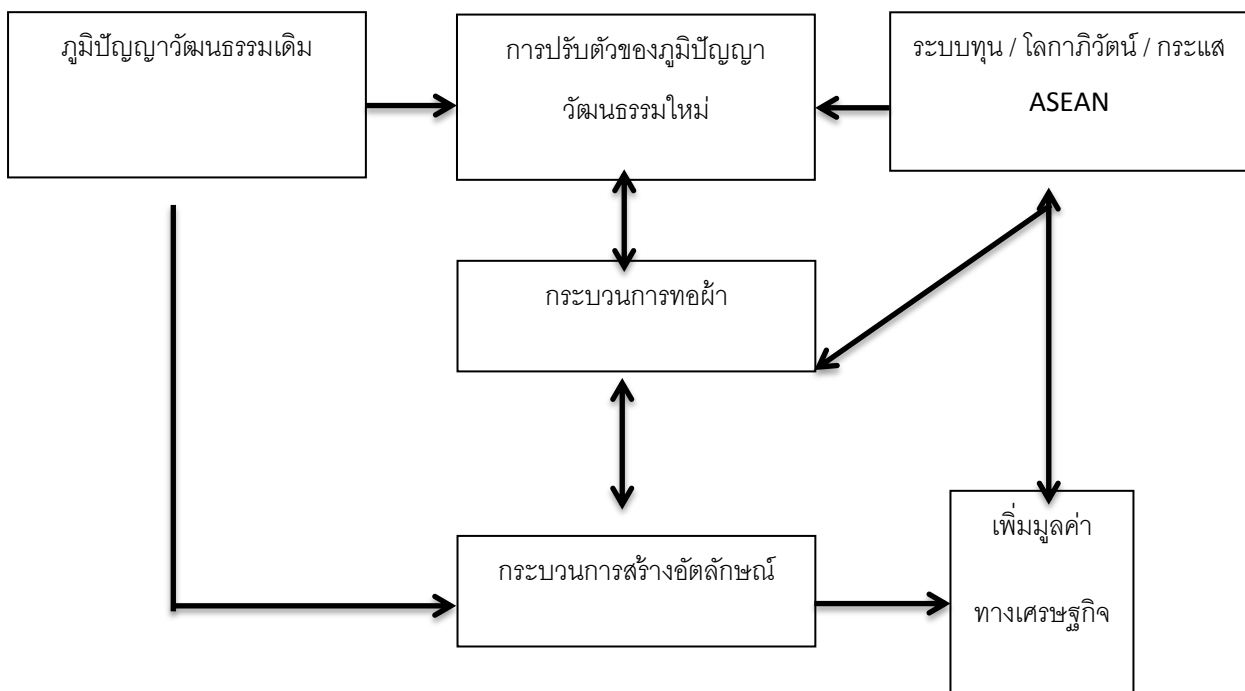
มนตรี ใจเยี่ยม (2553) วิจัยเรื่อง การพัฒนาเนื้อดินปั้นสโตนแวร์อุณหภูมิต่ำจากดินชุมชนบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่งอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเนื้อดินพื้นบ้านของ

ชุมชนบ้านมอญให้เป็นเนื้อดินปั้นสโตนแวร์อุณหภูมิต่ำ โดยใช้อุณหภูมิ 1,100 องศาเซลเซียส ให้เหมาะสำหรับการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน จากอัตราส่วนผสมของ เนื้อดินพื้นบ้าน ดินขาวลำปาง ควอตซ์ และโปรแตสเฟลด์สปาร์ ขึ้นรูปด้วยวิธีการกดในพิมพ์ที่ทำจากปูนปลาสเตอร์ ขนาด $1.5 \times 1.5 \times 1.5$ เซนติเมตร จำนวน 16 สูตร แล้วผ่านการเผาที่อุณหภูมิ 1,100 องศาเซลเซียส พบว่า แท่งทดลอง สูตรที่ 13 มีความเป็นสโตนแวร์ ซึ่งประกอบด้วยเนื้อดินพื้นบ้าน 40 เปอร์เซ็นต์ ดินขาวลำปาง 40 เปอร์เซ็นต์ ควอตซ์ 10 เปอร์เซ็นต์ และหินฟันม้า 10 เปอร์เซ็นต์ มีความแข็งแรง 219.32 กิโลกรัมต่อตารางเซนติเมตร การหดตัว 7.31 เปอร์เซ็นต์การดูดซึมน้ำ 6.00 เปอร์เซ็นต์ เนื้อดินปั้นมีสีน้ำตาลเข้ม

7. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาจะมุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์ความเป็นมา การก่อเกิดการผลิต ประเภทของลวดลายและสีสันทของผ้าไหมในจังหวัดมหาสารคามตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยจะทำความเข้าใจถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก ในลักษณะของการต่อสู้ ต่อรองและปรับตัวเป็นภูมิปัญญาลักษณะใหม่ เพื่อเป็นความท้าทายภายใต้ระบบทุน กระแสโลกาภิวัตน์ รวมทั้งการกลายเป็นประชาคมอาเซียน ทั้งนี้เพื่อแสวงหากลยุทธ์ทางการตลาดและการค้า ซึ่งการศึกษาจะกระทำผ่านการวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ ความหมาย ผ่านมิติทางวัฒนธรรม และระบบทุนนิยมที่ไหลบ่าเข้าสู่พื้นที่วิจัย

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “สร้อยดอกหมาก: อัตลักษณ์ผ้าไหมท่ามกลางกระแสทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดมหาสารคาม” การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อนำเสนอการตีความผลงานผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากที่สะท้อนให้เห็นมิติทางสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่น ที่ถูกผลิตตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อนำเสนอการตีความผลงานผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากที่สะท้อนให้เห็นมิติทางสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่น ที่ถูกผลิตตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ในการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้ คือ บ้านกุดรัง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 16 ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม

เหตุผลในการเลือกพื้นที่นี้ เพราะเป็นพื้นที่ที่ได้รับรางวัลสุดยอดสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และผ้าไหมที่ทอจากกลุ่มแม่บ้านสตรีได้รับการคัดเลือกจากจังหวัดมหาสารคาม ให้เป็นผ้าไหมประจำจังหวัด อีกทั้งพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพราะประกอบไปด้วยคนหลายเชื้อชาติ แม้ว่าในการวิจัยครั้งนี้จะมุ่งประเด็นไปที่บ้านกุดรัง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 16 ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม แต่ในการวิจัยจะมีการเปรียบเทียบความสำเร็จของระบบตลาดและการขยายตัวทางเศรษฐกิจเปรียบเทียบกับจังหวัดใกล้เคียง อาทิ ผ้าไหมสาเกตนคร ของจังหวัดร้อยเอ็ด และผ้าไหมแพรวา อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

ขอบเขตด้านประชากร

ในการศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่การวิจัยและหน่วยในการวิเคราะห์ในระดับชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชน มี ผลงานการทอผ้า ที่มีประวัติความเป็นมา สภาพสังคมวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับวัฒนธรรมการผลิตการทอผ้าแบบโบราณ และมีการเลื่อนไหลตามกาลเวลา อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับและได้รับรางวัลจากการผลิตผ้าจากสินค้าหัตถกรรมบริบทพื้นที่การวิจัย ผู้ศึกษาได้เลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้กลุ่มเป้าหมายเป็นรายบุคคลเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่ให้ข้อมูลในเชิงลึกและสำคัญ เกี่ยวกับการทอผ้า วัฒนธรรม ความเชื่อ และความเป็นมา ประกอบไปด้วย กลุ่มผู้นำศาสนา กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้นำชุมชน และ นักวิชาการด้านวัฒนธรรม จำนวน 20 คน

กลุ่มประชาชนทั่วไป (General Informants) ได้แก่ ชาวบ้านทั้งชายและหญิงที่มีภูมิลำเนาในชุมชนที่เป็นพื้นที่วิจัย 5ชุมชน ชุมชนละ 6 คน รวมจำนวน 30 คน

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นทั้งงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาของผลงานการทอผ้า โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตำนาน พงศาวดาร จารึก เรื่องเล่า และการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับความเชื่อทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะแหล่งของผลงานด้านการทอผ้าที่มีชื่อเสียงในเขตจังหวัดพื้นที่วิจัย โดยวิธีการสำรวจ สัมภาษณ์ และสังเกต

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยเก็บข้อมูล รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นักวิชาการด้านวัฒนธรรม ด้านการตลาด ด้านบริหารธุรกิจ และผู้รู้ในชุมชน ประชาชนท้องถิ่นที่มีความเชี่ยวชาญ โดยแบ่งการศึกษาข้อมูลเป็น 1) นำข้อมูลมาจัดระเบียบ วิเคราะห์องค์ประกอบตามรูปแบบผลงานการทอผ้าที่พบในสถานที่ต่างๆ รวมทั้งสังเคราะห์ลักษณะของผลงานที่พบในลักษณะของการตีความตามความหมาย และจุดประสงค์ในการสร้างสรรค์ผลงานชิ้นนั้นๆ 2) สรุปผลการศึกษา

3. ขั้นตอนในการสร้างกลยุทธ์ทางการค้า การตลาด เพื่อยกระดับเศรษฐกิจ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ในขั้นตอนที่ 1 และ 2 มาสังเคราะห์ต่อยอดเชิงพาณิชย์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการติดต่อเพื่อเข้าสู่การเก็บข้อมูลเชิงลึกนั้น ผู้วิจัยใช้เทคนิคของลูกบอลหิมะ (snow ball) ซึ่งอาศัยการบอกต่อและการชี้เป้าของแหล่งข้อมูลที่สำคัญ ซึ่งในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล นักวิจัยใช้มาตรการการคุ้มครองสิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูลทุกประการ และใช้รหัส หรือนามแฝงในการบันทึกและรายงานผลการวิจัย ซึ่งนักวิจัยจะดำเนินการตามจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์เป็นหลัก

เกณฑ์การคัดเลือกผู้เข้าร่วมการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้จะใช้ตัวแทนจากชุมชน ซึ่งเป็นชาวบ้านที่ผลิตผลงานการทอผ้า และชาวบ้านทั่วไปจากชุมชนพื้นที่วิจัย โดยเป็นผู้ที่มีความรู้ และประสบการณ์ที่ผูกพันกับวัฒนธรรมการผลิตการทอผ้าแบบโบราณ ซึ่งมีความยินดีที่จะเป็นผู้ร่วมวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยจะมีเอกสารให้ลงลายมือชื่อยินยอมที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล โดยอาจจะเป็นการยินยอมแบบมีลายลักษณ์อักษร หรือจะเป็นการยินยอมทางวาจา

เกณฑ์การคัดออกผู้เข้าร่วมการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยไม่ยินยอมและไม่สะดวกในการให้ข้อมูล ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมโครงการวิจัย หรือระหว่างการเก็บข้อมูลพบว่าผู้ให้ข้อมูลนั้นมีความอึดอัดใจ และขอยุติการให้ข้อมูล

ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ผู้วิจัยได้ทำการขออนุมัติงบประมาณสนับสนุนการทำวิจัยจากงบประมาณบำรุงการศึกษา (บกศ.) ประจำปีงบประมาณ 2561 จากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
2. ผู้วิจัยได้ขอความอนุเคราะห์ในการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ขอบเขตการวิจัย
3. ผู้วิจัยได้นำเค้าโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์ คำชี้แจงเพื่ออธิบายการวิจัยแก่กลุ่มเป้าหมาย และใบแสดงความยินยอมให้ทำการวิจัย เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้กับพื้นที่ของการวิจัย เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้พิจารณาหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติ
4. ผู้วิจัยได้รับการอนุญาตในการเก็บข้อมูล พร้อมทั้งกำหนดวันเวลาและกิจกรรมที่ผู้วิจัยสามารถมีส่วนร่วมได้
5. ผู้วิจัยได้ทำความรู้จักกับกลุ่มเป้าหมายก่อนในเบื้องต้น
6. ผู้วิจัยได้แนะนำตัว พร้อมทั้งอธิบายวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การขออนุญาตเยี่ยมชมครอบครัว และการนัดพบเพื่อสัมภาษณ์ครั้งต่อไป โดยให้อิสระกลุ่มเป้าหมายที่ตัดสินใจด้วยตนเองในการเข้าร่วมการวิจัย
7. เริ่มทำการวิจัย เมื่อกลุ่มเป้าหมายแสดงความยินดีในการเข้าร่วมการวิจัย และได้ลงลายมือชื่อในใบแสดงความยินยอมให้ความร่วมมือในการวิจัยหรือแสดงความยินยอมด้วยวาจา

8. สร้างสัมพันธภาพและความไว้วางใจ ระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมายและสมาชิกในครอบครัวในสถานภาพและบทบาทของนักวิจัยตามความเป็นจริง

9. ศึกษาประวัติส่วนตัว ความเป็นมาและสถานภาพปัจจุบันของกลุ่มเป้าหมายจากการสัมภาษณ์และการสังเกต

10. สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายและครอบครัว เกี่ยวกับสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจและการใช้ชีวิต และการสร้างรายได้ ตามแนวทางการสัมภาษณ์ โดยมีผู้วิจัยเป็นเครื่องมือหลักของการวิจัย

11. หลังจากการสัมภาษณ์ในแต่ละครั้ง ได้มีการถอดเทปบันทึกเสียงเพื่อทบทวนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (ในกรณีที่กลุ่มเป้าหมายอนุญาตให้มีการบันทึกเสียงได้) เพื่อค้นหาข้อมูลที่ยังไม่สมบูรณ์รวมทั้งได้มีการจดบันทึกสิ่งต่างๆ ที่ได้พบเห็นในระหว่างการสัมภาษณ์ การไปเยี่ยมครอบครัว เพื่อเป็นการสะท้อนความคิดและตั้งข้อสังเกตจากข้อมูลที่ได้มา ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลไปพร้อมกับการเขียนความสัมพันธ์กับข้อมูลที่ได้กับกรอบแนวคิดในการวิจัย และเพื่อเป็นการกำหนดแนวคำถามในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไป ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงชัดเจนครบถ้วน

การสร้างควมไว้วางใจ

การสร้างควมไว้วางใจระหว่างผู้วิจัย กับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้มีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้วิจัยได้คำนึงถึงปฏิสัมพันธ์ที่จะเกิดขึ้นระหว่างผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมายตลอดเวลา ระยะของการทำวิจัย ผู้วิจัยได้แนะนำตนเองให้กลุ่มเป้าหมายได้รับทราบถึงวัตถุประสงค์ในการลงพื้นที่วิจัยในแต่ละครั้ง ซึ่งในการนี้กลุ่มเป้าหมายบางคนมีความยินดีที่จะให้ผู้วิจัยได้รู้จักครอบครัวของตนเอง ซึ่งผู้วิจัยได้ไปเยี่ยมบ้านเพื่อทำความรู้จักกับสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ทำการแนะนำตัวพร้อมทั้งขอบเขตของการวิจัยให้กับสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มเป้าหมายทราบ ซึ่งสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มเป้าหมายให้ความยินดีในการเข้าร่วมการวิจัยโดยแสดงความยินยอมด้วยวาจา ซึ่งผู้วิจัยให้ความอิสระในการยินยอมเข้าร่วมการวิจัยโดยไม่จำเป็นต้องลงลายมือชื่อในเอกสารใบแสดงความยินยอม ซึ่งผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามแนวทางการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่องตลอดกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจ การเปิดเผยข้อมูลตนเองในฐานะของผู้วิจัยที่อยู่ในระหว่างการทำวิจัย การรับรู้เป้าหมายของการวิจัยร่วมกัน โดยบอกให้กลุ่มเป้าหมายทราบถึงประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากผลการวิจัยเสมอ

การสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ เริ่มต้นจากการสร้างสัมพันธภาพระหว่างผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมาย การสัมภาษณ์ต้องมีศาสตร์และศิลป์ในการตั้งคำถาม รวมถึงต้องมีความตั้งใจในการฟังอย่างมีสมาธิ ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้ภาษากลางในการสัมภาษณ์และในบางครั้งผู้วิจัยได้ใช้ภาษาท้องถิ่นอีสานในการพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมาย ในการพูดคุยผู้วิจัยพยายามให้การสนทนาเป็นไปตามธรรมชาติด้วยความเป็นกันเอง แต่ผู้วิจัยก็มีเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจงในการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลเป็นไปตามกรอบแนวคิดของการวิจัย เพื่อให้ทราบถึงความคิดเห็น ประสบการณ์ ในการทอผ้าและภูมิปัญญาของชุมชนจากกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล โดยทุกครั้งที่ในการสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์หรือการพูดคุยแบบเปิดกว้าง ไม่เร่งรัดที่ถามคำถามที่เจาะลึก และในการสัมภาษณ์ได้ยึดแบบสัมภาษณ์เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เพื่อไม่ให้เกิดการหลงประเด็นที่จะทำการวิจัย ผู้วิจัยไม่เคร่งครัดให้ทุกคำถามที่ต้องเป็นไปตามนั้น ทั้งนี้เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถให้ข้อมูลได้ตามสะดวกใจเป็นอิสระและเป็นธรรมชาติ การสัมภาษณ์นั้นผู้วิจัยไม่ระบุเวลาเป็นที่แน่นอนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ได้และความสะดวกในการเล่าประสบการณ์ของตนเองของกลุ่มเป้าหมาย ในการสัมภาษณ์บางครั้งครอบครัวของกลุ่มเป้าหมายจะเข้าร่วมให้ข้อมูลด้วย และมีบรรยากาศที่สนุกสนานผสมกับบรรยากาศที่เศร้า ในบางประเด็นแต่โดยภาพรวมการให้ข้อมูลเป็นไปด้วยความราบรื่น ในบางประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความท้าทายและน่าสนใจผู้วิจัยได้ทำการติดต่อมาขอสัมภาษณ์อีกหลายครั้งจนได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและสมบูรณ์ ในการสัมภาษณ์ทุกครั้งผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญในการรักษาความลับ เช่นในบางประเด็นที่กลุ่มเป้าหมายต้องการที่จะให้ข้อมูลตามลำพัง ผู้วิจัยได้ให้เล่าเรื่องตามลำพังกับผู้วิจัยสองต่อสองเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถให้ข้อมูลได้เต็มที่ โดยผู้วิจัยมีการสังเกตท่าทางและความกระตือรือร้นในการให้ข้อมูลของกลุ่มเป้าหมายตลอดเวลา

การสังเกต

ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคของการสังเกตเพื่อช่วยในการค้นหา และช่วยในการประเมินข้อมูลในระหว่างการสัมภาษณ์และการเยี่ยมครอบครัว เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลของกลุ่มเป้าหมายแต่ละคน โดยมุ่งไปที่ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มเป้าหมายกับบุคคลอื่น รวมถึงยุทธศาสตร์ในการดำเนินชีวิต ซึ่งผู้วิจัยใช้ทั้งเทคนิคของการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยในระยะแรกผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในขณะที่กลุ่มเป้าหมายอยู่สถานศึกษา ซึ่งผู้วิจัยยังไม่เข้าไปร่วมหรือเกี่ยวข้องในกิจกรรมใด ๆ ในระยะต่อมาผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเมื่อมีโอกาส เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมการให้ความรู้ด้านการปั่นหม้อ ต่อนักศึกษาที่มาดูงานที่พื้นที่วิจัย ในขณะที่ผู้วิจัยทำกิจกรรมดังกล่าวได้มีการสังเกตปฏิสัมพันธ์ และพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อตนเอง และต่อสังคมด้วย

การจดบันทึกและการเขียนโครงร่างความสัมพันธ์

ผู้วิจัยได้มีการจดบันทึกและการเขียนข้อมูลที่พบเพื่อสรุปหาข้อค้นพบที่ได้และเพื่อให้เกิดการขยายให้เกิดความคิดใหม่อย่างอิสระ และเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยและเก็บข้อมูลครั้งต่อไป อีกทั้งเป็นการนำมาใช้ในขั้นตอนของการลงรหัสเพื่อให้เกิดการพัฒนาความคิดในเรื่องที่ศึกษา (Strauss & Corbin, 1990) ดังนั้น ในการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมนั้น ผู้วิจัยได้ทำการจดบันทึกข้อมูลควบคู่ไปด้วย เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ยึดแนวทางการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล โดยตั้งอยู่บนความจริงใจ และความซื่อสัตย์ที่มีต่อกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลเสมอ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลตลอดระยะเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูล กล่าวคือ ภายหลังจากการเก็บข้อมูลจะมีการถอดเทป มีการสรุปข้อมูลจากการจดบันทึกภาคสนาม มีการให้รหัสของข้อมูล (coding) เพื่อจัดระบบของหัวข้อ (topic categories) จำแนกหมวดหมู่ของข้อมูล (theme cluster) และมีการค้นหาสิ่งที่ข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ เพื่อวางแผนในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลครั้งต่อไปเพื่อค้นหาความสัมพันธ์ของข้อมูล อันนำมาสู่ความสัมพันธ์ของสิ่งที่ศึกษากับระดับความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไข ความหมาย และกระบวนการโดยจะให้รหัสของข้อมูลเป็นหลักสำคัญ กล่าวคือเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการย่อยข้อมูลเป็นส่วนๆ แล้วให้นิยามหรือกำหนดกรอบแนวคิด จากนั้นนำข้อมูลกลับเข้าด้วยกันเป็นแนวทางใหม่เพื่อดูสาเหตุหรือเงื่อนไขว่ามีอะไรบ้างในข้อมูลที่พบ แล้วนำมาพิจารณาวิเคราะห์หาส่วนที่เป็นแกนของข้อมูล รวมทั้งพิจารณาเงื่อนไขภายใต้สถานการณ์นั้นๆ ที่ทำให้เกิดผลตามมา ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลจะทำการเปรียบเทียบ โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการจดบันทึก พร้อมกับการจำแนกหมวดหมู่ของข้อมูลเรียบร้อยแล้วนำมาเปรียบเทียบในความเหมือนและความแตกต่างในด้านคุณภาพหรือในด้านคุณสมบัติของข้อมูล เพื่อสร้างข้อสรุปที่เป็นลักษณะร่วมและแตกต่างของข้อมูลชุดนั้นจนกระทั่งได้แก่นของข้อมูล (core category) ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบนั้นมี 2 วิธี คือ การเปรียบเทียบ (making comparison) และการตั้งคำถาม (asking questions) ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะนำบันทึกและโครงร่างความสัมพันธ์ที่วิเคราะห์ควบคู่ไปกับการให้รหัสข้อมูล

โดยขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้

กระบวนการให้รหัสข้อมูล (Coding process)

การให้รหัสแบบเปิด (open coding) เป็นกระบวนการที่ย่อยสลายข้อมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้ออกมาตรวจสอบ เปรียบเทียบ กำหนดกรอบแนวคิดและจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (categories) โดยทำการวิเคราะห์เป็นคำต่อคำ ประโยคต่อประโยค การให้รหัสแบบเปิดเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า substantive coding จะทำให้ได้หมวดหมู่ของข้อมูล (categories) คุณสมบัติ (properties) และมิติ (dimension) ของข้อมูลด้วย

การให้รหัสแบบระยาง (axial coding) เป็นการคิดทั้งวิธี inductive และ deductive คือ เป็นกระบวนการที่หาความสัมพันธ์ระหว่างหมวดหมู่ย่อย (sub categories) ไปสู่หมวดหมู่ (categories) เป็นขั้นตอนการนำข้อมูลที่ได้ออกมาตรวจสอบและจัดหมวดหมู่เข้าด้วยกันในแนวทางใหม่ เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างหมวดหมู่ที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กัน ในลักษณะแบบอย่างจำลองมโนทัศน์ ซึ่งประกอบด้วยเงื่อนไขปรากฏการณ์ บริบท เงื่อนไขสนับสนุนให้เกิดการกระทำ ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นและผลที่เกิดขึ้นตามมาอย่างต่อเนื่อง โดยการตั้งคำถามว่า “ปัจจัย หรือเงื่อนไขใดที่ทำให้เกิดการพยายามหาแนวทางในการแก้ปัญหาตอบสนองความต้องการ และเสริมสร้างหลักสูตรในการจัดกิจกรรมตามการฝึกอบรมเพื่อแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชน” เพื่อเสนอแนะและตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างหมวดหมู่ของข้อมูลแต่ละระดับ

การให้รหัสแบบคัดเลือก (selective coding) เป็นกระบวนการคัดเลือกหมวดหมู่หลัก (core categories) ที่เป็นแก่นของปรากฏการณ์ ที่มาจากการผสมผสานอย่างมีระบบระเบียบและมีความสัมพันธ์กับหมวดหมู่อื่น โดยนำมาเขียนในลักษณะของความคิดรวบยอดที่เป็นแนวของเรื่องเรียกว่า “story line” เพื่อให้ได้ข้อสรุปสำคัญของการค้นพบและการตรวจสอบความถูกต้องของความสัมพันธ์ให้ถูกต้องกับข้อมูลจริง เป็นการหาความตรงของความสัมพันธ์ และเพิ่มเติมในหมวดหมู่ที่ยังไม่สมบูรณ์ การให้รหัสแบบคัดเลือกประกอบด้วยกระบวนการ 5 ขั้นตอน (Strauss & Corbin, 1990) คือ

1. การได้มาซึ่งแนวของเรื่อง
2. หาความสัมพันธ์ของหมวดหมู่และหมวดหมู่ย่อย
3. จัดความสัมพันธ์ของหมวดหมู่อย่างมีทิศทาง
4. หาความตรงของความสัมพันธ์ในข้อมูลที่ได้
5. เพิ่มเติมหมวดหมู่ที่ยังขาด

ขั้นตอนนี้สามารถวิเคราะห์ค้นหารูปแบบความสัมพันธ์ที่ซ้ำ ๆ กันระหว่างคุณลักษณะ และมิติของหมวดหมู่ โดยใช้เทคนิคถามคำถามและการเปรียบเทียบ

การวิเคราะห์ค้นหากบวนการ (Basic social process)

เป็นการเชื่อมโยงของลำดับการกระทำหรือปฏิสัมพันธ์ อย่างเป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องกันตลอดเวลา เพื่อจัดการควบคุมและตอบสนองต่อปรากฏการณ์ เป็นต่อเนื่องของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามเวลาที่ผ่านไป สามารถใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขใหม่ของการกระทำ ปฏิสัมพันธ์ที่ตอบสนองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อไป สำหรับวิธีการที่ได้มาของกระบวนการ เกิดขึ้นในขณะที่ทำการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนของการให้รหัสแบบคัดเลือก

จริยธรรมในการวิจัย

ในการวิจัยผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามหลักจริยธรรมการวิจัยอย่างเคร่งครัด ตลอดจนถึงกระบวนการวิจัยโดยเค้าโครงการวิจัยได้ผ่านการอนุมัติ และจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการทำวิจัยจาก งบประมาณการศึกษา (บคศ.) ปี 2561 จากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และก่อนที่ผู้วิจัยจะเริ่มดำเนินการวิจัย และในการดำเนินการเก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยมีการใช้ใบยินยอมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยชนิดที่มีการลงลายมือชื่อ (written informed consent) ซึ่งจะมีรายละเอียดของการแสดงความยินยอม และคำชี้แจงในการวิจัยเพื่ออธิบายวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้แก่กลุ่มเป้าหมาย เพื่อป้องกันผลกระทบต่อสภาพจิตใจ และวิถีในการดำรงชีวิตประจำวันของผู้ให้ข้อมูล โดยระหว่างที่มีการรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิ์ที่จะไม่ตอบคำถามที่ไม่ต้องการจะตอบ และสามารถยุติการเก็บรวบรวมข้อมูลในขณะนั้นได้ หากผู้ให้ข้อมูลมีความอึดอัดใจ และสามารถถอนตัวออกจากการเป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยได้ทุกเมื่อ อีกทั้งในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นมีการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลหลาย ๆ คนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย โดยผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลที่ได้เป็นความลับ ซึ่งในการวิจัยนี้มีเพียงผู้วิจัยเท่านั้นที่ทราบข้อมูล และในการเผยแพร่ผลงานวิจัยโดยการตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการและการนำเสนอบนเวทีวิชาการทั้งในระดับชาติและนานาชาตินั้น ไม่มีการระบุชื่อของผู้ให้ข้อมูลไม่ว่ากรณีใด ๆ และเทปบันทึกเสียงที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลได้ถูกทำลายเมื่อสิ้นสุดการวิเคราะห์ข้อมูล หากระหว่างการวิจัยเกิดผลกระทบต่อจิตใจต่อผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการดูแลสภาพจิตใจของผู้ที่ให้ข้อมูล หรือทำการส่งต่อการรักษาจนกระทั่งสภาพจิตใจของผู้ให้ข้อมูลนั้นกลับมาสู่ภาวะปกติ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัย เรื่องสร้อยดอกหมาก:อัตลักษณ์ผ้าไหมท่ามกลางกระแสทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ผลการวิจัยจากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. บริบทเมืองมหาสารคาม

1.1 ประวัติความเป็นมา

จังหวัดมหาสารคาม โดยสภาพทั่วไปมีบรรยากาศของเมืองที่สงบเงียบและเรียบง่าย ตามแบบฉบับของเมืองอีสาน ปัจจุบันมีความสำคัญในฐานะเป็น ศูนย์กลางทางด้านการศึกษาแห่งหนึ่งของภูมิภาค เนื่องจากมีสถาบันการศึกษาอยู่มากมาย จึงได้ชื่อว่าเป็น “**ตักสิลานครแห่งอีสาน**” จังหวัดมหาสารคามมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่โดดเด่นในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและ ประเพณีและเนื่องจากยังเป็นจังหวัดที่กำลังพัฒนาตนเองเข้าสู่ความเจริญ ทำให้ผู้ที่มาเยี่ยมเยือนเมืองมหาสารคามได้สัมผัสกับวิถีชีวิตชาวอีสานอัน เรียบง่ายและบริสุทธิ์ เป็นเสน่ห์ที่นับวันจะหาได้ยากในสังคมเมืองปัจจุบัน (ศูนย์ปฏิบัติการเมืองมหาสารคาม : เว็บไซต์)

จังหวัดมหาสารคามมีเนื้อที่ประมาณ 5,291 ตารางกิโลเมตร หรือ 3.31 ล้านไร่ เป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 42 ของประเทศ ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบสูงโคราช พื้นที่มีรูปร่างคล้ายนกอินทรีกลับหัว ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ค่อนข้างราบเรียบถึง ลูกคลื่นลอนลาด มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 130–230 เมตร โดยทางด้านทิศตะวันตกและ ทิศเหนือเป็นที่สูง และค่อยๆลาดเทมาทางทิศตะวันออกและทิศใต้ มีแม่น้ำสำคัญคือแม่น้ำชี

จังหวัดมหาสารคาม เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานเมืองหนึ่ง มีความเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมโทรมหมุนเวียนไปในแต่ละยุคสมัย ปัจจุบันนับเป็นเมืองศูนย์รวมวัฒนธรรมของชาวอีสาน เนื่องจากชาวเมืองมีที่มาจากหลายชนเผ่า เช่น ชาวไทยพื้นเมืองที่พูดภาษาอีสาน ชาวไทยญ้อ และชาวผู้ไทย ประชาชนใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย มีการไปมาหาสู่และช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันตามแบบของคนอีสานทั่วไป ซึ่งจังหวัดมหาสารคามนับเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ เนื่องจากมีการค้นพบชุมชนโบราณหลายแห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านเชียงเหียนและ หมู่บ้านปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อ ตำบลเขวา รวมทั้งพบศิลปะสมัยทวารวดีและอิทธิพลของวัฒนธรรมขอม ได้แก่ กู่สันตรัตน์ กู่บ้านเขวา กู่บ้านแดง และกู่อื่นๆ รวมทั้งเทวรูปและเครื่องปั้นดินเผาที่พบอยู่ทั่วไปในหลายพื้นที่ของจังหวัด

เดิมเมืองมหาสารคามมีชื่อว่า "บ้านลาดกุดยางใหญ่" ต่อมาเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2408 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านลาดกุดยางใหญ่ขึ้นเป็น "เมืองมหาสารคาม" โดยแบ่งพื้นที่และย้ายพลเมืองมาจากเมืองร้อยเอ็ดที่อยู่ติดกันมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี้ และโปรดเกล้าฯ ให้เมืองมหาสารคามขึ้นตรงกับกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2412 จนถึงปัจจุบัน

อำเภอเมืองมหาสารคามตั้งอยู่ทางตอนกลาง ค่อนไปทางทิศตะวันออกของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียง ดังต่อไปนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอกันทรวิชัย (จังหวัดมหาสารคาม)
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอฆ้องชัย (จังหวัดกาฬสินธุ์)
- ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอลำปุม (จังหวัดมหาสารคาม)
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอบรบือ (จังหวัดมหาสารคาม)

ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีป่าไม้ และภูเขา สภาพดินทั่วไป เป็นดินร่วนปนทรายเหมาะสำหรับการเพาะปลูก และการเกษตร ในขณะที่ข้อมูลทั่วไปของประชากรตามสถิติของสำนักทะเบียนอำเภอเมืองมหาสารคาม ณ วันที่ 21 มีนาคม 2555 มีประชากรทั้งสิ้น 156,776 คน เป็น ชาย 76,092 คน เป็นหญิง 80,684 คน ความหนาแน่นของประชากร 159 คนต่อตารางกิโลเมตร การคมนาคมมีถนนสายหลัก คือ ถนนทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 4 (ศูนย์วิจัยและพัฒนาโครงสร้างมูลฐาน, 2550)

ลักษณะการปกครองแบ่งเป็น

การปกครองส่วนภูมิภาค อำเภอเมืองมหาสารคามแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 14 ตำบล 185 หมู่บ้าน ดังนี้

1. ตลาด Talad
2. เขวา Khwao
3. ท่าตูม Tha Tum
4. แวงนาง Waeng Nang
5. โคกก่อ Khok Ko
6. ดอนหว้าน Don Wan
7. เกิ้ง Koeng
8. แก่งเลิงจาน Kaeng Loang Chan
9. ท่าสองคอน Tha Song Khon
10. ลาดพัฒนา Lat Phatthana
11. นองปลิง Nong Pling

12. ห้วยแอ่ง Huai Aeng

13. นองโน Nong No

14. บัวค้อ Bua Kho

การปกครองส่วนท้องถิ่น ที่องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองมหาสารคามประกอบด้วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น 15 แห่ง ดังนี้

1. เทศบาลเมืองมหาสารคาม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลตลาดทั้งตำบล
2. เทศบาลตำบลแวงนาง ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลแวงนาง
3. องค์การบริหารส่วนตำบลเขวา ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเขวาทั้งตำบล
4. องค์การบริหารส่วนตำบลท่าตูม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลท่าตูมทั้งตำบล
5. องค์การบริหารส่วนตำบลแวงนาง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลแวงนาง (เฉพาะ

นอกเขตเทศบาลตำบลแวงนาง)

6. องค์การบริหารส่วนตำบลโคกก่อ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลโคกก่อทั้งตำบล
7. องค์การบริหารส่วนตำบลดอนหว่าน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลดอนหว่านทั้ง

ตำบล

8. องค์การบริหารส่วนตำบลเกิ้ง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเกิ้งทั้งตำบล
9. องค์การบริหารส่วนตำบลแก่งเลิงจาน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลแก่งเลิงจานทั้ง

ตำบล

10. องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลท่าสองคอนทั้ง

ตำบล

11. องค์การบริหารส่วนตำบลลาดพัฒนา ครอบคลุมพื้นที่ตำบลลาดพัฒนาทั้ง

ตำบล

12. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลิง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองปลิงทั้ง

ตำบล

13. องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแอ่ง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลห้วยแอ่งทั้งตำบล
14. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองโน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองโนทั้งตำบล
15. องค์การบริหารส่วนตำบลบัวค้อ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบัวค้อทั้งตำบล

ภาพที่ 4.1 แผนที่โดยสังเขปของอำเภอเมืองมหาสารคาม

(ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ กระทรวงมหาดไทย

<http://www.amphoe.com/menu.php?am=453&pv=41&mid=1>)

1.2 สภาพทั่วไปของบริบทเขตเมืองมหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคามเป็นจังหวัดที่ถูกทำให้เป็นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการศึกษา จังหวัดมหาสารคามได้ชื่อว่า “ตักสิลานคร” คือ เมืองแห่งการศึกษา นอกจากนั้นยังมีความเจริญในทุกด้านอย่างก้าวกระโดด แต่ความเจริญส่วนใหญ่ยังเป็นการรวมศูนย์ในเขตเมืองมหาสารคาม ยังไม่มีการกระจายความเจริญออกไปยังพื้นที่ชนบท ถึงอย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบสภาพความเจริญของเมืองมหาสารคามในอดีตและปัจจุบันพบว่าการเปลี่ยนแปลงมากมายโดยเฉพาะในลักษณะทางกายภาพ จะเห็นว่า มีห้างร้านตั้งขึ้นมาใหม่จำนวนมากในขณะที่ถนนหลายสายในตัวเมืองยังคับแคบและขาดการบริหารจัดการระบบน้ำเสีย ไม่มีการบำบัดน้ำ อีกทั้งในช่วงระยะเวลาคับขันจะพบว่า มีสภาวะการจราจรที่ติดขัดและมีเสียงดัง (ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ, 2556)

ในส่วนของวิถีชีวิตของคนในเมืองมหาสารคามไม่มีความแตกต่างจากเมืองใหญ่อื่นๆ ผู้คนในเมืองมีความเร่งรีบและเอาใจใส่คนอื่นน้อยลง เวลาส่วนใหญ่หมดไปกับการทำงาน การสร้างรายได้ และการศึกษาในระดับต่างๆ รวมทั้งแห่งพักผ่อนจะอยู่ตามห้างสรรพสินค้าและสถานบันเทิงที่อยู่เรียงรายตามขอบริมคลองสมถวิล (คลองที่ขุดผ่าใจกลางเมืองมหาสารคาม) อย่างไรก็ตามเมืองมหาสารคามได้ถูกทำให้มีสภาพเป็นเมืองและมีความเจริญโดยเฉพาะในมิติของการศึกษาเมื่อมหาสารคามได้เป็นศูนย์กลางของการศึกษาในทุก ระดับชั้นตั้งแต่เตรียมอนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษา ทั้งของภาครัฐและเอกชน

สถาบันการศึกษาจำแนกตามระบบการศึกษาและสังกัด ดังนี้

โรงเรียน

1. สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 610
2. ศูนย์การศึกษาพิเศษประจำจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 แห่ง
3. สำนักงานการศึกษานอกระบบ จำนวน 13 แห่ง
4. โรงเรียนในสังกัดกองการศึกษาเทศบาลเมือง จำนวน 7 แห่ง
5. โรงเรียนในสังกัดการศึกษาเอกชน จำนวน 23 แห่ง
6. สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา จำนวน 2 แห่ง
7. สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา จำนวน 6 แห่ง
8. สถาบันการพลศึกษา จำนวน 1 แห่ง
9. สถาบันการศึกษาสังกัดกรมการศาสนา จำนวน 178 แห่ง
10. สำนักงานการศึกษาส่วนท้องถิ่น จำนวน 7 แห่ง
11. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดกรมพัฒนาชุมชน จำนวน 110 แห่ง
12. วิทยาลัยพยาบาล จำนวน 1 แห่ง
13. โรงเรียนสังกัดองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 11 แห่ง

หน่วยงานบริการด้านการสาธารณสุข ประกอบไปด้วย

1. สถานบริการสาธารณสุขของรัฐ โรงพยาบาลทั่วไป จำนวน 1 แห่ง
2. โรงพยาบาลชุมชน จำนวน 10 แห่ง
3. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล จำนวน 175 แห่ง
4. ศูนย์สุขภาพชุมชนแม่ข่าย จำนวน 71 แห่ง
5. สถานีนอามัยเครือข่าย ศสช. จำนวน 101 แห่ง

สถานประกอบการเกี่ยวกับการจัดระเบียบชุมชน ประกอบไปด้วย

1. โรงภาพยนตร์ขนาดใหญ่ จำนวน 2 แห่ง
2. ร้านเช่า/จำหน่าย ภาพยนตร์ วีดิทัศน์ จำนวน 158 แห่ง
3. ร้านเกม/คาราโอเกะ จำนวน 840 แห่ง

สถานประกอบการในสังกัดสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

1. หอพักชาย จำนวน 306 แห่ง
2. หอพักหญิง จำนวน 754 แห่ง

บริบทโดยรวมของเมืองมหาสารคามเป็นแห่งรวมของสถาบันการศึกษาและจำนวนของประชากรแฝง จึงทำให้เมืองมหาสารคามมีความหลากหลายและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สังคมของเมืองมหาสารคามจึงเป็นสังคมใหญ่ที่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน รวมทั้งยังมีการอพยพเข้ามาของแรงงานต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย

1.3 การประกอบอาชีพของประชากร

จังหวัดมหาสารคามเป็นอีกแห่งหนึ่งที่มีประชากรนิยมประกอบอาชีพทอผ้าไหม และผ้าฝ้าย โดยเฉพาะผ้าไหม เป็นสินค้าที่มีคุณภาพดี การทอผ้าปราณีต สวยงามเป็นที่ยอมรับของวงการตลาดผ้าไหม เพราะการทอผ้าไหมของชาวมหาสารคามได้รับการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษมารุ่นต่อรุ่น

ภาพที่ 4.2 การทอผ้าไหมในจังหวัดมหาสารคาม

1.3.1 สภาพเศรษฐกิจ

จากรายงานข้อมูลเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2561 พบว่า จังหวัดมหาสารคามมีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม (GPP) ซึ่งข้อมูลจากรายงานภาวะเศรษฐกิจการคลังจังหวัดมหาสารคาม ประจำเดือนมิถุนายน 2561 พบว่า “เครื่องชี้เศรษฐกิจจังหวัดมหาสารคามในเดือนมิถุนายน 2561 บ่งชี้เศรษฐกิจจังหวัดโดยรวมมีสัญญาณขยายตัว เมื่อเทียบกับเดือนเดียวกันของปีก่อน เป็นผลจากเครื่องชี้ด้านอุปสงค์ขยายตัวพิจารณาจากดัชนีการบริโภคภาคเอกชนขยายตัว จากจำนวนรถจักรยานยนต์รถยนต์นั่งส่วนบุคคลจดทะเบียนใหม่ และปริมาณการใช้ไฟฟ้าของครัวเรือน ดัชนีการลงทุนภาคเอกชนขยายตัว จากพื้นที่อนุญาตก่อสร้าง และสินเชื่อเพื่อการลงทุนรวม สำหรับดัชนีการใช้จ่ายภาครัฐหดตัว ตามผลการเบิกจ่ายรายจ่ายประจำและรายจ่ายลงทุน ด้านอุปทานหดตัว พิจารณาจากดัชนีผลผลิตภาคอุตสาหกรรมหดตัว จากปริมาณการใช้ไฟฟ้าภาคอุตสาหกรรมที่ลดลง สำหรับจำนวนทุนจดทะเบียนโรงงานอุตสาหกรรม และจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมสะสมขยายตัว ดัชนีผลผลิตภาคบริการขยายตัว จากจำนวนนักท่องเที่ยว ดัชนีผลผลิตภาคเกษตรกรรมขยายตัว จากปริมาณผลผลิตมันสำปะหลังเป็นสำคัญ ด้านการเงินปริมาณเงินฝาก และสินเชื่อขยายตัว ด้านเสถียรภาพเศรษฐกิจจังหวัด อัตราเงินเฟ้อทั่วไปขยายตัวตามราคาพลังงาน และอาหารสด สำหรับการจ้างงานหดตัว จากจำนวนผู้มีงานทำลดลงจากปีก่อน”

ตาราง 4.1 เครื่องชี้เศรษฐกิจด้านอุปทาน จังหวัดมหาสารคาม ประจำเดือนมิถุนายน ปี 2561

เครื่องชี้เศรษฐกิจด้านอุปทาน	ปี 2560	ปี 2561					
		Q1	Q2	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	YTD
Supply Side สัดส่วนต่อ GPP							
ดัชนีผลผลิตภาคเกษตรกรรม (% yoy) (โครงสร้างสัดส่วน 28.9%)	7.0	-9.9	3.0	1.9	5.6	9.6	-8.0
ดัชนีผลผลิตภาคอุตสาหกรรม (% yoy) (โครงสร้างสัดส่วน 12.5%)	2.3	1.7	-2.0	-5.8	0.2	-0.7	-0.3
ดัชนีผลผลิตภาคบริการ (%yoy) (โครงสร้างสัดส่วน 58.6%)	6.5	4.0	12.5	31.3	7.9	0.1	8.2

1.3.2 สภาพสังคม

จังหวัดมหาสารคามเป็นจังหวัดที่มีสภาพการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนอยู่อย่างเรียบง่ายการเดินทางไปมาสะดวกสบายส่วนใหญ่จะเดินทางโดยรถยนต์ รถจักรยานยนต์ และจักรยาน

ไม่มีสนามบินในจังหวัด แต่สามารถใช้เวลาเดินทางจากสนามบินในจังหวัดข้างเคียง เช่น จังหวัดขอนแก่น ระยะทาง 80 กิโลเมตร และจังหวัดร้อยเอ็ด ระยะทาง 40 กิโลเมตร

1. ด้านการศึกษา ประชากรได้รับการศึกษาจบการศึกษาภาคบังคับและอ่านออกเขียนได้ตามสถานภาพสิ่งแวดล้อมของตนเอง
2. ด้านศาสนา ส่วนใหญ่ประชากรในจังหวัดมหาสารคามนับถือศาสนาพุทธและส่งเสริมให้จัดทำหลักสูตรจริยธรรมในโรงเรียน โดยสถานศึกษาจะนิมนต์พระเข้าไปสอนให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรงในด้านพุทธศาสนา
3. ด้านสาธารณสุข จัดให้มีการจัดบริการประชาชนด้านสุขภาพแนะนำการดูแลสุขภาพ ตลอดจนควบคุมเรื่องอาหารและร้านค้าที่ประกอบอาหารเพื่อให้ได้มาตรฐานสะอาดมีคุณภาพ

1.3.3 ด้านวัฒนธรรม

จังหวัดมหาสารคาม เป็นแหล่งวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายเนื่องจากประชากรที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวนมากที่เป็นประชากรแฝง แต่ในลักษณะของการสืบทอดและการปฏิบัติ ชาวจังหวัดมหาสารคามได้สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมฮีตสิบสองหรือประเพณีสิบสองเดือนดังนี้

1. บุญเดือนอ้าย หรือเดือนหนึ่ง คือ “บุญเข้ากรรม”
2. บุญเดือนยี่หรือเดือนสอง คือ “บุญคุณลาน”
3. บุญเดือนสาม คือ ประเพณีบุญข้าวจี
4. บุญเดือนสี่ คือ การทำบุญพระเวส หรือฆะเวด คำว่าฆะเวด
5. ประเพณีบุญเดือนห้า เดือนห้า คือ ประเพณีตรุษสงกรานต์
6. ประเพณีบุญเดือนหก คือ บุญบั้งไฟบูชาพญาแถน ซึ่งบุญบั้งไฟนี้
7. ประเพณีบุญเดือนเจ็ด ทำบุญเทวดาอารักษ์หลักเมือง หรือบุญเบิกบ้าน
8. ประเพณีบุญเดือนแปด ทำบุญเข้าพรรษา ตอนเช้าทำบุญใส่บาตร
9. ประเพณีบุญเดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน โดยนำข้าวและอาหารหวาน
10. ประเพณีบุญเดือนสิบ บุญข้าวสาก หรือข้าวสารท (สลากภัตร)
11. บุญเดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา
12. บุญเดือนสิบสอง เป็นเดือนส่งท้ายปีเก่าตามคติเดิมมีการทำบุญกองกฐิน ซึ่งเริ่มตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำ เดือนสิบสอง

2. ความเชื่อเรื่องการทอผ้าไหมจังหวัดมหาสารคาม

การทอผ้าไหมในจังหวัดมหาสารคาม นับปัจจุบันนี้นิยมซื้อเส้นไหมสำเร็จรูปจากร้านค้าในเมืองหรือนอกเมืองมาทอเป็นผืนผ้า จังหวัดสำคัญที่จำหน่ายเส้นไหมให้กับชุมชนทอผ้ามหาสารคาม คือ จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดร้อยเอ็ด

“...ไม่มีเวลามาเลี้ยงหมอนเลี้ยงไหมคะ ส่วนมากจะซื้อเส้นไหมจากร้อยเอ็ด เพราะสะดวกและมี
ขายจำนวนมาก ราคาไม่แพงมาก แต่เส้นไหมบางส่วนซื้อจากจังหวัดกาฬสินธุ์
แต่จะมีราคาที่สูงกว่าที่ซื้อจากจังหวัดร้อยเอ็ดเล็กน้อย”

(สัมภาษณ์ แม่ม่อม เมื่อ 12 พฤษภาคม 2561)

แต่ถึงอย่างไรก็ตามจากการลงพื้นที่วิจัย เพื่อสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง
กับการปลูกหมอนเลี้ยงไหม และการทอผ้าไหม ทำให้เชื่อได้ถึงมิติทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าไหม
พบว่า วันที่เหมาะกับการปลูกหมอนที่เชื่อว่าจะได้ผลผลิตดีคือ วันเสาร์ เวลาเที่ยง ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 หรือปลูก
ในวันฟู” ซึ่ง “วันฟู” หมายถึง วันที่คนโบราณกำหนดไว้ว่าเป็นวันที่ดีเหมาะกับการทำพิธีมงคล ได้แก่ วันอาทิตย์
เดือน 7 และเดือน 12 วันจันทร์เดือน 1 วันอังคารเดือน 2 วันพุธเดือน 3 และเดือน 8 วันพฤหัสบดีเดือน 4
และเดือน 9 วันศุกร์เดือน 5 และเดือน 10 วันเสาร์เดือน 6 และเดือน 11 (สัมภาษณ์ แม่ม่อม เมื่อ 12
พฤษภาคม 2561)

ก่อนที่จะมีการเพาะปลูก ไม่ว่าจะเป็นการทำนา หรือการปลูกหมอนเลี้ยงไหมก็ตาม วิถีชีวิต
ของชาวจังหวัดมหาสารคาม ไม่แตกต่างจากประชาชนในแถบพื้นที่อีสานทั่วไป ที่เชื่อว่าจะต้องมีการทำพิธีขอ
ขมาแม่ธรณี ซึ่งจะต้องจัดเตรียมเครื่องบูชาสังเวศ ประกอบด้วย ดอกไม้ ธูป เทียน (แต่งขัน 5) ทั้ง 3 อย่าง ๆ
ละ 5 คู่ และอาหารหวาน ไม่นิยมใช้อาหารคาว พร้อมด้วยคำหมาก พลุ บุหรี่ (คำหมาก 4 คำ บุหรี่ 4 มวน
ภาชีหวาน 4 ภาชี) ภาชีหวานนิยมใช้กล้วยน้ำว้าและข้าวเหนียว) เมื่อเตรียมเครื่องบูชาสังเวศพร้อมแล้วผู้เลี้ยง
ไหมจะเชิญกระเจ้าหรือข่า หมายถึง ผู้กระทำการพิธีจะเริ่มโดยมีคำกล่าวขอย้ายแม่ธรณีดังนี้ “สาธุ สาธุ สาธุเด้อ
แม่ธรณีเจ้า ผู้ค้ำน้ำให้กินผู้ค้ำดินให้อยู่ สถานที่แห่งนี้ผู้ข้าขอปลูกหมอนเลี้ยงไหม มื้อนี้ผู้ข้าได้เตรียมเครื่องบูชา
และภาชีหวานมาขอขมาและถวายขอเชิญแม่ธรณีมารับเครื่องบูชาและเครื่องสังเวศที่ผู้ข้าได้เตรียมมาในมื้อนี้
ซึ่งมีภาชีหวาน 4 ภาชี ยาสูบ 4 มวน คำหมาก 4 คำ เมื่อแม่ธรณีรับเครื่องบูชาพร้อมกับเสวยภาชีหวานแล้วก็
ขอยกย้ายแม่ธรณีไปอยู่ที่อื่นที่ไม่มีสิ่งปลูกสร้างหรือ ที่ที่เหมาะสม สาธุ” เสร็จแล้วผู้กระทำการพิธีจะปลูกต้นหมอน
ก่อนคนอื่น โดยมีคำกล่าวขณะปลูกต้นหมอนดังต่อไปนี้ “ผู้ข้าปลูกหมอน ผู้ข้าขอนเสียม ขอให้หมอนผู้ข้างามใบ
เขียวสดสวย บังभी แมงบโกลีให้ต้นใหญ่ใบดกเด้อสาธุ” ซึ่งมีความหมายว่าเมื่อปลูกต้นหมอนแล้วขอให้งอก
มาลำต้นแข็งแรงใบหมอนเขียวสด อย่าให้มีแมงมากินใบขอให้ใบหมอนได้เป็นอาหารที่ดีของตัวไหมและให้
ได้ผลผลิตสูง พอผู้กระทำการพิธีกล่าวจบและลงมือปลูกต้นแรกเสร็จเรียบร้อยแล้ว คนต่อไปจึงจะลงมือปลูกได้
(สัมภาษณ์ พรนภา เมื่อ 13 พฤษภาคม 2561)

ภาพที่ 4.3 การเลี้ยงไหมในจังหวัดมหาสารคาม

ความเชื่อในการย้อมสีและสถานที่ในการย้อมสี ข้อมูลส่วนนี้อ้างอิงจาก อุทิศ เมืองแวง (2547) จากหนังสือเหลียวหลังแลหน้า ผ้าร้อยเอ็ด พบว่า ความเชื่อในการย้อมสี เวลาจะย้อมสีต้องมีสถานที่ที่มืดซิด ห้ามพระสงฆ์เดินผ่าน จะทำให้สีไม่ต่อ ความเชื่อนี้อาจจะเป็นเพราะว่าคนในสมัยก่อนมีความเคารพและศรัทธาในพระสงฆ์มาก เวลาพระผ่านไปจะต้องนั่งลงพนมมือไหว้ ถึงแม้จะทำอะไรอยู่ก็ตาม และวันพระก็ห้ามย้อมสีไหมเช่นเดียวกัน เพราะเชื่อว่าสีจะไม่ติดด้วยเหตุว่าวันพระทุกคนจะต้องเข้าวัดฟังเทศก์ ถ้าใครยังมาย้อมสีอยู่ อาจจะมีวิตกกังวล ทำให้การย้อมสีได้ไม่เต็มทีสีที่ย้อมอาจจะไม่ติดเท่าที่ควร ดังนั้น ความเชื่อในลักษณะนี้ยังยึดถือกันจนปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่าทุกอย่างจะพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาแต่ความเชื่อภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษรุ่นต่อก็ยังสืบทอดและปฏิบัติกันอยู่ดังเช่นที่เคยปฏิบัติมา

ภาพที่ 4.4 การสาวไหมในจังหวัดมหาสารคาม

การเดินทางไปเก็บสี เมื่อจะมีการย้อมสีผ้าจะต้องเดินทางเข้าไปเก็บสีในป่า และมีการเชื่อว่าบุคคลที่จะไปเก็บพืชมาทำสีต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น และระหว่างเดินทางหากพบพระสงฆ์หรือนักบวชให้กลับมาห้ามเดินทางต่อ เพราะหากนำพืชมาทำสีย้อมผ้า สีจะไม่ติดเนื้อผ้า นานความเชื่อดังกล่าว ได้ปลูกฝังเหตุผลเอาไว้ คือ การเดินทางเข้าป่านั้นจะต้องมีการตัดไม้ทำลายป่าจึงจะได้พืชมาทำสี และจะมีการฆ่าสัตว์ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อตัวเราเป็นบาปอย่างยิ่ง ดังนั้นการเดินทางหากพบพระสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นนักบุญควรกลับมา เพื่อละเว้นการทำบาป เป็นต้น

ภาพที่ 4.5 การย้อมสีไหมในจังหวัดมหาสารคาม

อ้างอิงภาพจาก <http://www.otoptoday.com/wisdom/ผ้าไหมมัดหมี่มหาสารคาม>

สถานที่ในการย้อมสีผ้าไม่ควรเป็นบริเวณใต้ถุน ควรใช้สถานที่ที่ก่อไฟย้อมสีในสวนหลังบ้าน จึงจะทำให้สีผ้าสดใสและสีกินเนื้อผ้าดี ถ้าหากนำข้อห้ามนี้มาวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่าข้อห้ามเป็นการสอนที่แอบแฝง คือ การย้อมสีผ้าจากพืชจะต้องใช้เวลาต้มนานมากประมาณ 5-8 ชั่วโมง โดยใช้ฟืนก่อไฟ หากก่อไฟใต้ถุนบ้านเป็นเวลานานอาจจะเกิดอันตรายกับบ้านหรือเด็ก และแสงแดด จะช่วยตรวจสอบคุณภาพการย้อมสีตลอดจนช่วยให้เส้นใยแห้งเร็วขึ้น ฉะนั้นการย้อมสีจะให้ดีต้องใช้สถานที่ในสวนหลังบ้านหรือที่ซึ่งมีแสงสว่าง

มาก ๆ ห้ามคนที่ตั้งห้องย้อมสี ซ้อคะลำไม่ให้ผู้หญิงที่ตั้งห้องย้อมสีผ้า เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้สีไม่กิน เนื้อผ้าเด็กที่เกิดมาจะไม่สมบูรณ์ ซึ่งความเชื่อดังกล่าว หากนำมาวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่า การย้อมสีผ้าต้องใช้ เวลานาน โดยจะต้องคอยดูแลไฟที่ต้มสีเป็นเวลานาน ขณะที่ย้อมต้องก้ม ๆ เงย ๆ อยู่เสมอ อาจจะเป็น อันตรายถึงทำให้แท้งลูกได้

3. ประวัติการทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก จังหวัดมหาสารคาม

3.1 บริบทบ้านกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม

ผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมาก มีประวัติความเป็นมาของชุมชนกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัด มหาสารคาม เนื่องจากการค้นพบลายสร้อยดอกหมากนั้น พบว่าต้นกำเนิดอยู่ที่ชุมชนกุดรัง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึง อ้างอิงประวัติของผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมากบนความเป็นมาของชุมชนกุดรัง

ประวัติบ้านกุดรัง

ดินแดนอีสาน มีวัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะตน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่เรียบง่าย ตั้งแต่สมัย โบราณชาวอีสานมักเลือกทำเลที่ตั้งอยู่ตามที่ราบลุ่มที่มีแม่น้ำสำคัญ ๆ ไหลผ่าน เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี แม่น้ำสงคราม ฯลฯ รวมทั้งอาศัยอยู่ตามริมหนองบึง ถ้าตอนใดน้ำท่วมถึงก็จะขยับไปตั้งอยู่บนโคกหรือเนินสูง ดังนั้นชื่อหมู่บ้านในภาคอีสานจึงมักขึ้นต้นด้วยคำว่า "โคก โนน หนอง" เป็นส่วนใหญ่ลักษณะหมู่บ้านทางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานนั้นมักจะอยู่รวมกันเป็นกระจุก ส่วนที่ตั้งบ้านเรือนตามทางยาวของลำน้ำ นั้นมีน้อย ผิดกับทางภาคกลางที่มักตั้งบ้านเรือนตามทางยาว ทั้งนี้เพราะมีแม่น้ำลำคลองมากกว่า

หนุ่มสาวชาวอีสานเมื่อแต่งงานกันแล้ว ตามปกติฝ่ายชายจะต้องไปอยู่บ้านพ่อตาแม่ยาย ต่อเมื่อมีลูกจึงขยับขยายไปอยู่ที่ใหม่เรียกว่า "ออกเฮือน" แล้วหักล้างถางพงหาที่ทำนา ดังนั้น ที่นาของคนชั้น ลูกชั้นหลานจึงมักไกลออกจากหมู่บ้านไปทุกที และเมื่อบริเวณเหมาะสมจะทำนาหมดไป เพราะพื้นที่ราบที่มี แหล่งน้ำจำกัด คนอีสานชั้นลูกหลานก็มักชวนกันไปตั้งบ้านใหม่อีก หรือถ้าที่ราบในการทำนาบริเวณใด กว้างไกลไปมาลำบาก ก็จะชักชวนกันไปตั้งบ้านใหม่ใกล้เคียงกับนาของตน ทำให้เกิดการขยายตัวกลายเป็น หมู่บ้านขึ้น

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของคนอีสานมักเลือกทำเลที่เอื้อต่อการยังชีพ ซึ่งมี องค์ประกอบทั่วไปดังนี้

1. แหล่งน้ำ นับเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก อาจเป็นหนองน้ำใหญ่หรือห้วย หรือ ลำน้ำที่แยก สาขามาจากแม่น้ำใหญ่ ที่มีน้ำเฉพาะฤดูฝนส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มสามารถทำนาเลี้ยงสัตว์ ได้ในบางฤดูเท่านั้น ชื่อหมู่บ้านมักขึ้นต้นด้วยคำว่า "เลิง วัง ห้วย กุด หนอง และท่า" เช่น เลิงนกทา วังสามหม้อ ห้วยยาง กุดนาคำ หนองบัวแดง ฯลฯ
2. บริเวณที่ดอนเป็นโคกหรือที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง สามารถทำไร่และมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ มีทั้งที่

ดอนริมแม่น้ำและที่ดอนตามป่าริมเขา แต่มีน้ำซับไหลมาบรรจบเป็นหนองน้ำชื่อหมู่บ้านมักขึ้นต้นด้วยคำว่า "โคก ดอน โพน และโนน" เช่น โคกสมบูรณ ดอนสวรรค์ โพนยางคำ ฯลฯ

3. บริเวณป่าดง เป็นทำเลที่ใช้ปลูกพืชไร่และสามารถหาของป่าได้สะดวก มีลำธารไหลผ่าน เมื่ออพยพมาอยู่กันมากเข้าก็กลายเป็นหมู่บ้านและมักเรียกชื่อหมู่บ้านขึ้นต้นด้วยคำว่า "ดง ป่า และเหล่า" เช่น โคกศาลา ป่าต้นเปื่อย เหล่าอุดม ฯลฯ

4. บริเวณที่ราบลุ่ม เป็นพื้นที่เหมาะในการทำนาข้าว และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในหน้าแล้ง ตัวหมู่บ้านจะตั้งอยู่บริเวณขอบหรือแนวของที่ราบติดกับชายป่า แต่น้ำท่วมไม่ถึงในหน้าฝน บางพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำขังตลอดปี เรียกว่า "ป่าบุงป่าทาม" เป็นต้น

5. บริเวณป่าละเมาะ มักเป็นที่สาธารณะสามารถใช้เลี้ยงสัตว์และหาของป่าเป็นอาหารได้ตลอดจนมีสัตว์เล็กสัตว์น้อยที่นำมาเป็นอาหารยังชีพ รวมทั้งสมุนไพรใช้รักษาโรค และเป็นสถานที่ยกเว้นไว้เป็นดอนปู่ตาตามคติความเชื่อของวัฒนธรรมกลุ่มไต-ลาว

ด้วยเหตุนี้ คำว่า กุดรัง จึงหมายถึง หนองน้ำที่มีรังสัตว์อยู่

จากการศึกษาของ ธนะวดี พรหมศาลา (2558) ได้ให้ข้อมูลของประวัติความเป็นมาของชุมชน กุดรังไว้ว่า กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว เจ้าเมือง (ท่าสองคอน) มีธิดาสาวที่แสนงดงามพระองค์หนึ่งเป็นที่รักและโปรดปรานพระเจ้าเป็นพิเศษ จนกระทั่ง เจ้าเมืองได้แสวงหาพระเจ้ามาเลี้ยงไว้ ในสระหลวงเพื่อให้ธิดาหยอกล้อและเล่นน้ำเป็นเพื่อนโดยการขี่หลัง ตระเวนไปตามสระรอบ ๆ เมืองอยู่เสมอ อยู่มาวันหนึ่งขณะที่ธิดาเจ้าเมือง เก่าหยอกล้อกับพระเจ้าตัวผู้จนทำให้พระเจ้าโกรธ จึงคาบเอานางไปกินแล้วหนีไป เมื่อท่านเจ้าเมืองทราบข่าวก็รู้สึกเสียพระทัยและโกรธเป็นอันมากจึงได้ประกาศหาหมอบราบพระเจ้าตัวนี้ให้ได้ พระเจ้าตัวนั้นได้หนีมาฝั่งบึงใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านที่พบเห็นพระเจ้าตัวนี้ จะได้กลิ่นสาบหรือกุกพระเจ้าเป็นอย่างมาก เลยตั้งชื่อบึงแห่งนี้ว่า "บึงกุก" ปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันออกของ อำเภอโกสุมพิสัย อย่างไรก็ตามหมอบราบพระเจ้าก็ยังไม่สามารถตามจับพระเจ้าตัวนี้ได้ จึงตามหาเรื่อย ๆ และได้พบขี้พระเจ้า (มูลของพระเจ้า) ที่บริเวณห้วยแห่งนี้ ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านเรียกห้วยนี้ว่า ห้วยขี้แ่ (แ่ หมายถึงพระเจ้า) แต่ก็ยังไม่พบพระเจ้าตัวนั้น จนกระทั่งหมอบราบพระเจ้าได้ตามมาทัน ปัจจุบันคือ บ้านทัน อยู่ในเขตอำเภอโกสุมพิสัย (เพราะตามพระเจ้าทันที่นั่น) และได้เกิดการต่อสู้กันขึ้นระหว่างหมอบราบกับพระเจ้าที่ห้วยแห่งนี้ จนทำให้ลำห้วยนั้นแบน (โล่งเตียน) และเรียกหนองน้ำนี้ว่า "หนองแบน" จนถึงปัจจุบัน หมอบราบพระเจ้า ก็ได้ตามพระเจ้ามาถึงกุดแห่งนี้ แต่ไม่พบตัวพระเจ้า พบแต่รังของพระเจ้า จึงเรียกกุดแห่งนี้ว่า "กุดฮัง" ซึ่งเป็นที่มาของการตั้งชื่อ บ้านกุดรัง กุดแห่งนี้อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของที่ตั้งหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร เมื่อถึงเดือนหก ของทุก ๆ ปี ชาวบ้านหลาย ๆ หมู่บ้านที่อยู่ในระแวกนั้น จะมารวมตัวกัน เพื่อสงวนน้ำที่กุดแห่งนี้

ในช่วงรัชกาลที่ 5 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการขยายและตั้งหัวเมืองในภาคอีสานจำนวนมาก ขณะเดียวกันประชาชนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงหรือ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว การอพยพมา

การเข้ามาครั้งนั้นเชื่อว่าการเข้ามาของกลุ่มพระวอ พระตา กลุ่มพระโสมพระมิตร และกลุ่มพระครูโพนเสม็ด ได้มาตั้งเมืองที่สุวรรณภูมิ และรวมกันตั้งเมืองร้อยเอ็ด สุดท้ายคือกลุ่มจารย์แก้ว (เจ้าแก้วมงคล) แต่ความเชื่อที่ว่าคนกู๊ดรงมาจากไหน สันนิษฐานได้ว่าเป็นกลุ่มซึ่งอพยพมาจากร้อยเอ็ดมาตั้งถิ่นฐานที่มหาสารคาม การขยายชุมชนในรูปของการขยายการปกครองแล้วจึงแยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านกู๊ดรงสมทบกับกลุ่มดั้งเดิม ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว

พัฒนาการของผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมาก

ความเป็นมาของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านกู๊ดรง ตำบลกู๊ดรง อำเภอกู๊ดรง จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ที่วัดกลางกู๊ดรง กลุ่มทอผ้าไหมบ้านกู๊ดรง ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2527 โดยนางสมจิตร์ บุรีนอกและนางสมบัติ แสงชัย ที่ได้รับคัดเลือก จากสำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอบรบือ ให้ไปอบรมการทอผ้าที่อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น หลังจากจบหลักสูตร ได้นำความรู้มาฝึกอบรมให้กับแม่บ้านในหมู่บ้านกู๊ดรง ดอนโมง และหมู่บ้านใกล้เคียง จนมีความชำนาญขนาดสามารถสร้างอาชีพสร้างรายได้

ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 กลุ่มทอผ้าได้ยกระดับขึ้นโดยได้รวบรวมสมาชิกจากหมู่บ้านกู๊ดรง-ดอนโมง จำนวน 40 คน ซึ่งมีนางสมจิตร์ บุรีนอก เป็นประธาน และมีพระครูสารกิจจานุยุต เจ้าอาวาสวัดกลางกู๊ดรงเป็นที่ปรึกษาและสนับสนุนเงินทุน จำนวน 4,000 บาทให้กับกลุ่มทอผ้า โดยในตอนแรกการทอผ้าจะใช้การซื้อเส้นไหมมาจำหน่าย และในการจำหน่ายได้ใช้พื้นที่ของบ้านนางสมจิตร์ บุรีนอก เป็นที่ทำการชั่วคราว ซึ่งในระยะแรกของการก่อตั้งกลุ่มทอผ้าพบว่ามีปัญหาและอุปสรรค ทั้งนี้เพราะไม่มีความรู้ในการบริหารจัดการ ซึ่งในครั้งนี้นักกลุ่มทอผ้าได้ทำการกู้เงินจาก อุตสาหกรรมภาคที่ 5 จังหวัดขอนแก่น จำนวน 50,000 บาท โดยการผ่อนชำระเงินกู้เป็นรายเดือน เดือนละ 2,000 บาท

จากความมุ่งมั่นในการตั้งกลุ่มทอผ้าได้ส่งผลให้สำนักงานอุตสาหกรรมภาค 5 ดำเนินการส่งเจ้าหน้าที่มาฝึกอบรมการทอผ้าไหมให้กับสมาชิกของกลุ่มเป็นระยะๆ โดยการประสานงานและร่วมมือจากสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดมหาสารคาม ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 ได้สร้างอาคารศูนย์จำหน่ายผ้าไหมในบริเวณวัดกลางกู๊ดรง และเมื่อลายผ้าที่ได้ประดิษฐ์ขึ้น จากผ้าไหมมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมากได้รับรางวัลชนะเลิศประกวดลายผ้าไหมในงานบุญเบิกฟ้าและงานกาชาด จังหวัดมหาสารคาม เมื่อปี 2544 ได้ทำให้ชื่อเสียงของกลุ่มทอผ้ากู๊ดรงเป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้น

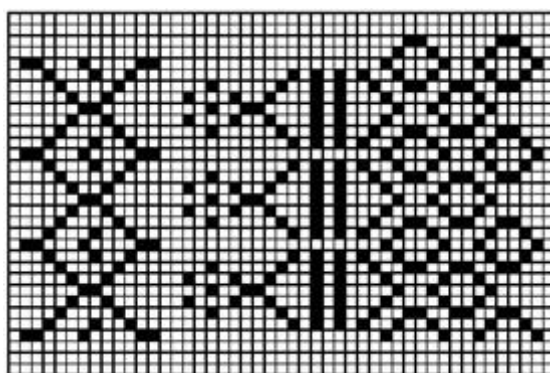
ข้อมูลจากสารสนเทศกลุ่มอนุรักษ์ผ้าไหม ได้ทำการรวบรวมลายทอผ้าเก่าแก่ในประเทศไทย ซึ่งได้มีข้อมูลปรากฏว่า แต่เดิมนั้นผ้าไหมมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมากเป็นลายผ้าโบราณลายดั้งเดิมของท้องถิ่นอีสาน เป็นลายเก่าแก่ของบรรพบุรุษ ซึ่งชาวบ้านในแถบภาคอีสานโดยเฉพาะ จังหวัดมหาสารคามได้ทอใช้กันมากและจังหวัดมหาสารคามได้กำหนดให้เป็น “ลายเอกลักษณ์ประจำจังหวัด” แต่เดิมชาวบ้านแถบจังหวัดมหาสารคามทอผ้าลายโบราณ ตามแบบบรรพบุรุษอยู่หลายลายด้วยกัน แต่ภายหลังลายเก่าแก่เหล่านี้ก็เริ่มสูญหายไปจากชีวิตการทอผ้าของชาวบ้าน เนื่องจากความยากในการทอ ลายสร้อยดอกหมากก็เป็นลายผ้าโบราณ

ลายหนึ่งที่จะสูญหายไปจากท้องถิ่น ด้วยความที่ลายผ้ามีความละเอียดมาก ผู้ทอต้องมีความรู้ในเรื่องของลาย และมีฝีมือทั้งในการมัดและ การทอ ถ้าไม่มีความชำนาญ การย้อมสีอาจไม่สม่ำเสมอทำให้ลายผ้าผิดเพี้ยนไป นอกจากนี้ต้องใช้ระยะเวลาในการทอมาก จึงเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านไม่นิยมทอผ้าลาย “สร้อยดอกหมาก” จนกระทั่งทางจังหวัดมหาสารคาม ได้จัดให้มีการประกวดผ้าไหมประจำจังหวัดขึ้น ปรากฏว่าผ้าไหมที่ได้รับรางวัลชนะเลิศนั้น คือ ลายสร้อยดอกหมาก เพราะมีความสวยงามและวิจิตรบรรจงมาก จึงได้เลือกผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากเป็นผ้าไหมประจำจังหวัด พร้อมกับสนับสนุนให้ชาวบ้าน ทอผ้าลายนี้ให้มากขึ้น ทำให้ขณะนี้กลุ่มทอผ้าไหมทุกอำเภอของจังหวัดมหาสารคาม ต่างก็หันมาผลิตผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากกันมากขึ้น

“ ลายสร้อยดอกหมาก ” เป็นชื่อลายตามคำเรียกของคนโบราณ ปัจจุบันชาวบ้านอาจเรียกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เช่น ลายเกล็ดปลา หรือลายโคมแก้ว เกิดจากการนำเอาลายโคมห้ามามัดซ้อนกับลายโคมเก้าและทำการโอบห่มແລງเพื่อให้ลายแน่นขึ้นละเอียดขึ้น ทำให้มีคุณสมบัติพิเศษเป็นจุดเด่นคือเป็นลายเล็กที่มีความละเอียดอย่างยิ่ง เมื่อนำมาประยุกต์สีสันทัดลงไปในการมัดย้อมแต่ละครั้งจะทำให้มองดูสวยงามระยิบระยับจับตามีคุณค่ามากขึ้น

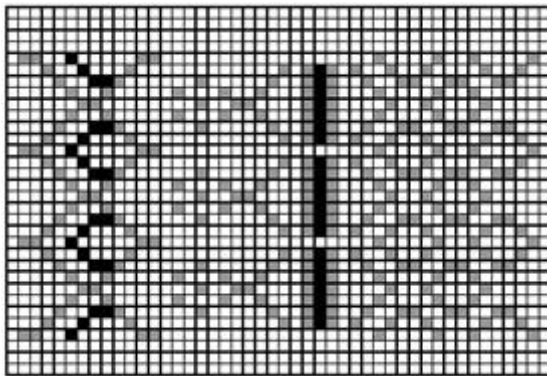
การทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก เส้นไหมที่ใช้จะต้องเส้นเล็กมีความสม่ำเสมอ การทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก ใช้เวลาในการทอมากและขึ้นอยู่กับความละเอียดของลาย เฉพาะการมัดห่มใช้ระยะเวลาเวลานาน 4-5 วัน ยิ่งลายละเอียดก็ต้องขยายลำห่มให้มากขึ้นเป็น 49 ลำ หรือเป็น 73 ลำ ดอกก็จะมีขนาดเล็กลงไป ส่วนขั้นตอนการทอก็ใช้เวลาพอสมควร

การมัดตีโครงห่มลายสร้อยดอกหมาก เป็นการมัดห่มขั้นตอนแรกของลายสร้อยดอกหมาก ก่อนที่จะนำไปย้อมสีและโอบเป็นลายสร้อยดอกหมากที่สมบูรณ์

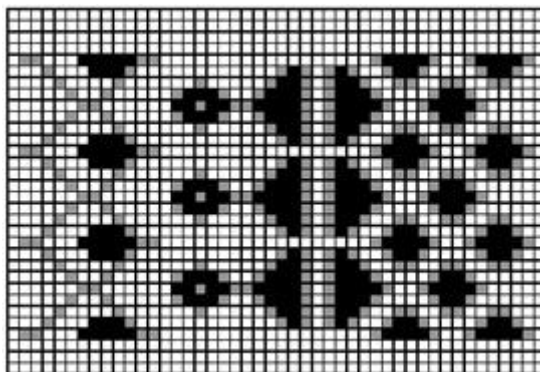

ภาพที่ 4.6 รูปการมัดห่มลายสร้อยดอกหมาก
(ระบบสารสนเทศศูนย์อนุรักษ์ผ้าไหม, 2561)

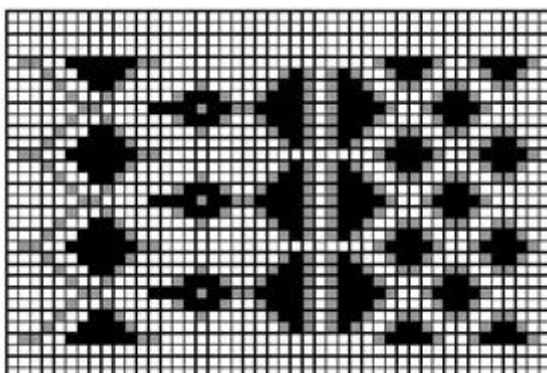

ภาพที่ 4.7 รูปการมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก
(ระบบสารสนเทศศูนย์อนุรักษ์ผ้าไหม, 2561)

ภาพที่ 4.8 รูปการมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก
(ระบบสารสนเทศศูนย์อนุรักษ์ผ้าไหม, 2561)

ภาพที่ 4.9 รูปการมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก
(ระบบสารสนเทศศูนย์อนุรักษ์ผ้าไหม, 2561)

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านกุดรังได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2548 เลขทะเบียน 4-44-12-01/1-0001 ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 28 คนและสมาชิกเครือข่าย 102 คนที่ตั้งที่ทำการ เลขที่ 69 หมู่ 1 ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44150 โทรศัพท์ 043-728259 และ 0872149206 แหล่งเงินทุนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้รับการสนับสนุนจาก 1) พระครูสารกิจจานุยุต 2) องค์การบริหารส่วนตำบลกุดรัง 3) สำนักงานพาณิชย์จังหวัด 4) สำนักงานสหกรณ์จังหวัด 5) สำนักงานปฏิรูปที่ดินและหน่วยงานพัฒนาการเยอรมัน 6) สำนักงานเกษตรอำเภอกุดรังรวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 1,170,000.00 บาท

ด้านการบริหารงานของวิสาหกิจชุมชนการบริหารงานภายในกลุ่มดำเนินการโดยคณะกรรมการบริหาร ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เหรัญญิก เลขานุการ ปฏิคม และเลขานุการ ทำหน้าที่บริหารงาน ได้จัดคณะกรรมการกลุ่มมีการจัดเวรประจำวันเพื่อมาปฏิบัติงาน ณ ที่ทำการกลุ่ม ทั้งในการผลิตและการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่างๆ โดยการสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันของสมาชิกภายในกลุ่ม โดยมีค่าตอบแทนสิ้นปีแก่คณะกรรมการและสมาชิกที่มาปฏิบัติงาน นอกจากนี้ยังให้เงินกู้ยืมแก่สมาชิกส่วน รูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มีผ้าหลายอย่าง เช่น ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก ผ้าฝ้ายลายสร้อยดอกหมาก ผ้ามัดหมี่ลายทั่วไป ผ้าไหมพื้นเรียบ ผ้าไหมเปลือกนอก

ภาพที่ 4.10 ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมาก

ในส่วนของการแปรรูปผ้าไหมนั้นปัจจุบันได้นำผ้าไหมที่ทอมาตัดเย็บเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

ตารางที่ 4.2 ราคาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก

(อ้างอิงจากศูนย์แสดงสินค้า OTOP มหาสารคาม ข้อมูล ณ 30 สิงหาคม 2561)

ผลิตภัณฑ์	ราคา (บาท)
เสื่อสุทชาย	2,000 – 3,000
เสื่อสุทหญิง	1,800 – 2,500
ผ้าถุง	800 – 1,800
ชุดสำเร็จรูปหญิง	2,000 – 3,500

นอกจากนั้นแล้วยังมีการแบ่งขายผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากเป็นผืนและมีราคาแตกต่างกันไปตามความยากง่ายและตามแหล่งที่มาของผ้า ในส่วนของการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากนั้น ได้ถูกยกระดับขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรมตามพัฒนาการดังนี้

เมื่อ พ.ศ. 2544 เมื่อได้รับรางวัลชนะเลิศจากการประกวดผ้าไหม และได้กำหนดให้ผ้าไหมสร้อยลายดอกหมากเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดมหาสารคาม โดย นางศิริเลิศ เมฆไพบุลย์ ผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคาม

พ.ศ. 2546 ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากผ่านการคัดเลือก มาตรฐาน มผช.จากกรมอุตสาหกรรม

พ.ศ. 2547 ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก ผ่านการคัดสรรมาตรฐาน สมส. จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และได้รับมาตรฐานจากสำนักงานส่งเสริมพัฒนาการเกษตร เขต 4 จังหวัดขอนแก่น ได้รับคัดสรรระดับ 4 ดาว ระดับประเทศ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ประเภทเครื่องแต่งกาย

พ.ศ. 2548 รับรางวัลกลุ่มวิสาหกิจ ระดับประเทศ รางวัลที่ 1 จากกรมส่งเสริมสหกรณ์

ปัจจุบันการทอผ้าไหมในจังหวัดมหาสารคาม แบ่งออกเป็น 2 หลักสูตร จำนวน 19 กลุ่ม พร้อมทั้งการพัฒนาลายผ้าโบราณ ดังตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 กลุ่มผลิตผ้าไหมและลายผ้าไหมในจังหวัดมหาสารคาม

กลุ่มผลิตผ้าไหม	ลวดลาย
กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านซาด	ลายปีกแมงดา ลายหว่ายน้อย ลายดอกประดู่ ลายกงผ้าประยุกต์ ลายแมงป่อง
กลุ่มทอผ้าไหมบ้านดอนแฝง	ลายกงเก้าสาย ลายแมงดา ลายขอน้อย ลายขोकู่ ลายหมี่ตาในตัว ลายนาคเกี้ยว
กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแก่นเท่า	ลายนกยูง
กลุ่มแม่บ้านบ้านขามป้อม	ลายกง 13 ลายสร้อยดอกหมาก ลายกงเก้าสาย
กลุ่มทอผ้าไหมบ้านนาเมือง	ลายขอแมงป่อง ลายประตู่โขง ลายแมงดา ลายนาคเกี้ยว ลายขอ
กลุ่มทอผ้าบ้านหนองผือ	ลายตะขอ ลายขาเปียน้อย ลายแมงดา ลายนาคเกี้ยว
กลุ่มทอผ้าไหมบ้านเมืองเตา	ลายสร้อยดอกหมาก
กลุ่มทอผ้าไหมหนองหญ้ารั้งกา	ลายหมี่ขอเซียงแดง ลายดาวกระจาย (4 ปอยหมี่)

กลุ่มผลิตผ้าไหม	ลวดลาย
	ลายคลื่นน้ำ
กลุ่มทอผ้าไหมบ้านสำโรง	ลายกงสิบสาม ลายเกล็ดเต่า ลายกงผ้าประยุกต์
กลุ่มทอผ้าไหมพื้นเมืองบ้านนาภู	ลายนกยูงลำแพน ลายแมงดา ลายสร้อยดอกหมาก
กลุ่มทอผ้าสตรีสหกรณ์ยางน้อย	ลายสร้อยดอกหมาก ลายกงสิบสาม ลายหว่ายน้อย
กลุ่มทอผ้าไหมโพนทอง	ลายสร้อยดอกหมาก
กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านผักนอก	ลายสร้อยดอกหมาก ลายแมงดา ลายดาวกระจาย
กลุ่มทอผ้าบ้านห้วยทราย	ลายตาในตัว ลายงูหลาม
กลุ่มอาชีพสตรีทอผ้าบ้านหนองทิดสอน	ลายน้ำพองเอาจ ลายหมี่ตาราง
กลุ่มทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายบ้านจัวบา	ลายนกยูง ลายดาวกระจาย ลายกาบแก้ว ลายนาคเชิงเทียน
กลุ่มทอผ้าไหมบ้านน้ำอ้อม	ลายกระจับ ลายสร้อย ดอกหมาก ลายเจ็ดอ็ด ลายจอมทาด ลายกงเจ็ด ลายสายน้อย
กลุ่มทอผ้าบ้านชีเหล็กใต้	ลายน้ำพองเครือ

กลุ่มผลิตผ้าไหม	ลวดลาย
	ลายดาว ลายสร้อยดอกหมาก ลายข้าวหลาม ลายนาคเชิงเทียน ลายขอทบ ลายสร้อยดอกหมากนกน้อย ลายกงหลง ลายงูเหลือม
กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านกุดน้ำใส	ลายสร้อยดอกหมาก ลายกง 5 โอบเอว (ตาข่าย) ลายกลีบหมากบก ลายงูเหลือม

4. การผลิตผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากจังหวัดมหาสารคาม

กระบวนการเริ่มต้นการทอผ้าไหมของชาวจังหวัดมหาสารคาม เริ่มจากการทำเส้นใย หรือการสาวไหม หรือ คนท้องถิ่นเรียกว่าสาวหลอก ในการทำเส้นใยไหม ใช้อุปกรณ์คือ เต้าไฟ หม้อดิน เครื่องสาวไหม ไม้คืบ ถังใส่น้ำ แก้วสำหรับนั่งสาวไหม เชื้อเพลิงหรือฟืน กระบุงสำหรับใส่เส้นใยที่สาวออกจากรังไหม และรังไหมดิบ เมื่อเตรียมอุปกรณ์ครบแล้วก็ลงมือทำการสาวไหมตามขั้นตอนต่อไป

ภาพที่ 4.11 การสาวไหม

นางพรนภา ทองจินดา (2561) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการสาวไหมว่าจะเริ่มจากต้มน้ำให้เดือด ต่อจากนั้นก็นำเอารังไหมดิบลงไปต้มในน้ำร้อน ผู้สาวไหมจะใช้ไม้คียบเกลี่ยรังไหมให้ทั่ว สักครู่จึงทำการดึงเส้นใยออกจากรังไหมการดึงเส้นใยไหมนี้จะต้องผ่านเครื่องสาวไหม โดยจะใช้อุปกรณ์ในการสาวเส้นใย คือมือและไม้คียบ ลักษณะของไม้คียบ จะผ่าให้เป็นร่องเล็กๆ ตรงปลายไม้เพื่อบังคับเส้นใยให้อยู่ในไม้คียบ ต่อจากนั้นก็ใช้มืออีกข้างหนึ่งดึงเส้นใยไปใส่ลงในกระบุงที่เตรียมไว้

สำหรับใส่เส้นใยไหม ที่สาวออกจากรังไหม การสาวไหมของผู้เลี้ยงไหมมี 2 ขั้นตอน คือ การสาวไหมดิบ (ไหมเส้นใหญ่) เป็นการสาวเส้นใยไหมครั้งแรก ลักษณะของเส้นใยจะเส้นใหญ่ เนื้อหยาบมีสีเหลืองอมส้ม การสาวดิบหรือไหมเส้นใหญ่นี้จะสาวไปจนเห็นว่ารังไหมมีสีจางลงเป็นสีเหลืองอ่อน ต่อจากนั้นก็ตัดเอารังไหมมาพักไว้เพื่อที่จะสาวเอาเส้นใยต่อไป ขั้นตอนที่ 2 ของการสาวไหม คือ การสาวไหมน้อย (ไหมยอด) เป็นการสาวเอาเส้นใยอีกครั้งหนึ่ง ต่อจากนั้นก็ลงมือทำการสาวไหมต่อไป ในการสาวไหมในขั้นที่ 2 นี้ จะต้องทำด้วยความระมัดระวังและทำด้วยความชำนาญเส้นใยที่ได้ในครั้งนี้นี้จะมีลักษณะเป็นวาวอ่อนนุ่ม มีสีเหลืองอ่อน

ขั้นเตรียมการทอผ้าไหม ในการทอผ้าไหมจะมีการเตรียมเส้นด้าย 2 ลักษณะ คือ เตรียมเส้นด้ายพุ่งและเตรียมเส้นด้ายยืน (ด้ายทางเครือ) ซึ่งมีวิธีการเตรียมดังนี้

1. เตรียมเส้นด้ายพุ่ง

การเตรียมเส้นด้ายพุ่ง การดองไหม (การฟอกไหม) คือ การนำเส้นใยไหมที่ทำเป็นเช็ดมาต้มในน้ำด่างที่เดือด เพื่อให้เส้นใยอ่อนนุ่มและเปลี่ยนสีเส้นใยจากธรรมชาติที่ไม่สวยงามให้สวยงามมากขึ้น การทำน้ำด่างนั้นจะทำมาจากพืช ได้แก่ ผักขมหวาน กาบมะพร้าว กาบกล้วยและฟางข้าว นำไปตากให้แห้ง ในการนำไปตากให้แห้งจะมากขึ้นอยู่กับจำนวนเส้นใยที่นำมาดอง (ฟอก) ไม่ได้กำหนดตายตัวลงไป

การฟอกไหม ชาวบ้านจะต้องถ้ำฟอกให้สะอาดเพื่อเมื่อนำเส้นใยไปทอเป็นผืนผ้าจะทำให้ผ้าทนไม่ขาดง่ายและถ้านำเส้นใยนี้ไปย้อมสีจะทำให้สีไม่เรียบเสมอกัน ต่อจากนั้นนำเส้นใยไหมไปล้างให้สะอาดและผึ่งให้แห้งพร้อมที่จะนำไปทอเป็นเช็ดหรือใจต่อไป

การกวักไหม คือ กรรมวิธีที่นำเอาเช็ดไหมที่ผ่านการฟอกมาแล้วนำมากวักทั้งนี้เพื่อให้เส้นใยไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวตลอด เพราะการฟอกไหมแต่ละครั้งนั้นจะทำให้เส้นใยไหมขาดไม่ติดต่อกันและไม่เป็นระเบียบในการกวักไหมนี้มีเครื่องมือ 2 ชนิด คือ กง และ อักหรือกวัก กงคือเครื่องมือสำหรับใส่เช็ดไหมที่ทำด้วยไม้ไผ่และเชือก อักคือ เครื่องมือสำหรับปั่นไหมหรือกวักไหม ที่ทำด้วยไม้จริง

ภาพที่ 4.12 ฟืม
(ข้อมูลสารสนเทศมดหมี่อีสาน)

ภาพที่ 4.13 กง
(ข้อมูลสารสนเทศมดหมี่อีสาน)

ภาพที่ 4.14 ไนปั่นด้าย
(ข้อมูลสารสนเทศมัตหมี่อีสาน)

ภาพที่ 4.15 อัก

อ้างอิงภาพจาก<http://www.otoptoday.com/wisdom/>ผ้าไหมมัดหมี่มหาสารคาม

ภาพที่ 4.16 การปั่นไหมโดยใช้อ้อก (กวั๊กไหม)

การคันไหม (การเรียงเส้นใยไหม) คือกรรมวิธีเอาเส้นใยไหมที่กวั๊กเรียบร้อยแล้วมาเรียงใส่เครื่องมืออีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า โข่งคันไหม เพื่อให้เป็นเช็ดอีกครั้งหนึ่ง ในการทำเช็ดไหมครั้งนี้ขึ้นอยู่กับความกว้างของหน้าพืม โดยการขยายโองคันไหมออกไป การคันไหมหรือการเรียงเส้นใยไหมนี้ ช่างทอผ้าจะเรียงเส้นใยไหมขึ้นและเรียงเส้นใยไหมลงมาตามหลักของโองคันไหม ซึ่งโองคันไหมนี้จะประกอบด้วยไม้เหลากกลม 2 ชั้น มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1-1.5 นิ้วสูงประมาณ 80- เซนติเมตร ฝังอยู่ในท่อนไม้สี่เหลี่ยมที่มีความหนาและความยาวพอประมาณ 2 ชั้นในระหว่างไม้สี่เหลี่ยม 2 ชั้น จะยึดด้วยไม้ระแนงอีกครั้งหนึ่ง ไม้ระแนงนี้จะสามารถขยายเข้าออกได้ตามต้องการของผู้ที่ทำการคันไหม การคันไหมหรือเรียงเส้นใยไหม สำหรับจะใช้เป็นเช็ดของการมัดหมี่มีวิธีการดังนี้

ภาพที่ 4.17 การทอผ้า

เมื่อเตรียมอุปกรณ์ในการคันไหมเรียบร้อยแล้ว ช่วงที่จะคันนั้นจะเรียงเส้นใยไหมขึ้นและลงใน โสงคันหมี การคันหรือเรียงแต่ละครั้งจะต้องใช้เส้นใยไหมอย่างต่ำ 2 เส้นขึ้นไป ถ้าใช้เส้นใยไหมหลายเส้นก็จะ ได้เส้นใยมากขึ้น ในการคันขึ้นลงแต่ละครั้งเรียกว่า ขึ้นหรือเกล็ดหรือเส้น ขึ้นหรือเกล็ดหรือเส้นนี้จะมีเส้นใย ไหม 4 เส้น แต่ถ้าต้องการมากกว่านี้ก็ทำได้ในทำนองเดียวกัน ซึ่งขึ้นหรือเกล็ดหรือเส้นนั้นเรียกว่า ลำ ในการ คันหรือเรียงเส้นใยไหมแต่ละครั้งจะใช้ด้ายต่างสีมาเป็นเครื่องหมายคันแต่ละขึ้นแทนการนับ การคันไหมเป็น วนเข็มนาฬิกาสำหรับมัดหมีแต่ละครั้งจะคันเป็น 25 ลำ 35 ลำขึ้นไป คำว่า 25 ลำ 35 ลำ นี้หมายความถึงความยาวของ ผ้ามัดหมี การคันไหมเป็นกรรมวิธีสุดท้ายของการเตรียมเส้นด้ายพุ่ง

ในการทอแต่ละครั้งจะต้องมีทั้งเส้นด้ายพุ่ง และเส้นด้ายยืนหรือการทำเครื่องทอ โดยการเอาเส้นใยนี้ไปเรียงหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ชั้น” ให้ได้ตามความยาวหรือตามจำนวนตามต้องการของ ผืนผ้าในการทอผ้าแต่ละครั้ง การทอผ้าในไหม 1 เครื่องนี้จะทำเป็นผ้าไหมได้ประมาณ 20-30 ผืน เพราะในการ ทอผ้าไหมแต่ละชนิดจะมีความยาวไม่เกิน 200 เซนติเมตร

การมัดหมี เป็นกรรมวิธีที่สำคัญที่สุดที่จะทำผ้าไหมให้เป็นลายและสีสันต่างๆ ในการมัดหมีให้ เป็นลายและสีต่างๆ นั้นขึ้นอยู่กับกรรมวิธีและความนิยม

5. แนวทางการพัฒนาผ้าไหมเชิงพาณิชย์ของจังหวัดมหาสารคาม

การพัฒนากระบวนการผลิตผ้าไหมทอมือของชาวมหาสารคาม ไม่ว่าจะเป็นด้านเครื่องมือ เครื่องใช้ ในการทอผ้า นั้น ชาวบ้านจะเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นเอง เพียงเพื่อใช้ในครัวเรือนตามความจำเป็นเท่านั้น โดยมีการ แบ่งหน้าที่การทำงานระหว่างชายและหญิง ซึ่งพ่อบ้านหรือฝ่ายชาย จะสร้างกี่ทอผ้า ตลอดจนอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับการผลิตผ้าทอขึ้น เพื่อให้ฝ่ายหญิงทอผ้า

ในแต่ละครอบครัวจะมีเครื่องทอ หรือทูกเพียง 1 หลังเท่านั้น สำหรับการทอเพื่อใช้นุ่งห่มของสมาชิก ในครอบครัว แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ระบบของทุนนิยมและความต้องการผ้าไหมทอมือมีมากขึ้นก็มีการ เปลี่ยนแปลงจากการผลิตในครัวเรือนมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ให้ความสนใจสนับสนุน ภูมิปัญญาการทอผ้าในจังหวัดมหาสารคาม มีการจัดตลาดการค้าให้ชาวบ้าน ส่งผลให้เกิด การตื่นตัวในการผลิต กระทั่งนำมาสู่การการผลิตที่ทอผ้า ที่เรียกว่าก๊อกระตูก ซึ่งมีกรรมวิธีการกระตูกเชือก เพื่อให้พันพื้กระแทกเส้นด้ายหรือไหมให้ชิดกันได้รวดเร็วกว่าการใช้มือบังคับพันพื้ นับว่าเป็นการพัฒนาด้าน เครื่องมือในการทอผ้า

ภาพที่ 4.18 กี่กระตุก
(ข้อมูลสารสนเทศการทอผ้าอีสาน)

ชาวบ้านมีพัฒนาในการปรับปรุงกรรมวิธีในการทอผ้า ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการสร้างก็ชาวบ้านยังมีการปรับปรุงคุณภาพของด้ายให้มีความคงทน เช่น การประดิษฐ์ไนปั่นฝ้ายจากไนที่ประดิษฐ์จากไม้เป็นเหล็ก ส่งผลให้การทอผ้ารวดเร็วขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามกระบวนการขึ้นลวดลาย ไม่ว่าจะเป็นการขีดหรือการมัด จำเป็นต้องใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมา งานทอผ้าของมหาสารคามก็ยังคงความมีเอกลักษณ์ซึ่งแฝงจิตวิญญาณ ความพยายามความตั้งใจของผู้ทอที่ใส่ใจฝืนผ้า ดังนั้นเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ทางด้านพาณิชย์ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูลการยกระดับสินค้าผ้าไหมทอมือมหาสารคาม จากผู้ซื้อ ผู้จำหน่าย และนักวิชาการ ดังนี้

ตารางที่ 4.4 แนวทางการยกระดับผ้าไหมทอมือเชิงพาณิชย์

กระบวนการพัฒนา	วิธีการพัฒนา
คุณภาพเส้นด้าย	เส้นไหมที่จะใช้ในการทอนั้นจะต้องมีความเรียบตลอดเส้นไม่เป็นปุ่มหรือปม มีความเหนียว ยืดหยุ่น สะอาดไม่มีสิ่งปลอมปนมีสีเสมอกันตลอดเส้น
คุณภาพเนื้อผ้า	ผ้าทอต้องอยู่ในสภาพเรียบร้อยสวยงาม เส้นไหมต้องขัดติดแน่นทั้งแนวไหมพุ่งและเส้นยืน ขณะที่ทอผ้านั้นผู้ทอต้องมีสมาธิตั้งกระทบบ่มด้วยแรงที่สม่ำเสมอเพื่อจะได้เนื้อผ้าที่เนียนเรียบ ไม่มีรอยหนาหรือบาง
การย้อมสี	การย้อมสี จะย้อมด้วยกรรมวิธีแบบดั้งเดิม และใช้สี

	<p>ธรรมชาติจากส่วนต่างๆ ของพืช เช่น เปลือกไม้ ใบไม้ หรือ ผล จะก่อให้เกิดผลดีในด้านของสีสันทงาม สอดคล้อง สัมพันธ์กับอัตลักษณ์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาดั้งเดิม แต่ข้อเสียคือสีแบบพื้นบ้านจะทำได้ช้า สีไม่คงทน และซีดจางได้ง่ายรวมทั้งอาจจะสีตกได้เวลาซัก แต่หากจะนำสีวิทยาศาสตร์มาใช้ ซึ่งเป็นกรรมวิธีการที่ง่ายและสะดวก อีกทั้งมีความคงทน แต่ข้อเสียคือ สีสันทงามที่ได้อาจไม่เหมือนสีธรรมชาติจึงขัดต่อความรู้สึกในความเป็นพื้นเมืองหรือท้องถิ่น</p>
<p>การพัฒนาตลาด</p>	<p>ตลาดของผ้าทอมือมหาสารคามส่วนใหญ่เป็นตลาดดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้คิดค้นขึ้น แล้วถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านประสบการณ์ และทักษะในการทอ แต่ปัจจุบันผ้าไหมทอมือมีความต้องการมากขึ้นและมีการผลิตเพื่อการพาณิชย์ ส่งผลให้เกิดการออกแบบตลาดให้ทันสมัย มีความหลากหลายเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดและลูกค้า ดังนั้นกลุ่มทอผ้าในจังหวัดมหาสารคาม จึงพยายามออกแบบตลาดตามภูมิปัญญาที่ตนเองมี และเพื่อให้การสร้างสรรค์ หน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบควรมีการอบรมให้ความรู้เรื่องการผลิตตลาดให้กับชุมชนทอผ้ามากขึ้น</p>
<p>รูปแบบผลิตภัณฑ์</p>	<p>ผ้าทอมหาสารคามแบบเดิม มักนิยมทอเป็นผ้าชิ้น และเป็นผืนขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นความยุ่งยากในการตัดเพื่อสวมใส่ ด้วยเหตุนี้ชุมชนทอผ้าจึงควรสร้างเครือข่ายกับกลุ่มตัดผ้า เพื่อผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากผ้าทอ รวมทั้งการประดิษฐ์เป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค และขยายตลาดการค้าเพื่อเศรษฐกิจที่ดีขึ้นของชุมชน</p>

ตลาดผ้าไหมทอมือของจังหวัดมหาสารคามส่วนใหญ่เป็นตลาดที่มีอยู่ในท้องถิ่น และมีการซื้อขายในชุมชน เป็นตลาดเล็ก อีกทั้งลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นคนในท้องถิ่น และยังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวมากนัก

การส่งเสริมการตลาด และการสร้างตลาดจึงมีความสำคัญต่อการยกระดับเศรษฐกิจชุมชน การจัดกิจกรรมกระตุ้นการซื้อ เช่น การโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ การส่งเสริมการขาย การลด แลก แจก แถม การให้ชาวบ้านเป็นพนักงานขายสินค้าให้กับลูกค้าโดยตรง เพื่อแนะนำสินค้า จัดงานมหกรรมสินค้าพื้นเมือง เพื่อให้ผู้ค้ารายย่อยได้มีโอกาสพบปะเพื่อนนักค้า เพื่อสร้างเครือข่ายการขาย รวมทั้งแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการผลิต จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและสามารถยกระดับรายได้ทางเศรษฐกิจของชุมชนได้โดยตรง

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง“สร้อยดอกหมาก อัตลักษณ์ผ้าไหมท่ามกลางกระแสทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดมหาสารคาม” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ทำการสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ในกระบวนการผลิตผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมากเพื่อสร้างอัตลักษณ์ผ้าไหมท่ามกลางกระแสทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดมหาสารคามนั้น จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับบทบาทในการผลิตของชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่มีองค์ความรู้ในเรื่องผ้าไหมอยู่แล้ว

ตัวบ่งชี้ของความสำเร็จด้านเศรษฐกิจสามารถดูได้จากระดับความสำเร็จการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น ผ่านการสร้างมูลค่ายอดขายผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) และการผลักดันให้ได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) ดังนั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมากจึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนา ซึ่งแต่เดิมนั้นจะเป็นเพียงการผลิตเพื่อใช้ในครัว แต่เมื่อความต้องการด้านการตลาดมากขึ้น ชุมชนจึงจำเป็นต้องปรับรูปแบบของการผลิตให้เป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงมีความถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับชุมชนของตนเอง และจัดการอบรมอย่างต่อเนื่อง

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านกุดรัง ก่อตั้งโดย นางสมจิตร์ บุรินอก ซึ่งเป็นบุคคลในยุคแรกที่ได้เข้ารับการอบรมการทอผ้าไหมมัดหมี่ที่อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ซึ่งหลังจากการเข้ารับการอบรมและนำความรู้ที่ได้ไปถ่ายทอดให้กับท้องถิ่นของตนเอง และตามมาด้วยแนวคิดที่จะรวมกลุ่มกันเพื่อผลิต และหาตลาดเพื่อจัดจำหน่าย เพื่อสร้างรายได้ สร้างอาชีพให้กับกลุ่มแม่บ้านในชุมชน ด้วยทุนทางสังคมของความงามของลวดลายสร้อยดอกหมาก ส่งผลให้ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากได้รับการคัดเลือกเป็นผ้าไหมประจำจังหวัดมหาสารคาม นอกจากจะทำการทอผ้าไหมแล้วยังได้มีการนำผ้าไหมไปตัดเย็บเป็นเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย และเสื้อผ้าสำเร็จรูป

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มทอผ้าไหมนั้น เกิดจากการขาดแคลนผู้ผลิตกำลังการผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของเทศกาลต่างๆ ทั้งนี้เพราะการทอผ้าไหมต้องใช้ความประณีตและระยะเวลาอันยาวนาน ส่งผลให้การสั่งซื้อสินค้าในแต่ละครั้งนั้นต้องใช้เวลาอันยาวนานและก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายในการสั่งซื้อ ส่งผลให้ยอดขายสั่งซื้อสินค้าลดลงตามเวลา ซึ่งในส่วนนี้ทางชุมชนได้พยายามจัดการปัญหาด้วยการแบ่งงานกันทำ เช่นการขยายจำนวนของผู้ทอผ้า ผ่านการจัดอบรมและรับสมัครทอผ้าเพิ่มเติม ซึ่งกระบวนการนี้ชุมชนได้กระทำภายใต้โครงการ "ยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน"

โดยสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้ระบุกิจกรรมสำคัญคือการฝึกอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในเรื่องการพอกย้อมสีและการทอผ้าไหม

แต่ถึงอย่างก็ตาม การส่งเสริมการตลาดของกลุ่มทอผ้าไหมนั้นยังไม่เป็นไปตามหลักสากลและมีมาตรฐานมากนัก การจำหน่ายผ้าไหมทอมือยังเป็นเพียงการจำหน่ายในชุมชนเท่านั้น เป็นตลาดที่ค่อนข้างจำกัด อีกทั้ง กลุ่มลูกค้าจะเป็นคนในชุมชนหรือคนที่อยู่ในระแวกใกล้เคียงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ทางภาครัฐที่ให้ความช่วยเหลือด้านการตลาดจึงจำเป็นที่จะต้องให้ความช่วยเหลือในด้านของการส่งเสริมการตลาด เช่นการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ รวมทั้งการฝึกให้ชาวบ้านเป็นผู้ขายเพื่อทำการแนะนำสินค้า ซึ่งจะช่วยให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจโดยชุมชนที่ยั่งยืนได้

อภิปรายผล

การสร้างอัตลักษณ์ของผ้าไหมทอมือนั้นมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของชุมชน ท้องถิ่น ตามความเชื่อและการได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ อีกทั้งการทอผ้านั้นยังมีความยึดโยงกับความเป็นเพศตามบริบทของสังคม นั่นคือความเป็นหญิง ทั้งนี้เพราะการทอผ้าเป็นเครื่องวัดคุณสมบัติของผู้หญิงและความพร้อมที่จะมีครอบครัว เช่นเดียวกับการศึกษาของจารูวรรณ ธรรมวัตร (2522) ที่ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากโครงการส่งเสริมหม่อนไหม บ้านจิก จังหวัดมหาสารคาม และได้สรุปถึงประโยชน์ใช้สอยผ้าไหมในสังคมในอดีตว่า นอกจากจะใช้นุ่งห่มป้องกันความร้อนหนาวแล้ว ยังใช้นุ่งห่มในโอกาสพิเศษ หรือนุ่งห่มในงานประเพณีและในโอกาสสำคัญของชีวิต เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานรีนเริง นอกจากนั้นยังใช้สำหรับห่อคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์เก็บไว้ในตู้พระไตรปิฎก หรือห่อไตรในวัด ผ้าไหมจึงเป็นผ้าที่มีคุณค่าสูงสุดเหนือเครื่องนุ่งห่มทั้งหลาย สามารถใช้แทนเงินตรา นอกจากนั้นแล้วการแต่งกายโดยผ้าไหมนั้นยังสะท้อนถึงความเป็นชนชั้นของคน ชาวบ้านและเจ้าขุนมูลนาย หรือชนชั้นปกครองนั้นจะมีการแต่งกายโดยผ้าที่แตกต่างกัน ดังนั้นการนุ่งห่มที่ทอแทรกด้วยไหมคำหรือไหมเงินจึงเป็นเครื่องบ่งบอกถึงสถานภาพของผู้สวมใส่ ด้วยเหตุนี้ผ้าไหมจึงไม่ใช่เพียงแต่เป็นเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น หากแต่ผ้าได้ใช้เป็นเครื่องมือในการวางระเบียบของสังคม กรรมวิธีในการผลิต การใช้ประโยชน์เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งมีการแพร่กระจายโดยทั่วไป สอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ยศ สันตสมบัติ (2548) ที่เชื่อว่าการเดินทางของคนจะเป็นการเดินทางของวัฒนธรรมที่มีติดตัว ดังนั้นการผลิตผ้าไหมจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ได้รับการแพร่กระจายมาเช่นกัน

นอกจากนี้แล้วการผลิตผ้าไหมทอมือนั้นนับเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดและยกระดับขึ้นเพื่อสร้างเศรษฐกิจในชุมชนได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับงานศึกษาของรังสี แก้วพิจิตร (2551) ที่ได้ศึกษาถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมปักธงชัยเพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน จากการวิจัยพบว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมปักธงชัย เป็นองค์ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ ถ่ายทอดต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวบ้าน ภูมิปัญญาเหล่านั้น ได้แก่ ภูมิปัญญาในการจัดหาเส้นไหม ในอดีตชาวบ้านมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเองเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบ ในการทอผ้าไหม

แต่ปัจจุบันมีการรับซื้อเส้นไหมสำเร็จรูป ทำให้มีเวลาในการผลิตผ้าไหมมากขึ้น ภูมิปัญญาในการฟอกไหม ในอดีตชาวบ้านใช้วิธีการฟอกไหมโดยใช้น้ำต่างจากธรรมชาติ ปัจจุบันมีการใช้สารเคมีในการฟอกไหม ภูมิปัญญาในการฟอกย้อมสีไหม ในอดีตชาวบ้านใช้สีจากธรรมชาติในการย้อมเส้นไหม ปัจจุบันมีการใช้สีเคมีหรือสีสังเคราะห์แทน เพราะมีความสะดวกรวดเร็ว ภูมิปัญญาในการเตรียมเส้นไหมเป็นการนำเส้นไหมสำหรับทอผ้า และนอกจากนี้แล้วภูมิปัญญาในการทำลวดลายซึ่งได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นจึงเกิดการเลียนแบบนำมาเป็นลายผ้าทอ ซึ่งทั้งหมดนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่ของทุกสิ่งที่มีอยู่ในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ผ้าไหมทอมือไม่ว่าจะเป็นกระบวนการผลิต กระบวนการทอ รวมทั้งหน้าที่ของผู้ทอและหน้าที่ของลวดลายผ้า สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ที่ Malinowski เชื่อว่าการตีความพฤติกรรมใดๆ ที่มนุษย์คิดขึ้นมา ประพฤติปฏิบัติตามๆ กันจนเป็นขบวนการและสถาบันล้วนแต่มีหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานอย่างใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ทั้งสิ้น และหน้าที่ของวัฒนธรรมเป็นความสามารถที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของบุคคลในสังคม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1. ควรจัดให้มีกระบวนการสืบสานกระบวนการผลิตผ้าไหมทอมืออย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน เช่น การเปิดเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษา หรือสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่น
2. ควรจัดให้ตลาด หรือแหล่งจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองที่เป็นศูนย์รวมและเชื่อมโยงกับสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ
3. ควรจัดการให้ความรู้เรื่องของการจดสิทธิบัตรเพื่อรับรองความปลอดภัยของภูมิปัญญา

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาเฉพาะผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากที่พบในจังหวัดมหาสารคามเท่านั้น ควรมีการศึกษาสินค้าพื้นเมืองอื่นๆ ที่โดดเด่นและสมควรแก่การอนุรักษ์
2. ควรมีการศึกษาติดตามผลของความช่วยเหลือของภาครัฐที่มีต่อชุมชน ท้องถิ่น เพื่อประเมินประสิทธิภาพของการช่วยเหลือ และเพื่อวางแผนแนวทางในการให้ความช่วยเหลือต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2541). **เชียงใหม่ปัญญาชาดก**. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรม และประวัติศาสตร์กรมศิลปากร.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎี เศรษฐศาสตร์การเมือง และสื่อสารศึกษา**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนภาพพิมพ์.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2522). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากโครงการส่งเสริมหม่อนไหมบ้านจิก**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- จักรพันธ์ โสมะเกษตริน. (2551). **การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นศรีสะเกษเพื่อการแข่งขันอย่างยั่งยืน**. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.
- จำเนียรน้อย สิงห์รักษ์. (2558). **การสร้างบทเรียนท้องถิ่นและศูนย์การเรียนรู้ในท้องถิ่นจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในเขตเทศบาลตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร**. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- ชนาภา เมธีเกรียงไกร. (2559). **กระบวนการสืบทอดประเพณีทางสังคมของชาวไทยเชื้อสายจีนชุมชนตลาดบ้านใหม่จังหวัดฉะเชิงเทรา**. ปรินญาณิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ชยันต์ วรรณระภูติ. (2543). **คนเมือง : ตัวตน การผลิตซ้ำสร้างใหม่ และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง**. ในเอกสารจากการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง คนเมืองท่ามกลางบริบทการเปลี่ยนแปลง. หน้า 19-21. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]. (เอกสารอัดสำเนา).
- ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์และวัศนี ศิลตระกุล. (2533) “ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยีพื้นบ้าน และแหล่งวิทยาการในชุมชน” ในเอกสารการสอนชุดวิชา หน่วยที่ 1-8 การพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ดวงพร คงพิกุล. (2555). **การผลิตซ้ำทุนทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาโรงเรียนพระหฤทัยคอนแวนต์**. ปรินญาณิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เทคโนโลยีการบริหาร) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ธนาวดี พรหมศาลา. (2558). **ความคิดเห็นเกี่ยวกับการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือลายสร้อยดอกหมาก ของผู้บริโภคในเขตอำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม**. ปรินญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ทรงคุณ จันทจร. (2549). **การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม**. กภาพสินธุ์ : ประสานการพิมพ์.
- ทรงคุณ จันทจร. (2553). **ทฤษฎีวัฒนธรรมและสังคม**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- ถาวร คำพิระ. (2548). การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและ วัฒนธรรม :
กรณีศึกษา บ้านแก่งไฮ ตำบลหนองบัว อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย. ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขา สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- ประเวศวะสี. (2530). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. **วารสารชุมชนพัฒนา.** 1 (5), 75.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. (2547). การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ในกลุ่มพันธุ์ม้ง.ในศูนย์มานุษยวิทยา
 สิรินคร (องค์การมหาชน), **วาทกรรมอัตลักษณ์** (31-72) กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- พัชรี ศรีสุวรรณ. (2558). การพัฒนาข้อความระบุอัตลักษณ์เพื่อสร้างตัวชี้วัดในการประเมินอัตลักษณ์โรงเรียน
 รางวัลพระราชทาน. **วารสารวิชาการครุศาสตร์อุตสาหกรรม มจพ.**ปีที่ 6, ฉบับที่ 1 (ม.ค.-มิ.ย. 58),
 หน้า 10-18.
- พัทยา สายหู. (2531). การส่งเสริมและการเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
 วัฒนธรรมแห่งชาติ.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** (2546). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง.
- รัตนะ บัวสนธิ์. (2535). การศึกษาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญา
ท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง. ปรินญานิพนธ์การศึกษา
 มหาบัณฑิต, สาขาวิจัยและพัฒนาหลักสูตร, บัณฑิตวิทยาลัย,มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- รัฐนภา ยรรยงเกษมสุข. (2550). **ชนชั้นนำในเมืองไทยปัจจุบัน : การศึกษากระบวนการผลิต
 ชำนาญวัฒนธรรมตามแนวปีแอร์ บูร์ดิเยอ.** ดุษฎีนิพนธ์ รัฐศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต. กรุงเทพฯ :
 บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิวฤทธิ์ พงศกรรังศิลป์. (2547). **หลักการตลาด.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ท็อป.
- สนธยา พลศรี. (2545). **หลักสังคมวิทยา.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมเจตน์ พรหมบุญตา. (2555). **แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาของวิทยาลัย
 การอาชีพบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์.** ปรินญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหาร
 การศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2550). **การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม : แนวความคิด วิธีวิทยาและทฤษฎี.**
 ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุชาตรี บุญปกครอง. (2552). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาการจัดการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาตำบลเกวียน
 อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา.** ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ยุทธศาสตร์การพัฒนา
 มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2549). **ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและการใช้ประโยชน์เบื้องต้น.**พิมพ์ครั้งที่ 12.
 กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- วรรณดี เล็กเซ่ง. (2548). **ความคิดเห็นของข้าราชการในองค์การบริหารส่วนจังหวัดราชบุรี ที่มีต่อการปฏิบัติหน้าที่ของนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด**. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา รัฐศาสตรมหาวิททยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อภิัญญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). **Identity**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2549). **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนการทัศน์และบทบาทในประชาสังคม)**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ภาพรวมภูมิปัญญาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544.
- Bellah, R. (1964). **Religious Evolution**. U.S.A.: American Sociological Review.
- Boas, F.R. (1966). **Language and Culture**. New York: The Free Press.
- Brown, R.A.R. (1971). **Structure and Function in Primitive Society**. London: Cohen & West.
- Schoenfeld, E. (1990). **Privatization and Globalization : A Durkheimian Perspective On Moraland Religions Development**. Archives de Sciences Sociales Religion, 35 (69), 27-40.
- Parker, I. (1999). **Texts of Identity. Discourse and Power**. Edited by John Shotter and Kenneth J.Gergen. London: SAGE Publications Ltd.
- Sedgwick, E.K.(1999). **Key Concepts in Cultural Theory**. USA: Routledge.
- _____.(2006). **Axiomatic. The Cultural Studies Reader**. 6th ed.USA: Routledge.

